

Työvoimareservi tarpeellisena ongelmana

Politiikassa rakentuva representaatio työttömyydestä ja
sosiaalityön työvoimapolitiittisesta asemasta

Mikko Raappana
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Lapin yliopisto
2022

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Työvoimareservi tarpeellisenä ongelmana. Poliitikassa rakentuva representaatio työttömyydestä ja sosiaalityön työvoimapolitiitisesta asemasta.

Tekijä/-t: Mikko Raappana

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma_x_Lisensiaatintutkimus__

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: 80 sivua, ei liitteitä.

Vuosi: 2022

Tiivistelmä:

Tutkimuksessa tarkasteltiin, millainen representaatio työttömyydestä rakentuu Suomen hallituspolitiikassa ja millaiseksi sosiaalityön ja -palveluiden asema työttömyyspolitiikassa esitetään. Työttömyys ongelmana tulkittiin yhteiskunnassa rakentuvaksi sosiaalisesti konstruktioksi. Työttömyyden rakentumista tarkasteltiin kriittisesti kyseenalaistamalla kapitalistiseen talouteen, hyvinvointiin ja tasa-arvoon liittyviä poliittisia oletuksia.

Teoreettisena viitekehyksenä hyödynnettiin työttömien aktiivointia ja sosiaalityön työttömyyspoliittista asemaa tarkastelevaa tutkimuskirjallisuutta sekä marxilaista työttömyysteoriaa. Viitekehyksen perustella työttömyys näyttäytyi kapitalistisen järjestelmän rakenteelliseksi ominaisuudeksi, joka sääntelee palkkatasoa ja työvoiman tarjontaa. Sosiaalityön ja -palveluiden työttömyyspoliittinen asema näyttäytyi työttömiä aktivoivaksi ja kontrolloivaksi. Tutkimuksen aineistona käytettiin Suomen hallitusten ja ministeriöiden julkaisemia aihepiiriä käsitteleviä strategia- ja suunnitelmadokumentteja vuosilta 2011–2021. Analyysi toteutettiin ongelman representaatiota kriittisesti tarkastelevan WPR-metodin ja sitä tukevan teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla.

Tutkimustuloksina havaittiin, että työttömyys representoidaan ensisijaisesti taloudelliseksi ongelmaksi: työttömien riittämätön osaamistaso ja liialliset palkkatoiveet eivät kohtaa työnantajien vaatimuksia. Työttömyys hyvinvoinnin ongelmana jää talouspolitiikan varjoon. Työttömyyden tunnistaminen tasa-arvon ongelmaksi on vähäistä. Työttömyyden ongelmallisuudesta huolimatta täystyöllisyyttä ei kuitenkaan tavoitella, koska se vaarantaisi talouskasvun. Työttömiltä edellytetään aktiivisuutta ja valmiutta osaamisensa kehittämiseen. Sosiaalipalvelut pyritään integroimaan aktiivointipolitiikkaan. Sosiaaliturvaa halutaan vastikkeellistaa. Sosiaalityön tehtäväksi rakentuu haavoittuvassa asemassa olevien työttömien tuki ja aktiivointi. Myös heikossa asemassa olevien työttömien asiakkuuden päämääräksi esitetään työllistyminen. Sosiaalityö kääntyy perinteisiä arvojaan vastaan edistäessään epätasa-arvoa tuottavaa talouskasvua ja heikentäessään kontrollitoimilla jo ennestään heikossa asemassa olevien asemaa. Tulosten pohjalta tutkimuksessa pohdittiin työttömyyden ongelmallisuuteen liittyviä ristiriitoja, ihmislajin alistamista talouskasvun tuottajaksi, tasa-arvopolitiikan ristiriitaista suhdetta luokkayhteiskuntaan sekä tutkimuksen merkitystä sosiaalityön käytännöille.

Avainsanat: aktiivointi, marxilainen työttömyysteoria, sosiaalityö, tasa-arvo, työttömyys, työvoimapolitiikka

x Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän/tekijöiden omia henkilötietoja.

Sisällys

1 Johdanto.....	4
2 Työttömyys sosiaalityön tutkimuksen aiheena.....	7
2.1 Tutkimusaiheena työttömyys Suomessa.....	7
2.2 Työttömyyspolitiikan kehitys: hyvinvointivaltiosta aktivointiin	9
2.3 Aktivointipolitiikkaa Suomen kontekstissa.....	12
2.4 Sosiaalityö ja -palvelut työttömyyspolitiikassa	15
2.5 Työttömyyden vaikutukset hyvinvointiin.....	17
2.6 Työttömyys tasa-arvokysymyksenä kapitalistisessa yhteiskunnassa	19
3 Marxilainen työttömyysteoria – työttömyys talouspoliittisena ilmiönä.....	22
3.1 Marxilaisen teorian lähtökohdia – työvoiman merkitys taloudelle	22
3.2 Työttömyyden synty työn tuottavuutta kasvattamalla.....	25
3.3 Työttömät työvoimareservinä.....	27
3.4 Työvoimareservi suhdannevaihteluissa ja rakennemuutoksissa.....	30
4 Tutkimusasetelma.....	32
4.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset valinnat.....	32
4.2 Aineisto.....	33
4.3 Menetelmä ja analyysi	36
4.4 Tutkimuseettiset lähtökohdat.....	39
5 Työttömyys taloudellisena ja osin sosiaalisenakin ongelmana	42
5.1 Taloudellinen ongelma	42
5.2 Taloudesta riippuvainen sosiaalinen ongelma	45
5.3 Työmarkkinoiden positiot – aktiivisuus ja osaaminen tavoitteina	47
5.4 Voiko työttömyyttä poistaa?.....	49
5.5 Työttömyysongelman representaatio – yhteenveto	50
6 Sosiaalityö ja -palvelut työttömyyden lievittäjinä.....	53
6.1 Sosiaaliturva – aktiivoinnin ja rakennemuutoksen edistäjä.....	53
6.2 Työllisyyspalveluihin integroituva sosiaalityö.....	55
6.3 Sosiaalityön erityisosaaminen työttömien palveluntarpeissa	56
6.4 Sosiaalityön ja -palveluiden asema – yhteenveto	59
7 Pohdintoja työttömyydestä, taloudesta, tasa-arvosta ja sosiaalityöstä	62
7.1 Onko työttömyys ongelma?.....	62
7.2 Talouden tahtoon alistuva ihmislaji.....	65
7.3 Yhteiskuntaluokat ja epätasa-arvoinen tasa-arvo	67
7.4 Sosiaalityö työttömien asiakkaiden parissa	69
8 Päätelmät	71
Lähteet	75

1 Johdanto

Työttömyys näyttäytyy yhteiskunnassa sosiaalisena ja taloudellisena ongelmana (Honkanen 2007, 9; Koistinen 2014, 159). Työttömyyden ongelmallisuus on sosiaalinen konstruktio, mutta se otetaan usein kyseenalaistamatta poliittiseen keskusteluun ja akateemiseen tutkimukseen. Toisin sanoen työttömyyden määrittely ongelmaksi on poliittista vallankäyttöä. Työttömyys ei välttämättä olekaan ongelma, jos se ajateltaisiin toisin. Poliittiset käytännöt ja kieli rakentavat kuvaa työttömyydestä, mikä muovaa ihmisten ajattelutapoja. (Bacchi 2009, 1–47.) Poliitiikassa muodostuu työttömyyden representaatio eli kielellisesti välittyvä tapa rakentaa kollektiivista käsitystämme työttömyydestä (ks. Kuortti ym. 2008, 29; Bacchi 2009, 1–2; Saari ym. 2021, 551).

Tässä tutkimuksessa selvitän vastauksia kahteen kysymykseen: Millaiseksi ongelmaksi työttömyys representoidaan Suomen hallituspoliittisissa linjauksissa? Millaisena sosiaalityön ja -palveluiden asema työttömyyspolitiikan toteuttajana näyttäytyy tämän perusteella? Käytän aineistona Suomen hallitusten julkaisemia poliittisia suunnitelma- ja strategiadokumentteja vuosilta 2011–2021. Aineiston analysoin ongelman representation rakentumista tarkastelevan WPR-metodin (Bacchi 2009) ja sitä tukevan teoriaohjaavan sisällönanalyysin menetelmin. Analyysiä ohjaavana teoreettisena taustana käytän marxilaista työttömyysteoriaa, joka on kehittynyt Karl Marxin (1957; 1976; 1986A; 1986B) ja hänen seuraajiensa tuottaman talousteoreettisen suuntauksen pohjalta. Marxilainen teoria tulkitsee työttömän työvoimareservin olemassaolon kapitalismin aiheuttamaksi talouskasvun näkökulmasta tarpeelliseksi ilmiöksi. Lisäksi teoreettinen tausta kytkeytyy uusliberalistisen aktivointipolitiikan tutkimukseen ja sen vaikutuksiin sosiaalityössä. Tutkimuksen lähestymistapa on rakennekriittinen (ks. Payne 2014, 320–326).

Uusliberalistinen aktivointi ja sen myötä työttömyyspolitiikassa tapahtuneet muutokset ovat olleet laajasti esillä tutkimusaiheina kansainvälisesti (esim. Finn 2000; Grover 2003; Cole 2008; Taylor-Gooby 2013; Fossati 2018; Sage 2019; Prendergast 2020; Fredriksson 2021), mutta myös Suomen kontekstissa (esim. Genova 2008; Kuivalainen & Niemelä 2010; Kananen 2012; Outinen 2012; Saikku & Karjalainen 2012; Elonen ym. 2017). Suomessa painoarvoa on saanut erityisesti 1990-luvun laman seurausten tutkimus (esim. Vehkalahti 2000; Sounela 2001; Taira 2001; Julkunen 2004; Alanko & Outinen 2016; Varjonen ym. 2020). Etenkin nuorten aktivoinnin näkökulmaa on tutkittu kansainvälisesti (esim. Peters & Besley 2013; Burrows & O'Brien 2016; Tosun ym. 2017;

Prendergast 2020; Taht ym. 2020), mutta myös Suomen kontekstissa (esim. Paju ym. 2020; Välimäki ym. 2020; Haikkola 2021; Ylistö & Husu 2021). Työmarkkinoiden segmentoituminen on noussut niin ikään keskeisten tutkimusaiheiden joukkoon (esim. Ceruti 2010; Berglund & Wallinder 2015; Colombini 2020). Suomessa myös perustulo on viime vuosina saanut huomiota tutkimusaiheena (esim. Adkins & Ylöstalo 2021).

Työttömyyden tutkimus keskittyy siis suurelta osin päivänpolitiikassa pinnalla olevien ilmiöiden tarkasteluun. Sosiaalityön tutkimuksessa työttömyys on kuitenkin ollut niukasti esillä viime vuosina (Mäntysaari 2019, 185), vaikka jonkin verran tutkimusta on tehty. Uusliberalismi on noussut sosiaalityön keskeiseksi tutkimuskohteeksi 2000-luvulla ja siihen liittyen sosiaalipalveluiden asemaa aktivointipolitiikassa on tutkittu (esim. Genova 2008; Kotiranta 2008; Garrett 2014; Marthinsen 2019; Raitakari ym. 2019). Myös nuorten työttömyys on ollut esillä sosiaalityössä (esim. Liang ym. 2017). Sosiaalityöntekijöiden asenteita työttömyyttä kohtaan on niin ikään tutkittu (esim. Kallio ym. 2013; Kallio & Saarinen 2014; Tarkiainen 2021).

Tässä tutkimuksessa hyödynnän marxilaista työttömyysteoriaa. Sen lähtökohtia on hyödynnetty työmarkkinatutkimuksissa jonkin verran (esim. Sayers 2007; Ceruti 2010; Rigakos & Ergul 2011; Baronian 2013; Peters & Besley 2013; Patnaik 2015; Wiggan 2015; Burrows & O'Brien 2016; Victoriano 2018; Grover 2019; Colombini 2020), mutta Suomen kontekstissa sen hyödyntäminen on ollut vähäistä (esim. Honkanen 2007; Mäntysaari 2009; Hyötyläinen 2022). Suomalaisissa sosiaalityön tutkimuksissa marxilaista teoriaa ei juurikaan ole viime vuosina käytetty. Siksi sosiaalityössä ei nähdäkseni ole saavutettu syvällistä ymmärrystä kapitalistisen yhteiskunnan rakennepöerustasta. Mielestäni sosiaalityössä tarvitaan ymmärrystä siitä, miten ja miksi yhteiskunnalliset rakenteet ovat historiallismaterialistisesti muodostuneet. Tähän tutkimuskatveeseen aion vastata liittämällä marxilaisen työttömyysteorian ja työttömyyden rakenteellisen tarkastelun sosiaalityön näkökulmaan.

Työttömät ovat sosiaalisesti marginalisoitu ryhmä ja usein heikko-osaisessa asemassa yhteiskunnassa (Taylor-Gooby 2013, 33–38). Työttömyys koskettaa suurta osaa ihmisistä jossakin elämänvaiheessa. Siksi se kuuluu nähdäkseni sosiaalityön ydinaiheisiin. Käytäntöjen ohella sosiaalityön tulee säilyttää ymmärrys sosiaalipolitiikkaan, yhteiskunnan rakenteisiin ja talouteen (Kotiranta 2008, 166). Suhteutettuna työttömyyden merkitykseen sosiaalityön tutkimus on huomioinut sitä tarpeettoman vähän viime vuosina. Työttömyydellä on laajat vaikutukset yksilötasolla kohdattuihin sosiaalisiin ongelmiin,

toimijuuden mahdollisuuksiin ja hyvinvointiin (Hult ym. 2016). Se voi ilmiönä vaikuttaa taustalla kaikissa sosiaalityön palvelutehtävissä. Sen vuoksi työttömyyden – etenkin sen rakenteellisen perustan – tutkimus tulee kytkeä vahvemmin sosiaalityöhön, mitä aion tässä tutkimuksessa edistää.

Tutkimus rakentuu seuraavasti. Toisessa luvussa tarkastelen työttömyyttä käsitteenä, sosiaalisena ilmiönä ja sosiaalityön tutkimuksen aiheena aiempien tutkimusten pohjalta. Kolmannessa luvussa paneudun työttömyyden taloudelliseen perustaan marxilaisen teorian tarjoamaa näkökulmaa hyödyntäen. Neljännessä luvussa esittelen aineiston ja menetelmälliset lähtökohdat sekä pohdin tutkimuseettisiä kysymyksiä. Tutkimustulokset jakautuvat kahteen lukuun. Viidennessä luvussa tarkastelen vastauksia ensimmäiseen tutkimuskysymykseen – millaiseksi ongelmaksi työttömyys representoituu. Kuudennessa luvussa vuoroon pääsee toinen tutkimuskysymys – millaiseksi sosiaalityön ja -palveluiden asema työttömyyspolitiikassa rakentuu. Seitsemännessä luvussa peilaan tuloksia teoriaan ja syvennyn pohtimaan tutkimusaihetta työttömyyden ongelmallisuuden, ihmislajin taloudellisen merkityksen, tasa-arvon ja sosiaalityön käytäntöjen näkökulmista. Kahdeksannessa luvussa esitän tulosten perusteella tekemäni päätelmät ja pohdin mahdollisia jatkotutkimusten aiheita.

2 Työttömyys sosiaalityön tutkimuksen aiheena

Tässä luvussa taustoitan tutkimusta tarkastelemalla, mitä työttömyydestä sosiaalityön tutkimuksen aiheena tiedetään aiempien tutkimusten pohjalta. Aluksi määrittelen työttömyyden käsitteen ja teen lyhyen tilastollisen katsauksen työttömyys-ilmion kehittymiseen Suomen kontekstissa. Sen jälkeen tarkastelen työttömien aktivointipolitiikan vaikutuksia hyvinvointivaltion muutoksessa ensin yleisellä tasolla ja sitten Suomen kontekstissa. Sen jälkeen syvennyn aiheeseen sosiaalityön näkökulmasta esitellen, miten työttömyyttä on sosiaalityössä viime vuosikymmeninä tutkittu. Luvun loppupuolella tarkastelen työttömyyden vaikutusta sosiaalityön kannalta merkityksellisiin aiheisiin: sosiaaliseen hyvinvointiin ja tasa-arvoon.

2.1 Tutkimusaiheena työttömyys Suomessa

Työttömyys on talouspolitiikkaa ja sosiaalipolitiikkaa yhdistävä ilmiö. Se määrittyy poliittisessa keskustelussa sosiaalisesti ja taloudelliseksi ongelmaksi (Koistinen 2014, 159), vaikka sen mieltäminen ongelmaksi on jo itsessään poliittista. Talouspolitiikka tarkastelee työttömyyttä enemmän taloudellisena ongelmana, kun taas sosiaalipolitiikka kiinnittää huomion työttömyyden sosiaalisiin vaikutuksiin, jotka ymmärretään usein ongelmallisiksi yksilön ja yhteiskunnan kannalta. Työttömyyden sosiaaliset seuraukset voivat olla yksilöille vakavia, mutta poliittista valtavirtaa edustava taloustiede usein laiminlyö työttömyyden sosiaalisen ulottuvuuden. (Honkanen 2007, 9, 23–25.)

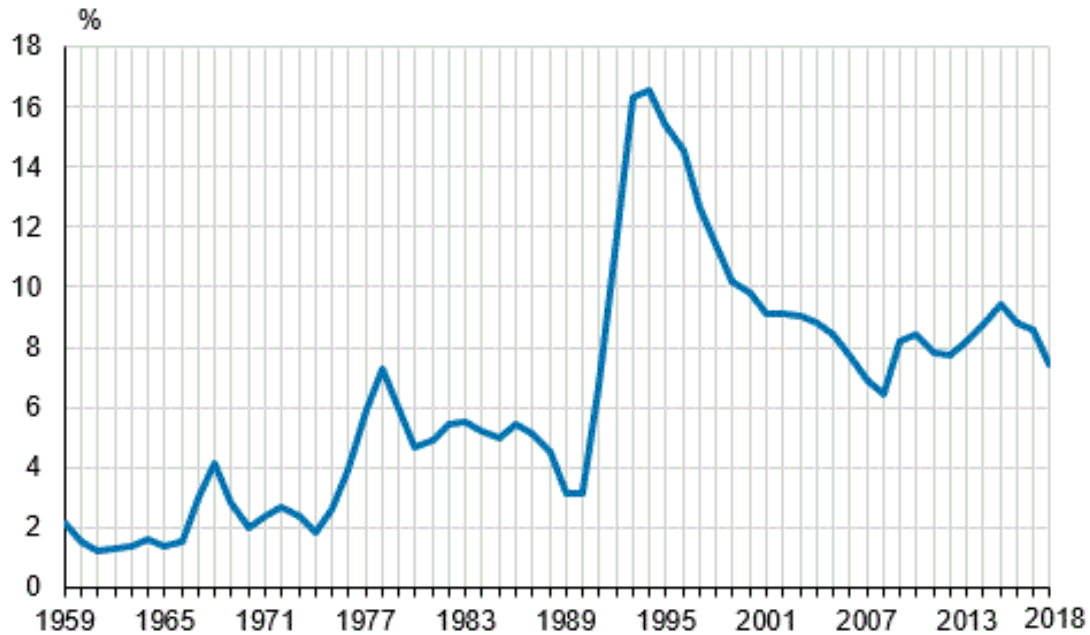
Tarkastelen tutkimuksessa, miten työttömyys määrittyy ongelmaksi. Tarkoitukseni ei ole kiistää, etteikö työttömyydellä olisi ongelmallisia vaikutuksia niin yhteiskunnan kuin yksilönkin tasolla. Työttömyydestä voidaan nähdäkseni puhua ongelmana, kuten tutkimuksessa teen. Ongelma-käsitteen yhteydessä tulee kuitenkin tiedostaa, että työttömyys on sosiaalinen konstruktio, eikä ongelma-puheesta huolimatta työttömyys kaikissa tilanteissa ole tulkittavissa ongelmaksi (ks. Bacchi 2009, 1–47). Voi esimerkiksi olla yksilöitä, jotka nauttivat työttömyydestä, eivätkä pidä sitä ongelmana (Hult ym. 2016, 113–116; Sage 2019). Työttömyys ei ole aina ymmärrettävissä ongelmaksi myöskään rakenteellisella tasolla – esimerkiksi marxilainen teoria kyseenalaistaa työttömyyden ongelmallisuuden talouspolitiikassa, mitä tarkastelen enemmän kolmannessa luvussa.

Työttömyyden ja työvoiman tilastointi- ja määrittelytavat vaihtelevat, eivätkä ole aina vertailukelpoisia keskenään. Työttömyysaste on vakiintunut yleiseksi työttömyyden mittariksi: se määrittää työttömiksi työtä vailla olevat ja sitä etsivät henkilöt ja vertaa heidän määräänsä suhteessa samanikäisen työvoiman määrään. Työvoimaan luetaan tilastotarkastelussa kuuluvaksi työlliset ja työtä etsivät työttömät. Tavat määrittää työttömyyttä voivat piilottaa työttömyyden laajuutta. Usein myös sellaiset ihmiset, jotka eivät näy työttömyystilastoissa, voivat etsiä itselleen työtä. Tällaisia ihmisryhmiä voivat olla esimerkiksi työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistuvat, opiskelijat, osa-aikatyötä tekevät tai ne ilman työtä olevat, jotka eivät ole rekisteröityneet työnhakijoiksi. (Honkanen 2007, 30–35; Koistinen 2014, 160–173.)

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut työttömistä työvoimareservinä – miten eri elämäntilanteissa eläviä ihmisiä on vapaana siirrettävissä töihin tuottamaan talouskasvua (Marx 1957, 592). Näin ollen työttömiksi määrittyvät kaikki sellaiset henkilöt, jotka ovat joko kokonaan työelämän ulkopuolella tai esimerkiksi heikoissa osa-aikaisissa työsuhteissa valmiina siirtymään parempiin työsuhteisiin. Tässä olennaista ei ole, onko työtön henkilö ilmoittautunut työnhakijaksi tai näkykö hän työttömyystilastoissa. Työttömyys tarkoittaa tässä yhteydessä valmiutta siirtyä työelämään tai parantaa osallistumistaan työelämään, jos siihen avautuu mahdollisuus. Siksi työttömiksi voidaan ymmärtää työtä etsivien työelämän ulkopuolella olevien henkilöiden ohella myös esimerkiksi työhaluiset opiskelijat tai koko-aikatyöhön halukkaat osa-aikatyötä tekevät henkilöt.

Myöskään työvoiman käsitettä ei ole tarpeen rajata tarkoin. Tässä tutkimuksessa työvoimaan ymmärretään kuuluvaksi työttömien työvoiman lisäksi palkkatyössä olevien työllisten työvoima: työvoima jakautuu työlliseen ja työttömään työvoimaan. Selvennyksenä todettakoon, että marxilaisessa teoriassa työvoima ei tarkoita ihmistä, vaan ihmiselle kuuluvaa tuotannon hyödynnettävissä olevaa työpanosta, joka tuottaa pääomaa (Marx 1957, 179).

Kuvassa 1. havainnollistetaan Suomen työttömyysasteen kehitystä vuosina 1959–2018. Sen perusteella työttömyys on ollut marginaalinen ilmiö hyvinvointivaltion kehittymisen alkutaipaleelta 1970-luvulle saakka. Vielä 1980-luvulla työttömyysaste säilyi melko maltillisena ollen noin 5 prosenttia. 1990-luvun lama nosti työttömyysastetta rajusti. Laman jälkeisestä talouskasvusta huolimatta työttömyysaste ei palautunut takaisin mataliin lukemiin, vaan se on säilynyt suunnilleen 8–9 prosentin tuntumassa 2000-luvulla. 1990-luvun laman seurauksena melko korkeasta työttömyydestä tuli siis vakiintunut ilmiö.

Kuva 1. 15–74-vuotiaiden työttömyysaste Suomessa vuosina 1959–2018 (Suomen virallinen tilasto 2019).

Huolimatta työttömyyden määrittely- ja tilastointitavoista on selvää, että Suomen työmarkkinoille on vakiintunut tilanne, jossa työttömiä on moninkertainen määrä suhteessa avoimiin työpaikkoihin (Kotiranta 2008, 15). Esimerkiksi koronapandemiaa edeltäneinä vuosina 2018–2019 avoimia työpaikkoja oli Tilastokeskuksen mukaan keskimäärin noin 50 000 (Suomen virallinen tilasto 2020A). Samaisina vuosina työttömien ja piilotyöttömien yhteismääräksi arvioitiin keskimäärin noin 300 000 henkilöä, josta noin kolmasosa oli virallisen työttömyysmääritelmän ulkopuolelle jääviä piilotyöttömiä (Suomen virallinen tilasto 2020B). Tilastointia toki vääristää, ettei kaikki työttömyys – eikä myöskään kaikki avoimet työpaikat – välttämättä näy tilastotiedoissa. Joka tapauksessa työttömien määrän ja avoimien työpaikkojen määrän epäsuhta on selkeä: kaikille työttömille ei riitä töitä ja samalla myös joitakin avoimia työpaikkoja on vaikea täyttää, kun niihin ei ole saatavilla pätevyysvaatimukset täyttävää työvoimaa.

2.2 Työttömyyspolitiikan kehitys: hyvinvointivaltiosta aktivointiin

Tarkastelen tutkimuksessa työttömyyspolitiikkaa, jolla tarkoitan hallituspolitiikassa muotoutunutta poliittista linjaa, jolla pyritään lievittämään tai muuttamaan työttömyyttä ja siihen liitettyjä ongelmakohtia. Euroopan unioni on ohjannut jäsenmaidensa

työttömyyspolitiikkaa varsin vähän (Genova 2008, 383). Siksi valtiotason konteksti on työttömyyspolitiikassa olennainen. Koska kiinnitän huomion yleiseen poliittiseen linjaan, tarkastelun kohteena ei ole ensisijaisesti esimerkiksi puolueiden tai poliitikkojen sanomiset tai yksittäiset päätökset. Työttömyyspolitiikka poliittisena linjana on muotoutunut eri hallitusten ja niihin kuuluneiden puolueiden ohjaamana yleisluontoiseksi pitkän aikavälin tavoitetilaksi. Työttömyyspolitiikka liittyy laajemmin ymmärrettävissä olevaan työvoima- tai työmarkkinapolitiikkaan, jotka käsittelevät työttömyyden ohella koko työvoimaa ja työmarkkinoiden toimintaa.

Uusliberalismi on viime vuosikymmeninä yleistynyt poliittinen diskurssi ja ideologia. Sen tavoite on edistää markkinatalouden vapautta ja vähentää talouden poliittista sääntelyä. Markkinatalouden vapauden ajatellaan parhaalla tavalla edistävän vapaiden yksilöiden mahdollisuutta menestykseen ja hyvinvointiin. Käänteentekevää uusliberalismin voimistuminen on ollut hyvinvointivaltioille, jotka ovat perinteisesti julkisin verorahoitteisin palveluin lievittäneet markkinatalouteen liittyviä rakenteellisia ongelmia. Uusliberalismin myötä julkisia palveluita on alettu kritisoida tehottomiksi, kalliiksi ja markkinoiden vapautta rajoittaviksi. Valtion vastuun sijaan on korostunut yksilön oma vapaus ja vastuu vastata hyvinvoinnistaan. (Marthinsen 2019, 350–353.)

Työttömyyspolitiikka on viime vuosikymmeninä niin sanotuissa länsimaissa muuttunut uusliberalistiseksi aktivointipolitiikaksi. Sen myötä hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikkaa on alettu kritisoida siitä, että se kannustaa työttömiä elämään etuuskien varassa sen sijaan, että he hakeutuisivat myös vähemmän mieluisiin työsuhteisiin (Grover 2019, 335–336). Hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikan perinteinen idea on ollut turvata työttömille ja vähävaraisille riittävä elintason kattavalla sosiaaliturvalla. Aktivointipolitiikan myötä tapahtunut muutos on kääntänyt erityisesti työttömyyspoliittisen diskurssin painopisteen rakenteellisista selitysmalleista korostamaan yksilön omaa aktiivisuutta työttömyyden ratkaisemisessa. (Prendergast 2020, 262–266.)

Työttömyydessä työn kysyntä ja tarjonta eivät kohtaa. Uusliberalistisessa politiikassa syy kohtaamattomuuteen löydetään yleensä työttömästä työvoimasta, koska yritysten oletetaan toimivan objektiivisen rationaalisesti. Tämä johtaa yksipuoliseen näkemykseen siitä, että työttömyys olisi vain työvoimasta eli työn tarjonnasta aiheutuva ongelma, eikä työnantajista riippuvalla työn kysynnällä olisi mitään merkitystä. (Honkanen 2007, 116–117, 124.) Aktivoiva työttömyyspolitiikka on siksi kohdistanut painopisteensä työvoiman tarjonnan eli työttömien työvalmiuksien ja aktiivisuuden parantamiseen sen sijaan, että

parannettaisiin työvoiman kysyntää eli avoimien työpaikkojen määrää. Etenkin edullisen työvoiman tarjontaa on pyritty lisäämään aktivoimalla työttömiä hakeutumaan myös epämieluisiin ja epävarmoihin työsuhteisiin. Aktiivisuuden ja työhalukkuuden lisäämiseksi työttömien sosiaaliturvaa on heikennetty ja muutettu vastikkeelliseksi. Epäaktiiviseksi määritellystä toiminnasta on alettu asettaa sanktioita. Käytännössä tavoite on parantaa työttömyyden reserviarmeijafunktiota eli riittävää työvoiman tarjontaa markkinatalouden kasvun tarpeisiin. (Grover 2003; Wiggan 2015, 375–385.)

Aktivointipolitiikan kanssa samanaikaisesti on edennyt työmarkkinoiden segmentoituminen eri tason työsuhteisiin. Työsuhteiden epävarmuus ovat yleistyneet. Epävarmoilla työsuhteilla tarkoitetaan epämieluisina pidettyjä matalapalkkaisia työsuhteita, joissa on usein heikot työajat ja työehdot. Monet työttömät joutuvat hakeutumaan epävarmoihin työsuhteisiin, sillä parempitasoisia työsuhteita ei ole saatavilla ja työttömyys koetaan epämieluisaksi. (Berglund & Wallinder 2015, 675.) Työsuhteiden epävarmuudesta hyötyvät työnantajat, koska työttömyys ylläpitää edullisen työvoiman saatavuutta heikosti arvosettuihin suorittavan tason töihin. Työttömät joutuvat kilpailemaan usein heikoistakin työsuhteista. Samalla aktivointipolitiikka kannustaa työttömiä ottamaan vastaan mitä tahansa työtä saavuttaakseen välttämättömän elintason ja tullakseen sosiaalisesti hyväksytyiksi kansalaisiksi. (Colombini 2020.) Esimerkiksi matalapalkka-aloille on aktivoinnin myötä helpommin saatavilla edullista työvoimaa yritysten tarpeisiin (Julkunen 2004, 240–241; Wiggan 2015, 381–382).

Hyvinvointivaltion heikentyminen ja uusliberalismin voimistuminen ovat johtaneet työttömyyspolitiikan moralisoitumiseen. Aktivointipolitiikka siirtää moraalisen vastuun työttömyyden hoidosta valtiolta työttömille itselleen. Uusliberalistiset ideat – kuten markkinatalouden vapauttaminen, tuloerojen hyväksyttävyyden, yksilökeskeinen ihmiskuva ja aktiivisuuden korostaminen – siirtyvät pikkuhiljaa asiantuntijoiden ja poliitikkojen diskursseista ihmisten kollektiiviseen ajatteluun. Hyvinvoinnin turvaamisesta on muotoutunut toissijainen tavoite suhteessa talouskasvuun. (Julkunen 2004, 237–247.) Palkkatyö nähdään korkeimmaksi hyvinvoinnin ja sosiaalisen kansalaisuuden saavuttamisen muodoksi ja arvoksi itsessään. Työttömyys leimataan moraalittomaksi ja vastuuttomaksi siitä huolimatta, ettei työtä riitä kaikille. (Cole 2008, 34–40.)

Kapitalistiset työmarkkinat ja palkkatyönormi määrittävät ihmisten subjektiivista eli sosiaalista identifioitumista yhteiskunnassa (Peters & Besley 2013, 779–780). Työttömien syyllistäminen tilanteestaan on voimistunut samalla, kun työttömyysluvut ovat kasvaneet

ja työhön pääsy on vaikeutunut. Aktivoivaa työttömyyspolitiikkaa voidaankin pitää Michel Foucault'n filosofiaan nojautuen moraalisen väestönhallinnan strategiana. (Julku-
nen 2004, 244–250.) Moralisoimalla poliittiset toimijat legitimoivat uusliberalistisia
tavoitteitaan (Garrett 2014, 505–506). Moralisointi pyrkii kannustamaan työttömiä otta-
maan vastuuta oman työttömyytensä lakkauttamiseksi (Finn 2000, 384–390). Aktivointi
on siis keino subjektivoida työttömiä aktiiviseen ja itseään kehittävään toimintaan. Yksi-
lökeskeinen aktivointi on uusliberalistinen vallankäytön strategia. Poliittisessa
diskurssissa on yleistynyt esimerkiksi inhimillisen pääoman käsite, johon liittyy ajatus
yksilöiden velvollisuudesta kehittää omaa inhimillistä pääomaansa tullakseen taloudelli-
sesti hyödylliseksi työvoimaksi. (Paju ym. 2020, 10–12.)

Perinteisen käsityksen mukaan edunsaajaryhmät, kuten työttömät, ovat kannattaneet so-
siaalipolitiikkaa ja hyvinvointivaltiota. Samalla hyvätuloisten veronmaksajien on ajateltu
suhtautuvan nuivasti sosiaalipolitiikkaan. Kuitenkin aktivointipolitiikan myötä työttömät
suhtautuvat sosiaalipolitiikan käytäntöihin aiempaa kriittisemmin, kun taas niin sanotut
hyväosaiset kannattavat sitä aiempaa vahvemmin. Yleisesti ottaen aktivointipolitiikka on
etäännyttänyt sosiaalipolitiikkaa työttömien omista intresseistä siirtäen painopistettä ta-
loudellisesti menestyvien ihmisten intressien toteuttamiseen. (Fossati 2018.)

Aktivointipolitiikan vaikuttavuus ei ole yksiselitteistä, sillä aiheesta on tutkimustuloksia
puolesta ja vastaan (Ylistö & Husu 2021, 2). Aktivointi ei lähtökohtaisesti ole toimimaton
strategia työttömyyden torjunnassa, mutta usein se keskittyy syyllistämiseen sen sijaan,
että tarjottaisiin palveluita ja keinoja tukea työttömiä oman aktiivisuutensa edistämässä
(Kotiranta 2008, 169–172). Aktivointipolitiikan on todettu vähentävän työttömyyttä,
mutta toisaalta sen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää palveluiden toimivuutta ja riit-
täviä resursseja (Fredriksson 2021, 13–14). Näin ollen aktivointia ei voida pitää
lähtökohtaisesti huonona ideana, mutta toisaalta sen nimissä olisi ristiriitaista purkaa niitä
palveluita, jotka edistävät työttömän mahdollisuutta aktiiviseen toimintaan.

2.3 Aktivointipolitiikkaa Suomen kontekstissa

Myös Suomessa kehitys hyvinvointivaltiosta kohti uusliberalismia on johtanut aktivoin-
nin voimistumiseen. Sotien jälkeen kehittynyt hyvinvointivaltio pyrki tarjoamaan
universaalisti sosiaaliturvaa koko väestölle. Taustalla oli ajatus köyhyyden poistamisesta
ja taloudellisen tasa-arvon edistämisestä. 1990-luvun lamassa kasvanut työttömyys johti

kuitenkin sosiaalipoliittisen paradigman muutokseen: hyvinvointivaltio alettiin nähdä kalliiksi ja siirryttiin kohti selektivististä – tarkemmin kohdennettua – sosiaalipolitiikkaa. (Kuivalainen & Niemelä 2010, 263–264.) Paradoksaalisesti pyrkimys lisätä aktivoimalla työvoiman tarjontaa yleistyi juuri 1990-luvulla, jolloin työvoiman tarjonta oli jo kasvanut radikaalisti laman myötä kasvaneen työttömyyden seurauksena (Outinen 2012, 630).

Aktivointiin liittyy pyrkimys purkaa sosiaalipalveluita ja -etuuksia vähentäen työttömyyden kustannuksia (Grover 2003, 21–23). Toisaalta aktivointipolitiikka ei aina tarkoita sosiaaliturvan purkamista, vaan sen yksilöllisempää kohdentamista ja porrastamista (Fredriksson 2021, 2–3). Suomen kontekstissa aktivointi on jakautunut rajoittavaan aktivointiin, johon kuuluu esimerkiksi etuuksien leikkaukset, sanktiot ja vastikkeellisuus – sekä tarjoavaan aktivointiin, johon kuuluu aktivoitumisen tukeminen ja sitä edistävät palvelut (Alanko & Outinen 2016, 416–417).

Suomen työttömyys- ja sosiaalipoliittiset toimet ovat nykyään hierarkkisia ja etäänntyneet kollektivismiin ideasta. Työttömyyspoliittisia toimia ja sanktioita kohdistetaan yhä valikoivammin erityisesti pitkään työttömänä olleisiin tai muihin ryhmiin, joiden aktiivisuudesta ollaan huolissaan. Tyypillistä on porrastetut ja asteittain kovenevat aktivointitoimet ja sanktiot työttömyyden pitkittyessä. (Kananen 2012, 559–562.) Suomessa etenkin pitkäaikaistyöttömyys on tunnistettu 1990-luvun jälkeen yleistyneeksi ongelmaksi (Elonen ym. 2017, 280). Esimerkiksi ansiosidonnaisen turvan porrastamisella on heikennetty pitkään työttömänä olleiden toimeentuloa ja näin yritetty kannustaa hakeutumaan töihin (Varjonen ym. 2020, 126–129).

Muutos aktivointipolitiikkaan 1990-luvulta alkaen Suomessa ei ole sisältänyt suuria puoluepoliittisia erimielisyyksiä, vaan aktivointia ovat ajaneet kaikki merkittävät puolueet vuoron perään eri hallituksissa (Outinen 2012, 629; 2017, 402–403; Varjonen ym. 2020). 2000-luvun finanssikriisin ja sitä seuranneen euroalueen velkakriisin myötä painotus työvoimapolitiikassa on siirtynyt aktivoinnin ohella kilpailukyvyn lisäämiseen. Kilpailukykydiskurssi korostaa työvoimakustannusten korkeaa tasoa syynä talouskasvun ongelmiin ja työttömyyteen. Esimerkiksi palkkojen nousua hillitsemällä halutaan edistää yritysten mahdollisuuksia palkata työvoimaa. (Kaitila 2019.) Näin ollen työvoimapolitiikka on sisältänyt yksilöllistävän aktivoinnin ohella myös rakenteellisia pyrkimyksiä vaikuttaa palkkatason hillitsemisen kautta työpaikkojen lisäämiseen eli työn kysyntään.

Aktivointipolitiikka on johtanut työttömiin ja vähävaraisiin kohdistuvien stigmatisoivien asenteiden yleistymiseen poliittisessa diskurssissa, jota myös media levittää (Taylor-Gooby 2013, 33–38). Siksi aktivoinnin kritiikki on viime vuosina etsinyt vaihtoehtoisia tapoja lisätä työttömyyspolitiikan kannustavuutta ilman stigmatisoivaa aktivointia. Esimerkiksi työttömyysturvan sijaan kaikille ihmisille maksettava perustulo esiintyy vaihtoehtona perinteiselle aktivoinnille. (Sage 2019, 221–223.) Suomessa vuosina 2017–2018 toteutettu perustulokokeilu edustaa orastavaa sosiaalipoliittisen ajattelutavan muutosta. Toisaalta samalla kokeilun kanssa toteutettiin työttömyysturvan aktiivimalli, joka puolestaan lisäsi merkittävästi työttömyysturvan vastikkeellisuutta. (Adkins & Ylöstalo 2021, 373–375.) Aktivointi elää siis yhä vahvana työttömyyspolitiikassa.

Työttömyydestä on Euroopassa muodostunut etenkin nuoria – mukaan lukien nuoria aikuisia – koskeva ilmiö, sillä nuorten työttömyys on huomattavasti muita ikäryhmiä yleisempää. Suomessa nuoret ovat muotoutuneet keskeiseksi aktivointipolitiikan kohteeksi etenkin 2000-luvun finanssikriisin myötä. (Tosun ym. 2017, 598–599, 606–607.) Nuoret mielletään työttömyyden riskiryhmäksi pitkäaikaistyöttömien ohella (Paju ym. 2020, 14–17). Aktivointi on kohdistunut nuoriin, jotka ovat jo ennestään heikossa asemassa työmarkkinoilla (Ylistö & Husu 2021, 1–4). Nuorten asemaa kuvaa etenkin vaikeus päästä töihin ilman työkokemusta ja ajautuminen epävarmoihin työsuhteisiin. Aikuistumisen myötä työmarkkinoille pyrkivät nuoret muodostavat edullisen työvoiman tarjontareservin, mikä ylläpitää työmarkkinoiden rakenteellista segmentoitumista. (Burrows & O'Brien 2016.) Nuoria kannustetaan hakeutumaan mihin tahansa työhön, mikä voi parantaa työmarkkina-asemaa pitkällä aikavälillä (Prendergast 2020, 273–275).

Nuorten kohdalla erityiseksi riskiksi on havaittu niin sanottu syrjäytyminen – ajautuminen pitkäaikaisesti sosiaaliseen osattomuuteen ja vähävaraisuuteen, ellei löydä paikkaansa työmarkkinoilla joko koulutuksen tai työn kautta (Liang ym. 2017, 561–564). Työttömyys ei ole vain taloudellinen riski, vaan siihen liittyy riski marginalisoitua kokonaisvaltaisesti yhteiskunnan ulkosyrjälle (Välimäki ym. 2020, 1347–1348). Työmarkkinoilta syrjäytyvät eivät täytä yhteiskunnassa vallitsevaa palkkatyön normia ja siten saavuta täysarvoista sosiaalista kansalaisuutta (Peters & Besley 2013, 783).

Suomessa pitkittyvän työttömyyden riskissä oleville nuorille kohdistetaan palveluita, jotka usein kannustavat heitä hakeutumaan suorittavan tason töihin heikkoihin työsuhteisiin (Haikkola 2021, 255–260). Nuorten aktivointi on esimerkki työttömyyspolitiikan kohdentumisesta yhteiskunnalliseksi riskiksi määritellylle ihmisryhmälle. Pyrkimys on

vaikuttaa kokonaisvaltaisesti nuorten asenteisiin ja subjektivoida heitä vastuulliseen toimijuuteen palkkatyönormin täyttämiseksi. Nuorten elämänhallintaa pyritään ohjaamaan kokonaisvaltaisesti siten, että tavoiteltu inhimillinen pääoma eli valmiudet ja taidot toimia tuottavina palkkatyöntekijöinä vahvistuisivat. (Paju ym. 2020, 17–26.)

2.4 Sosiaalityö ja -palvelut työttömyyspolitiikassa

Uusliberaalin hegemonian kehittyminen on muuttanut sosiaalityön luonnetta, vaikka uusliberaali maailmankuva on sosiaalityön periaatteiden kanssa ristiriidassa (Marthinsen 2019, 351). Sosiaalityöhön on viime vuosikymmeninä liitetty markkinataloudesta tutut tehokkuuden ja tuottavuuden tavoitteet. Sen kontrollirooli ja merkitys byrokraattisena hallintotyönä voimistuvat. (Garrett 2014, 514–515.) Sosiaalityö on alettu nähdä kapitalistista kasautumista tukevaksi investoinniksi asiakkaiden inhimillisen pääoman vahvistamiseen. Sen perinteiset solidaarisuuden ja hyvinvoinnin edistämisen ideat asetuvat alisteisiksi markkinatalouden tavoitteille. (Finn 2000; Marthinsen 2019, 354–357.) Käytännön sosiaalityöhön omaksuttua aktivoivaa työttömyyspolitiikkaa on kritisoitu syrjiväksi ja marginalisoivaksi. Toisaalta työttömyyspoliittinen palkkatyönormi on usein otettu kyseenalaistamattomana sosiaalityön tutkimuksiin. (Cole 2008.)

Aktivoivan työttömyyspolitiikan myötä on yleistynyt pyrkimys integroida sosiaali- ja työvoimapalveluita aktivoinnin tehostamiseksi. Aiemmin Suomen hyvinvointivaltion sosiaaliturva kehittyi edistämään universaalisti koko väestön hyvinvointia ja torjumaan epätasa-arvoa. Hyvinvoinnin ja sitä tukevien palveluiden edistämisen ajateltiin lisäävän myös osallistumista työelämään. Esimerkiksi päivähoidon ja hoivapalveluiden kehitys mahdollisti naisten osallistumisen. Viime vuosikymmeninä sosiaalipalveluita on alettu kohdentaa työttömyyden suhteen erityisessä riskissä oleviin ihmisryhmiin, eikä kokonaisvaltaisesti koko väestöön. (Genova 2008.)

Aktivointipolitiikan toteuttaminen on tullut osaksi kunnallisen sosiaalityön arkea työttömien ollessa keskeinen sosiaalityön asiakasryhmä (Kallio ym. 2013, 219–220). Sosiaalityön tehtäväksi asettuu asiakkaiden inhimillisen pääoman vahvistaminen, jotta heistä kehittyisi taloudellisesti tuottavia työntekijöitä. Työllistymistä vaikeuttavien yksilöllisten ja rakenteellisten tekijöiden lievittäminen on keskeinen osa sosiaalityötä. (Liang ym. 2017, 566–574.) Vaikka asiakkaiden kohtaamat sosiaaliset ongelmat ovat usein moninaisia ja vaikeita ratkaista, työllistyminen nähdään yleensä myös tällöin asiakkuuden

perimmäiseksi tavoitteeksi. Sosiaalityön asiakkuudesta pyritään rakentamaan työelämään johtava polku, jossa työllistymisen esteitä ratkotaan ja asiakkaan vastuuta vahvistetaan askel askeleelta. (Raitakari ym. 2019, 269–272.)

Aktivointiin on liitetty kuntouttavan sosiaalityön idea. Kuntoutus sisältää oletuksen työttömien vajaakuntoisuudesta: sen avulla kehitetään työkuntoisuutta. Kuntoutuksen idea legitimoii sosiaalityön poliittista asemaa tuottavana instituutiona. (Kotiranta 2008, 21–25.) Sosiaalityön sosiaalipoliittiseksi tehtäväksi on muotoutunut asiakkaiden työkyvyn edistäminen (Liang ym. 2017, 262–263). Toisaalta sosiaalityössä on pyritty säilyttämään samanaikaisesti kokonaisvaltainen asiakaslähtöinen työote ja tietoisuus asiakkaiden tarvitseman avun monimuotoisuudesta myös muissa kuin työmarkkinoihin liittyvissä asioissa (Kotiranta 2008, 168–169).

Hyvinvointi- ja työllisyyspalveluiden integrointi on lisännyt Suomessa kuntien vastuuta työllisyyden hoidossa 2000-luvulla. Moniammatillinen verkostotyö on yleistynyt heikossa asemassa olevien työttömien palvelumuotona. Pitkittyneen työttömyyden taustalta pyritään tunnistamaan psyykkisiä ja somaattisia terveysongelmia. Siksi myös esimerkiksi terveydenhuoltoa on alettu osallistaa aktivointipolitiikassa. (Saikku & Karjalainen 2012.) Integroidusta vastuusta huolimatta pääasiallisen vastuun nähdään olevan asiakkaalla, joten palveluiden tehtäväksi muodostuu ennen kaikkea asiakkaan vastuullisuuden tukeminen – ei asiakkaan puolesta tekeminen (Raitakari ym. 2019, 265, 269–270).

Sosiaalityöntekijät ja muut etulinjan asiakastyössä toimivat antavat kasvot käytännön työttömyyspolitiikalle. Etulinjan asiakastyöntekijät – joista käytetään usein Michael Lipskyn kehittämää käsitettä ”katutasen byrokraatit” – uusintavat työssään poliittisia tavoitteita ja ylläpitävät työttömyyteen liittyviä diskursseja (Haikkola 2021). Työntekijöiden puhetavat, asenteet, toiminta ja kannustavuus on todettu olennaisiksi asiakkaiden elämäntilanteiden kohentamisessa ja työttömyyden lievittämisessä (Tarkiainen 2021, 362–363). Palkkatyönormin myötä muunlaiselle toiminnalle kuin palkkatyölle ei anneta suurta arvoa (Grover 2003, 19–20), mikä näkyy myös etulinjan työntekijöiden levittämän diskurssin yksipuolisuudessa (Prendergast 2020, 268–270). Toisaalta yhteiskunnan marginaaliin ajautuneiden ihmisten kanssa työskentely on sosiaalityön arkipäivää ja sosiaalityöntekijöiden onkin havaittu suhtautuvan aktivointiin usein kriittisesti (Kallio & Saarinen 2014, 825–829). Sosiaalityöntekijöiden asenne työttömyyttä kohtaan on myös julkiseen keskusteluun verrattuna ymmärtäväisempi ja rakennekriittisempi (Kallio ym. 2013, 224–227).

2.5 Työttömyyden vaikutukset hyvinvointiin

Työttömyys on rakenteellinen ilmiö, jonka vaikutukset realisoituvat yksilötasolla (Kotiranta 2008, 16). Se on keskeisimpiä sosiaalisia ongelmia ja sillä on yhteys myös muiden sosiaalisten ongelmien kehittymiseen (Mäntysaari 2019, 182). Pitkittyessään se johtaa herkästi huono-osaisuuden kasautumiseen (Honkanen 2007, 50). Useimmiten työttömyyden vaikutukset hyvinvointiin ovat negatiivisia. Toisaalta sen vaikutukset voivat joissakin tapauksissa olla myös myönteisiä: työttömyys voidaan kokea esimerkiksi epämieluisasta työstä vapautumisen ja uusien elämänsuuntien löytämisen ajaksi. Näin ollen työttömyyden kokemus on viime kädessä yksilöllinen ja moniulotteinen. (Hult ym. 2016, 113–116.)

Työttömyys tai heikko työsuhde heikentävät koettua hyvinvointia ja lisäävät tyytymättömyyttä elämään. Vastavuoroisesti hyväksi koettu työsuhde ja riittävä tulotaso lisäävät tyytyväisyyttä. (Taht ym. 2020, 2364–2370.) Työttömyys voi vaikeuttaa elämänhallintaa ja jaksamista (Hult ym. 2016, 111). Usein työttömyys ja alentunut terveydentila esiintyvät samanaikaisesti siten, että terveysongelmat altistavat työttömyydelle ja työttömyys terveysongelmille (Alanko & Outinen 2016, 418–419). Työttömyyteen liittyvät terveysongelmat ovat moninaisia ja monisyisiä – sekä fyysisiä että psyykkisiä. Selkein esimerkki fyysisistä terveysvaikutuksista on etenkin heikon sosiaaliturvan maissa esiintyvä elintarpeiden, kuten ravinnon, riittämättömyys. Työttömyyden aiheuttama stressi, toimettomuus, yksinäisyys ja stigma voivat altistaa mielenterveysongelmille. Mielenterveydelliset haasteet voivat niin ikään altistaa myös fyysisesti koetuille terveysongelmille – esimerkiksi päihteiden käytölle. Negatiivisten terveysvaikutusten kautta työttömyyden on tulkittu johtavan jopa ennen aikaiseen kuolemaan. (Grover 2019, 337–347.)

Työyhteisö on tärkeä sosiaalinen verkosto. Työttömäksi joutuvat kokevatkin usein syrjäytyvänsä sosiaalisesta verkostostaan (Hyötyläinen 2022, 298–300). Työttömyydestä aiheutuva yksinäisyys ja syrjäytymisen kokemus voivat johtaa esimerkiksi mielenterveysongelmiin tai päihteiden käyttöön. Työttömyys koetaan usein passivoivaksi eli se heikentää halukkuutta osallistua yhteiskuntaan. (Hult ym. 2016, 111–112.) Työttömien luottamus yhteiskunnan organisaatioita kohtaan usein heikkenee (Mäntysaari 2019, 184). Työttömyyteen liittyvä vähävaraisuus heikentää mahdollisuutta osallisuuteen – esimerkiksi vapaa-ajantoimintaan osallistuminen vaatii rahaa. Yksinäisyys ja vähävaraisuus voidaan kokea jopa työttömyyttä suuremmiksi stigmoiksi. Yksinäisyydestä kärsiville työttömille osallistuminen aktivointitoimenpiteisiin voi kohentaa osallisuutta ja tarjota vertaisryhmän tukea. (Välimäki ym. 2020, 1353–1360.)

Aktivoinnin on niin ikään todettu vaikuttavan hyvinvointiin. Kontrollioiva aktivointi lisää kokemusta vallankäytöstä sekä aiheuttaa stressiä sanktioiden vuoksi. Usein kontrolli aiheuttaa riittämättömyyden tunnetta ja psyykkistä ahdistusta. Aktivoinnin kohteeksi päätyvät työttömät ovat usein lisäksi kohdanneet elämässään muitakin terveydellisiä ja sosiaalisia ongelmia ja heidän voimavaransa vastata velvoitteisiin ovat rajalliset. Etenkin erityisen haavoittuvassa asemassa olevat ovat kokeneet negatiivisia psyykkisiä seurauksia aktivoinnin velvoitteiden vuoksi. Usein työttömällä on kokemus, ettei työllisyys- ja sosiaalipalveluissa huomioida tarpeeksi heidän psyykkisten ja fyysisten terveysongelmiensa vaikutusta työllistymiseen. (Ylistö & Husu 2021, 8–13.)

Vallitseva diskurssi työttömyydestä pitää sitä yksilölle kärsimystä aiheuttavana ja yhteiskunnalle haitallisena ilmiönä (Cole 2008, 29–31). Työttömät kokevat usein häpeän ja arvottomuuden tunnetta työttömyytensä vuoksi (Hult ym. 2016, 111–112). Diskurssi levittää ajatusta, että työttömyys johtaa automaattisesti hyvinvoinnin, onnellisuuden ja sosiaalisen arvostuksen heikkenemiseen. On kuitenkin havaittu, että ne työttömät, jotka eivät suhtaudu palkkatyöhön moraalisenä velvollisuutena tai hyvinvoinnin lähteenä, ovat tyytyväisempiä elämäänsä kuin ne työttömät, jotka ovat omaksuneet palkkatyökeskeisen asenteen. Siksi merkittävä osa työttömyyden negatiivisista vaikutuksista kumpuaa negatiivisista sosiaalisista asenteista – ei siitä, että työttömyys automaattisesti olisi kärsimystä. Palkkatyökeskeistä ja työttömyysvastaisesta ilmapiiristä luopuminen voisi siksi osaltaan jo itsessään kohentaa työttömien hyvinvointia. (Sage 2019.)

Aktivointia kritisoiva diskurssi on usein määrittänyt aktivointipalvelut negatiivisesti kontrolliksi tai pakkotyöksi. Toisaalta palvelut osoittautuvat usein hyödyllisiksi työttömien hyvinvoinnin kohentamisessa. Esimerkiksi työpajatyypinen toiminta voi lievittää työttömyyden haitallisia psykososiaalisia seurauksia. Se voi tarjota sosiaalisia kontakteja, säännöllisen vuorokausirytmien ja mielekäästä tekemistä. Se voi lisätä itseluottamusta, elämänhallintaa, taloudenhallintaa, uusien taitojen oppimista ja omien vahvuuksien tunnistamista. Usein aktivointipalveluihin osallistuvat ovat tyytyväisiä palvelun vaikutuksiin osallisuuden ja hyvinvoinnin kohentamisessa. (Elonen ym. 2017.) Kritiikkiä on herättänyt myös se, että työttömän valmius työllistyä laskee usein nopeasti työttömäksi jäämisen jälkeen, mutta aktivointitoimet aloitetaan yleensä vasta myöhäisessä vaiheessa, kun työttömyys on jo pitkittänyt ja työkyky voinut heikentyä (Kotiranta 2008, 172).

Poliittinen kiinnostus työttömyyteen liittyy ennen kaikkea sen taloudellisiin vaikutuksiin. Sosiaalisiin vaikutuksiin ei liity samanlaista kiinnostusta. Esimerkiksi Suomen

perustulokokeilussa aktivoivan kontrollin purkamisella on havaittu olevan merkittäviä työttömien hyvinvointia edistäviä vaikutuksia. Siitä huolimatta perustulon vaikutuksia on tulkittu politiikassa lähinnä työllisyysvaikutusten kautta ja kokeilun kanssa samalla kehitettiin kontrollia lisäävä työttömyysturvan aktiivimalli. Työllistymisen edellytyksenä on riittävä hyvinvointi, joka useilta työttömiltä puuttuu. Näin ollen työttömyyspoliittisesti toimivampi strategia voisi olla työttömien hyvinvoinnin edistäminen. Kontrolli, sanktiot ja syyllistävät asenteet voivat heikentää työttömien hyvinvointia ja jopa haitata valmiutta työllistyä. (Adkins & Ylöstalo 2021, 380–384.)

2.6 Työttömyys tasa-arvokysymyksenä kapitalistisessa yhteiskunnassa

Onko talous olemassa ihmisten vai pääoman hyvinvointia varten (ks. Sayer 2004, 41–42)? Kapitalismin on kritisoitu tuottavan epätasa-arvoa. Marxille kapitalismi näyttäytyi rakenteellisen epätasa-arvon järjestelmäksi, jossa luokkayhteiskunta vieraannuttaa ihmiset luonnollisesta olemuksestaan eläinlajina (Marx 1957, 180). Hyvinvointivaltio otti kehittyessään tehtäväkseen vastata sosiaalipolitiikalla kapitalismin tasa-arvo-ongelmiin hylkäämättä kapitalismia (Byrne 1997, 44–45). Hyvinvointivaltiota on kritisoitu siitä, ettei se ole muuttanut kapitalismin epätasa-arvoisia rakenteita, vaan ainoastaan lievittänyt niiden vaikutuksia piilottaen taakseen luokkataistelun (Rigakos & Ergul 2011, 332–334). Viime vuosikymmeninä tapahtunut hyvinvointivaltioiden heikkeneminen on entisestään kärjistänyt talouteen liittyviä epätasa-arvon kysymyksiä.

Kapitalistiseen järjestelmään sisäänrakennettu epätasa-arvo näkyy etenkin varallisuuseroissa ja työmarkkina-asemassa. Lisäksi epätasa-arvo heijastuu taloudesta terveyteen ja hyvinvointiin lisäten edelleen tasa-arvokuilua (Taht ym. 2020, 2364–2370). Uusliberalistinen talouspolitiikka on korostanut universaalin tasa-arvon sijasta mahdollisuuksien tasa-arvoa, joka uskoo kaikkien yksilöiden tasa-arvoisiin mahdollisuuksiin kehittää omaa vaurauttaan ja menestystään. Mahdollisuuksien tasa-arvo ei kuitenkaan käytännössä toteudu, koska pääoma ja mahdollisuudet sen kehittämiseen ovat jo valmiiksi epätasa-arvoisesti jakautuneet. (Patnaik 2015, 164–166.)

Yhteiskuntaluokkien epätasa-arvo näkyy työttömien ja työllisten välisessä tasa-arvokuilussa. Toisaalta epätasa-arvo voidaan liittää laajemmin myös työssäkäyvien asiaksi. Työllisten asema työmarkkinoilla on polarisoitunut viime vuosikymmeninä. Osa ihmisistä on vakituisissa ja hyväpalkkaisissa työsuhteissa. Samalla suuri osa ihmisistä

työskentelee heikoissa työoloissa ja työsuhteissa heikolla palkalla. (Ceruti 2010, 78–80.) Työttömyys ja työsuhteiden epävarmuus heijastuu suoraan ihmisten elämänvalintojen mahdollisuuksiin: osa ihmisistä joutuu elämään jatkuvassa riskissä toimeentulonsa suhteen (Colombini 2020, 413–418).

Nykyään uusliberaali kapitalismi mielletään luonnonlain kaltaiseksi järjestelmäksi, jossa etiikka ja moraalit on korvattu politiikasta irralliseksi ymmärretyllä taloudellisella rationaalisuudella (Sayer 2004, 27–34; Jackson 2019, 236–237). Myös Suomen poliittisessa valtakurssissa se epäpolitisoitui 1990-luvun laman jälkeen. Sosiaalipolitiikka on alistanut uusliberalistisen talouspolitiikan periaatteille. (Sounela 2001, 104, 132–133.) Perinteisesti sosiaalipolitiikka pyrki lisäämään sosiaalista tasa-arvoa, mutta nykyään sen on kritisoitu vain osallistuvan epätasa-arvon tuottamiseen (Grover 2019, 347–349). Vaikka kapitalismi aiheuttaa epätasa-arvoa, uusliberaali valtakurssi pitää talouskasvun tavoittelua ainoana keinona vastata sosioekonomisen epätasa-arvon ongelmaan (Taylor-Gooby 2013; Jackson 2019, 241–245).

Pitkäaikainen työttömyys koskettaa yhä laajempia ihmisjoukkoja, mutta ei jakaudu tasaisesti. Työttömyys kasaantuu herkästi osalle ihmisistä, kun taas osa ei joudu koskaan sitä kokemaan. Pitkittynyt työttömyys vaikeuttaa työllistymistä ja myös työnantajat suhtautuvat pitkään työttömänä olleisiin epäluuloisesti. (Honkanen 2007, 42–43, 223.) Siitä huolimatta työttömyys usein leimataan moralistisesti yksilön laiskuudesta johtuvaksi (Julkunen 2004, 239–240). Aktivointipolitiikkaa legitimoidaan subjektivoimalla ihmisiä vastuulliseksi ja vastuuttomaksi määriteltyihin positioihin. Vastuuttomiksi määritellyt, kuten pitkäaikaistyöttömät, mielletään riskikansalaisiksi, joihin kohdistetaan kontrolloivia aktivointitoimia. Sen sijaan vastuullisiksi oletettuihin työttömiin ei kohdisteta samanlaista kontrollia. (Alanko & Outinen 2016, 420–424; Raitakari ym. 2019, 266–267.) Näin ollen edes työttömät eivät ole keskenään tasa-arvoisessa asemassa. Työttömät itsekkin omaksuvat vallitsevan diskurssin ja pitävät työttömyytensä syitä usein yksilöllisinä. He harvoin tunnistavat kohdallaan työllistymistä vaikeuttavia rakenteellisia tekijöitä. (Elonen ym. 2017, 287.)

Suomessa jyrkkä asenne työttömyyttä kohtaan on korostunut muita Pohjoismaita enemmän (Kallio ym. 2013, 227), vaikka työttömyydestä kehittyi 1990-luvulla merkittävä ilmiö. Työttömyyspolitiikka alkoi tukeutua (uus)klassisen talousteorian käsitykseen työttömyydestä vapaaehtoisena ilmiönä ja työn tarjonnan ongelmana. Liian korkeat palkat ja työhaluttomuus alettiin liittää työttömyyden syiksi ja työttömiä jopa syyllistettiin laman

aiheuttamisesta. (Sounela 2001, 67–70, 84–86.) Myös hyvinvointivaltio ja sen sosiaalipolitiikka joutuivat laman syntipukeiksi (Taira 2001, 69–70). Uusliberalismin myötä tapahtui käänne täystyöllisyyden tavoittelun politiikasta yksilöllisen aktiivisuuden edistämisen politiikkaan (Finn 2000, 385–386). 1990-luvulta alkaen Suomen työttömyyspolitiikassa luovuttiin valtiojohtoisen täystyöllisyyspolitiikan diskurssista ja alettiin korostaa yksilön vastuuta työllistymisestään (Taira 2001, 69–71).

Aktivointipolitiikan yleistymisestä huolimatta työttömyys on jäänyt Suomessa korkealle tasolle (Kuivalainen & Niemelä 2010, 268–271; Outinen 2012, 630–634). Yleinen palkkataso on noussut, mutta työttömyysturvan taso on jäänyt siihen nähden matalaksi ja ehdot tiukoiksi (Varjonen ym. 2020, 124–125). Työelämän nopeasti kasvavat vaatimukset esimerkiksi teknologisen osaamisen suhteen ovat osaltaan polarisoineet työttömien työllistymismahdollisuuksia (Hyötyläinen 2022, 295–298). Kokonaisuutena aktivoiva työvoima- ja sosiaalipolitiikka ylläpitää epätasa-arvoon perustuvia rakenteita.

Työttömyyden ja luokkaristiriidan aiheuttamasta perustavanlaatuisesta epätasa-arvosta huolimatta nykyajan tasa-arvokeskustelussa yhteiskuntaluokkien taloudellinen ja sosiaalinen tasa-arvo jää yleensä marginaaliin. Tasa-arvokeskustelu on suurelta osin hylännyt työttömyyden tasa-arvon kysymyksenä. Tasa-arvo mielletään sukupuolten, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ja etnis-rodullistettujen vähemmistöjen asiaksi: työhön ja taloudelliseen asemaan liittyvää tasa-arvoa tarkastellaan yleensä vain sukupuolen näkökulmasta (esim. Kantola ym. 2020, 7–11; Koskinen Sandberg 2020). Uusliberaalit periaatteet – kuten se, ettei universaaliin tasa-arvoon pyrkivää täystyöllisyyttä nähdä enää tavoiteltavaksi asiaksi – jätetään yleensä kyseenalaistamatta esimerkiksi akateemisessa tasa-arvodiskurssissa.

3 Marxilainen työttömyysteoria – työttömyys talouspoliittisena ilmiönä

Eri talousteoriat selittävät työttömyyttä vaihtelevin tavoin. Osa niistä tarkastelee työttömyyttä mikrotasolla eli yksilöiden ja yritysten tasolla, kun taas osa makrotasolla osana kokonaistaloutta. Osa teorioista olettaa, että työttömyys on mahdollista poistaa kokonaan. Osa taas pitää sitä pysyvänä ilmiönä. Viime vuosikymmeninä hegemonisessa asemassa ollut uusklassinen talousteoria selittää työttömyyttä työvoiman kysynnän ja tarjonnan tasapainon kautta. Se katsoo työttömyyden johtuvan liian korkeasta palkkatasosta: jos palkka on liian korkea, työnantajilla ei ole varaa palkata kaikkia ihmisiä töihin, joten osa jää työttömäksi. Palkkatasoa laskemalla voidaan teorian mukaan saavuttaa tasapaino, jossa lähes kaikki ihmiset työllistyvät. Korkean palkkatason katsotaan johtuvan työntekijöiden ja ammattiliittojen liiallisista palkkavaatimuksista. Myös sosiaaliturvan ajatellaan nostavan palkkavaatimuksia, jos sen varassa eläminen heikentää työttömien halukkuutta hakeutua töihin. Uusklassinen teoria katsoo pysyväksi ilmiöksi vain luonnollisen työttömyyden eli sen, että osa työläisistä on hetkellisesti työttömänä esimerkiksi vaihtaessaan työpaikkaa. (Honkanen 2007, 51–75, 114–124; Koistinen 2014, 187–209.) Marxilainen työttömyysteoria tarjoaa hegemonisesta uusklassisesta teoriasta poikkeavan vaihtoehdon työttömyyden ymmärtämiseksi. Tässä luvussa esittelen marxilaisen teorian lähtökohdat. Etenen marxilaisen ajattelun peruseränteistä teorian oletuksiin työttömyyden synnystä. Luvun lopuksi tarkastelen työvoimareservin merkitystä osana kokonaistaloutta.

3.1 Marxilaisen teorian lähtökohtia – työvoiman merkitys taloudelle

Marxilainen työttömyysteoria ei ole yhtenäinen kokonaisuus. Marx kirjoitti työttömyydestä teoksissaan osana kokonaistaloutta ja toisaalta teoriaa on myöhemmin kehitelty eri suuntiin teoretikkojen toimesta. Marxilainen teoria on jäänyt akateemisessa tutkimuksessa marginaaliin muun muassa sosialististen valtioiden romahdettua sekä tutkimusintressien ja -rahoituksen kohdistuttua valtavirtatutkimukseen. Marxilainen teoria on kuitenkin varteenotettava vaihtoehto tarkastella työttömyyttä aiheuttavia kapitalistisen makrotalouden rakenteita ilman talouskasvun imperatiivia. (Koistinen 2014, 209–223.) Se liittyy työttömyyden rakenteellisesti osaksi kapitalistista tuotantotapaa ja luokkayhteiskuntaa (Honkanen 2007, 108–111). Tämä auttaa näkemään laajalaisemmin esimerkiksi työvoiman uusintamisen – ihmislajin olennaisen merkityksen – kapitalistisessa tuotantotavassa (Victoriano 2018, 797–801).

Marxilaisen teorian mukaan kapitalistinen yhteiskunta on jakautunut luokkiin: kapitalistien luokka omistaa tuotantovälineet (rahaa, materiaaleja, koneita, työkaluja ja tehtaita) ja työläisten luokka omistaa työvoimansa. ”Kapitalisti” ja ”työläinen” ovat teoreettisia luokkayhteiskuntaa kuvaavia käsitteitä. Jotta voidaan tuottaa yhteiskunnassa tarvittavia hyödykkeitä, kapitalisti palkkaa työvoimaa töihin tuotantovälineitä käyttämään. Toisin sanoen kapitalisti-käsite tarkoittaa työvoimaa palkkaavaa tuotannon omistajaa. Tuotantovälineiden omistussuhteen vuoksi työläiset eivät voi tuottaa hyödykkeitä suoraan itselleen. He tuottavat ne kapitalistille, joka myy ne eteenpäin. Kapitalisti ei tuota hyödykkeitä itselleen, joten tuotannon syy on lisäarvon tavoittelu eli käytännössä voitto, jonka hyödykkeiden myynti kapitalistille tuottaa. (Marx 1957, 179–206.)

Työläisen palkka on pienempi kuin hänen tuottamien hyödykkeiden myytäessä saatava arvo. Toisin sanoen kapitalisti maksaa työläiselle vähemmän palkkaa kuin mitä työläinen tuottaa – Marxin mukaan kapitalisti riistää osan työläisen tekemän työn arvosta itselleen. Osan työajastaan työläinen työskentelee siis itsensä hyväksi eli tuottaa oman palkkansa verran arvoa – ja osan työajastaan työläinen tekee töitä pelkästään kapitalistin hyväksi tuottaen kapitalistin sijoittamalle pääomalle lisäarvoa. Jos näin ei olisi, työläisen palkkaaminen olisi kapitalistille tarpeetonta ja tuotannon ylläpitäminen yhdentekevää, koska kapitalisti ei hyötyisi siitä mitenkään. Todellisuudessa kapitalisti joutuu maksamaan työläisen tuottamasta lisäarvosta muun muassa veroja ja korkoja, joten lisäarvo ei tarkoita täysin samaa kuin voitto. (Marx 1957, 179–206; 1976, 50–58; 1986A, 242–252, 392–394.) Havainnollisuuden vuoksi lisäarvo ja tuotannosta saatava kokonaisvoitto voidaan kuitenkin olettaa suunnilleen samaksi asiaksi tämän tutkimuksen kontekstissa.

Työläisten tuottaman lisäarvon kapitalisti voi sijoittaa uudelleen pääomaksi tuotantoon. Sijoitettu lisäarvo tuottaa edelleen uusia ja uusia lisäarvoja työvoiman avulla – syntyy pääoman kiertokulku. Näin jatkuva tuotantoprosessi kasaa jatkuvasti lisää pääomaa kapitalistille. Kapitalistin alkupääoma muodostuu kiertokulun myötä häviävän pieneksi ja koko hänen rikkautensa perustuu työläisten tuottaman lisäarvon kasautumiseen. Tuotantoa ylläpidetään pääoman kasautumisen vuoksi – ei sen vuoksi, että kapitalisti tarvitsisi kaikki tuotannon tuottamat hyödykkeet itse. Työläiset ovat välttämättömät elintarpeet hankkiakseen pakotettuja tekemään työtä kapitalistin pääoman kasautumisen hyväksi. (Marx 1957, 523–578; 1976, 50–56.)

Marxilaisen teorian mukaan työläinen tekee kapitalistin hyväksi työtä, jotta voi palkalla ostaa tarpeelliset elintarpeet. Työläiset suostuvat töihin palkalla, joka kattaa heidän

elintarpeidensa täyttämisen kulut. Marxilaisen teorian mukaan palkkataso on työläisen uusintamiseen tarvittava rahamäärä – työläiset uusintavat itseään työajan ulkopuolella esimerkiksi syömällä ja nukkumalla sekä pitkäaikaisesti esimerkiksi lisääntymisen ja koulutuksen kautta (Marx 1957, 182–186). Uusklassinen teoria puolestaan selittää palkkatasoa kysynnän ja tarjonnan tasapainon kautta: työtä tarjoava työläinen haluaa mahdollisimman suuren palkan ja työtä kysyvä työnantaja mahdollisimman suuren tuotavuuden, joka yleensä tarkoittaa mahdollisimman pientä palkkaa. Näin ollen uusklassisessa teoriassa palkkataso asettuu tasapainoon työläisen ja työnantajan vaatimusten välillä. Marxilainen teoria ei hylkää kysynnän ja tarjonnan tasapainon mahdollisuutta – mutta on kokonaan toinen asia, asettuuko kysynnän ja tarjonnan tasapainon mukainen palkkataso niin korkeaksi, että se kattaa työläisen elintarpeet. Marxilainen teoria katsoo, etteivät työläiset suostu töihin palkalla, joka ei kata heidän elintarpeitaan. (Honkanen 2007, 103–106, 114–120.) Siksi marxilainen teoria kritisoi uusklassista ideaa laskea palkkatasoa työttömyyden lievittämiseksi.

Uusklassinen teoria asemoi työn negatiivisesti työläisten välttämättömäksi pakoksi, josta he pyrkivät irtautumaan. Toisin sanoen ihmiset olisivat mieluummin joutilaana, mutta he joutuvat tekemään töitä elääkseen. (Honkanen 2007, 115.) Marx asemoi työn positiivisesti – hänen mukaansa ihmisillä on tarve tehdä työtä itsensä hyväksi omat elintarpeet täyttääkseen ja loputon joutilaisuus on laiskuutta. Näin ajateltuna työ luo elämään osallisuutta ja mielekästä sisältöä. Siksi marxilainen kritiikki ei kohdistu työhön itseensä, vaan sen kapitalistiseen muotoon, jossa työläinen pakotetaan työskentelemään kapitalistin eikä pelkästään itsensä ja läheistensä hyväksi. Työläisen elintarpeet täyttävä välttämätön työaika on lyhempi kuin kapitalismiin perustuvassa mallissa – käytännössä Marx siis kannatti työajan lyhentämistä irtautumalla kapitalismista. (Marx 1986B, 94–96.) Marx katsoi kapitalismin vieraannuttavan työläiset oman työnsä tuottamista hyödyistä – työläiset vieraantuvat samalla lajityypillisistä tarpeistaan ja tulevat eräänlaisiksi tuotantoeläimiksi taloudelle (Peters & Besley 2013, 779). Maksimaalinen tuottaminen asettuu kapitalismissa tärkeämmäksi kuin oma hyvinvointi ja työn tekeminen moraalista lähtökohdista muiden ihmisten hyväksi (Sayer 2004, 31–39).

Nykyään alkutuotannon ja teollisen tuotannon merkityksen heikentyessä sekä immateriaalisen työn ja palvelusektorin kasvaessa marxilaisen teorian on kritisoitu vastaavan heikosti todellisuutta (Honkanen 2007, 139–142; Sayers 2007, 431–432). Vaikka teoria on kehitetty aikansa kontekstissa teollisen tuotannon näkökulmasta, on työn merkitys ymmärrettävissä laajemmin (Sayers 2007). Kaiken työn ei tarvitse itsessään tuottaa lisäarvoa

ollakseen tarpeellista. Yhteiskuntajärjestystä ylläpitävä työ uusintaa työvoimaa ja kapitalistista tuotantotapaa: esimerkiksi koulutus tuottaa työvoimaa kapitalismia varten (Marx 1957, 472). Kapitalistinen tuotanto tarvitsee toimiakseen julkisen sektorin ylläpitämää järjestäytynyttä yhteiskuntaa (Harvey 2001, 313). Tuotantoon liittyvä oheistyö – esimerkiksi myynti ja palvelutyö – on välttämätöntä pääoman kiertokululle. Myös palvelusektorin työt ja esimerkiksi tietoteknologiaan perustuva työ ovat lähes aina sidottuja materiaaliseen todellisuuteen ja tuotantovälineiden omistajuussuhteisiin. Myös immateriaalinen työ tuottaa lisäarvoa ja ylläpitää työläisen mahdollisuutta ostaa itselleen palkalla elintarpeet, joita hän ei voi itselleen tuotantovälineiden puutteen vuoksi tuottaa. (Sayers 2007, 435–448.) Näin ollen marxilainen teoria on nähdäkseni käyttökelpoinen yhä nykyäänkin, vaikka sen kehittäminen ei ole edennyt yhtä nopeasti verrattuna hegemoniseen talousteoriaan.

Kapitalistisessa järjestelmässä valtio – mukaan lukien julkinen sektori – turvaa markkinoiden toimintaa, työvoiman saatavuutta ja yksityisomistusta. Vastineeksi se saa verovaroja eli sen rahoitus riippuu kapitalismin menestyksestä. Veroilla valtio ylläpitää yhteiskuntajärjestystä ja palveluita ylläpitäen kapitalismin toimintaedellytyksiä ja työvoiman uusintamista. Vaikka valtion usein kritisoidaan rajoittavan markkinoiden vapautta, voidaan sitä pitää välttämättömänä. Valtio ratkoo kapitalismiin kuuluvia ristiriitoja, joiden ratkaiseminen ei ole voittoa tavoittelevien yksittäisten kapitalistien intresseissä. (Jessop 2002, 37–45.) Valtion ja kapitalismin liiton vuoksi talouskasvun narratiivi esiin-tyy usein vaihtoehdottomana valtion poliittisissa tavoitteissa (Jackson 2019, 236).

3.2 Työttömyyden synty työn tuottavuutta kasvattamalla

Marxilainen teoria katsoo työttömyyden olevan kapitalistisen tuotantotavan seuraus. Tässä alaluvussa tarkastelen, miten tuottavuuden kasvu luo työttömyyttä. Tuottavuus kuvaa työajan ja palkan puitteissa tuotettua lisäarvoa. Tuottavuuden kasvu puolestaan tarkoittaa, että työläinen tuottaa työaikansa ja palkkansa puitteissa kapitalistille yhä suuremman lisäarvon. Tuottavuus kasvaa esimerkiksi silloin, jos työläinen aiemmin tuotti yhden tavaran tunnissa, mutta tuottaa nyt kaksi tavaraa tunnissa: tällöin työläisen tuntipalkka säilyy, mutta tuotannon määrä kasvaa. Tuottavuutta voidaan kasvattaa esimerkiksi palkkaa pienentämällä tai työaikaa pidentämällä: keskeistä on, että työläinen työskentelee suhteessa lyhyemmän ajan oman palkkansa hyväksi ja suhteessa pidemmän ajan

kasvavan lisäarvon tuottamiseksi. (Marx 1957, 474; 1976, 121–123; Honkanen 2007, 106.) Sipilän hallituksen kilpailukykysovimuksen tuoma lisäys työaikaan on käytännön esimerkki tuottavuuden kasvattamisesta lisäämällä työaika suhteessa palkkatasoon.

Kapitalistin tavoite on siis teettää kasvava lisäarvo pienemmällä tuotantokustannuksilla. Käytännössä talouskasvu ei kuitenkaan voi pitkällä aikavälillä perustua vain työajan pidentämiseen tai palkkojen alentamiseen. Keskeinen ratkaisu tuottavuuden kasvattamiseen on teknologian kehittäminen. Teknologian avulla aiempaa pienempi määrä työläisiä tuottaa aiempaa suuremman lisäarvon. Osa työvoimasta voi joutua työttömäksi, kun koneet tekevät aiemmin työläisille kuuluneet työt. Samalla kuitenkin osa työläisistä jää töihin – esimerkiksi ohjaamaan koneellistuvaa tuotantoa. Toisin sanoen osa ihmisistä on pakotettu työttömiksi, kun osa joutuu tuottamaan kapitalistin hyväksi enemmän lisäarvoa kuin mitä heidän elintarpeidensa täyttäminen edellyttäisi. (Marx 1957, 574–588; 1976, 215–228.)

Marxin käsitys tuottavuuden kasvun yhteydestä työttömyyden syntyyn on hyvin samankaltainen kuin käsitys teknologisesta työttömyydestä (Honkanen 2007, 84). Marx katsoi teknologian syrjäyttävän työvoimaa. Työläiset itse tuottavat työllään esimerkiksi koneita, jotka alkavat kilpailla työläisten kanssa työn tuottavuudessa. Koska koneellinen tuotanto on kapitalistille edullisempaa, tuotanto sitoo vähemmän työvoimaa, mikä aiheuttaa työttömyyttä. (Marx 1957, 404–408; 1976, 224–225.) Työn tuottavuuden kasvu on siis keskeinen talouskasvun aiheuttaja ja välttämättömyys kapitalismin jatkuvuudelle. Teknologia on keskeisin työn tuottavuutta lisäävä tekijä, mutta myös esimerkiksi koulutus, infrastruktuuri, työn organisoituminen, tuotekehitys, työnjako, työtapojen kehitys ja uudet materiaalit voivat lisätä tuottavuutta. (Honkanen 2007, 129–130.)

Kapitalistinen kilpailu johtaa pyrkimykseen tuottaa pääomaa kilpailijoita tehokkaammin (Baronian 2013, 128). Tuottavuuden kasvun taustalla on pyrkimys hillitä työvoimakustannuksia suhteessa kokonaistuotantoon. Toisaalta esimerkiksi teknologian kehittäminen myös vaatii investointeja, jotka edellyttävät työvoimaa (Harvey 2001, 315). Työvoima on keskeisin tuotantovoima ja uutta lisäarvoa syntyy vain työn avulla. Siksi talouskasvuun tähtäävän kapitalistisen järjestelmän etu ei ole, että tuottavan työvoiman kokonaismäärä tuotannossa pitkällä aikavälillä vähenee (Marx 1986B, 87–93). Kapitalismi pyrkii siirtämään työttömäksi joutuneen työvoiman muihin tuottavampiin tehtäviin (Harvey 2001, 328–333). Kapitalismin ristiriitainen tavoite on siis samanaikaisesti tehdä ihmistyöstä

tarpeetonta korvaamalla sitä esimerkiksi teknologialla ja samalla laajentaa sitä loputtomasti uusia tuotantoja ja uutta lisäarvoa varten (Honkanen 2007, 80–86, 113–114).

Marx piti teknologiaa positiivisena asiana, jos se tarjoaa ihmisille lisää vapaa-aikaa, mutta teknologian kapitalistisessa hyödyntämisessä vapaa-ajan lisäys ei käytännössä toteudu (Sayers 2007, 450–451). Työn tuottavuuden kasvu voi vapauttaa työvoimaa työstä sekä positiivisessa mielessä vapaa-ajan lisääntymisen kautta että negatiivisessa mielessä työttömyyden lisääntymisen kautta. Vaikka tuottavuuden kasvu mahdollistaisi työajan lyhentämisen, niin poliittiset tavoitteet ja kapitalismin edellyttämä jatkuvasti kasvava lisäarvon tuotanto estävät työajan lyhentämistä. Kapitalistisessa työnjaossa työaika ei jakaudu tasan: osa työläisistä päätyy tekemään liikaa töitä ja osa pakotetaan työttömyyteen. Tuottavuuden kasvu on siis työttömyyden ja rakennemuutoksen aiheuttaja enemmän kuin työajan lyhentäjä. (Honkanen 2007, 85–86, 135–139, 171.)

Teknologisoituminen ja pääoman kasautuminen harvalukuisille kapitalisteille sulkee yksilöiltä pois mahdollisuuden aloittaa uutta tuotantoa ilman merkittävää alkupääomaa. Tämä estää tai ainakin oleellisesti vaikeuttaa työläisten mahdollisuutta esimerkiksi tuottavan yrityksen perustamiseen ja pakottaa heidät kapitalistin alaiseen työhön (Marx 1976, 265). Näin ollen kapitalistisella järjestelmällä on pyrkimys kasata pääomaa harvalukuiselle kapitalistien joukolle samalla, kun suurilukuinen työläisten joukko jatkuvasti etäännyy rikastumisen mahdollisuuksista. Tätä havainnollistaa esimerkiksi globaalin varallisuuden kasautuminen hyvin harvalukuiselle kapitalistien joukolle.

3.3 Työttömät työvoimareservinä

Edellä tarkastelin, miten varsinkin teknologinen kehitys luo työttömyyttä. Toisaalta työvoima on keskeisin tuotannontekijä ja kaiken rikkauden lähde. Teknologian syrjäyttämää työtöntä työvoimaa voidaan sijoittaa tuottamaan pääomaa sellaisiin tuotantoihin, joissa se on kannattavaa. Näin ollen kapitalismin ristiriitaisena pyrkimyksenä on samanaikaisesti vähentää työläisten tarve minimiin ja samalla luoda mahdollisimman paljon lisäarvoa tuottavaa työtä (Marx 1986A, 332; Baronian 2013, 132). Toisin sanoen edullisen työvoiman saatavuus turvaa kapitalismin jatkuvuuden. Seuraavaksi tarkastelen, miksi väestön uusintaminen ja työttömien työvoimareservi ovat välttämättömiä kapitalismille.

Työvoiman ollessa keskeisin tuotannontekijä sen uusiutuminen on kapitalismille välttämätöntä. Tuotannon kasvattamiseksi kapitalistinen yhteiskunta pyrkii luomaan vähintään yhtä suuren määrän uusia työvoimia kuin työmarkkinoilta poistuu. Työvoima uusintaa itsensä työajan ulkopuolella – lyhyellä aikavälillä esimerkiksi ruoan ja levon kautta sekä pitkällä aikavälillä esimerkiksi lisääntymisen ja koulutuksen kautta. Palkka on kapitalistille investointi työläisen tuottavuuteen ja jatkuvuuteen – samalla tavoin kuin rehu on investointi tuotantoeläimen tuottavuuteen ja jatkuvuuteen. (Marx 1957, 182–183, 481, 530–531; 1976, 239.) Kokonaistalouden tasolla työvoiman uusiutumisen turvaaminen ei kuitenkaan ole yksittäisen kapitalistin vaikutuspiirissä (Harvey 2001, 320). Siksi valtion poliittiseksi tehtäväksi muodostuu turvata työvoiman uusiutuminen kapitalismin jatkuvuutta turvatakseen (Jessop 2002, 46–48).

Riittävä, uusiutuva, tuottava ja edullinen työvoima on välttämättömyys kapitalismissa. Kapitalismi etsii uusia tuottavia investointikohteita kasautuvalle pääomalle ja investointien tekeminen edellyttää edullista vapaana olevaa työvoimaa. Väestönkasvu ei yleensä riitä turvaamaan työvoiman saatavuutta, vaan kapitalismi tarvitsee työttömien muodostamaa työvoimareserviä turvatakseen työvoiman saatavuuden. Vailla työtä olevien – esimerkiksi teknologian syrjäyttämien – työläisten joukko on potentiaalista uutta työvoimaa kapitalistille. Työttömyyden tehtävä on turvata työvoiman tarjonta ja kapitalismin laajentumisen mahdollisuudet. Lisäksi, kun työtöntä työvoimaa on tarjolla, työtön ja työllinen työvoima alkavat kilpailla työpaikoista. Käytännössä työtön työvoima suostuu töihin pienemmällä palkalla kuin työllinen työvoima – eikä työläiset siksi voi pyytää työstään liian korkeaa palkkaa. Näin ollen työläisten ja työttömän työvoimareservin kilpailu työpaikoista hillitsee palkkojen nousua ja siten kapitalistin tuotantokuluja. (Marx 1957, 415, 583–591.) Jos palkkoja hillitsevää työvoimareserviä ei ole, palkat ja tuotantokulut uhkaavat nousta niin, että tuotannosta tulee kannattamatonta ja talous romahtaa. Työvoimareservin mahdollistama työvoiman tarjonta heijastuu palkkojen lisäksi kaikkiin työehtoihin hidastaen niiden parantamista (Marx 1976, 94–95).

Kapitalismissa työnjako on toteutettu siis siten, että osa ihmisistä tekee kapitalistien hyväksi liikaa työtä ja osa on työvoimareservissä, jonka olemassaolon funktio on hillitä palkkatasoa ja työehtoja. Marxin poliittinen tavoite oli työn uudelleenjako tasapuolisesti kaikille. Hän katsoi sen tapahtuvan kapitalismista luopumalla. (Honkanen 2007, 180–181, 239–241.) Marx kritisoi, että kapitalismissa kilpailusta töihin pääsemiseksi muodostuu kyseenalaistamaton itsestäänselvyys. Osa työvoimasta syrjäytyy pysyvästi työmarkkinoilta jatkuvaan varattomuuteen. Osa työttömäksi joutuneista löytää uutta

työtä. Keskeistä on, että riittävän työvoimareservin tulee aina olla olemassa kapitalismissa. (Marx 1957, 592–595; 1986B, 87–88, 208.) Marxille kapitalistisen yhteiskunnan työmarkkinat näyttäytyivät ennen kaikkea pysyvän rakenteellisen epätasa-arvon järjestelmäksi, jossa työläiset ja työttömät ovat alisteisessa asemassa harvalukuisen kapitalistien luokan pääoman kasvattamista varten.

Sosiaalipolitiikalla on pyritty lievittämään kapitalismin syrjäyttämien työttömien ahdinkoa turvaamalla heille välttämätön elintaso verovaroin. Marxilaisen teorian mukaan työttömyys on olemassa kapitalismin vuoksi ja kapitalismia varten. Näin ollen Marx kritisoi työttömien vähimmäiselintason turvaamista verovaroin: yhteiskunnan tarjoama työttömien sosiaaliturva kustannetaan kaikkien yhteiskuntaluokkien tuloista – ei pelkästään kapitalistien voitoista. Toisin sanoen kapitalismin haittojen korvaaminen ulkoistetaan työntekijöille, joita järjestelmä jo ennestään riistää anastetun lisätyön muodossa. Esimerkiksi työttömyyskorvausten kattaminen työn verotuksella heikentää työläisten tulotasoa entisestään, vaikka työvoimareservi on olemassa pelkästään kapitalistien hyödyksi. (Marx 1986B, 92–93.) Työttömyyden kapitalistisesta syntytavasta ja korkeista työttömyyslukuista huolimatta yhteiskunnallisessa keskustelussa syyllistetään työttömiä työttömyydestään ja liian korkeaksi moititusta sosiaaliturvasta. Työnantaja-puoli on kritisoinut sosiaaliturvaa käytännössä siksi, että se heikentää työttömyyden reservifunktiota niin sanottujen kannustinloukkujen muodossa. Näin ollen aktivoinnin lisääminen on nähty työttömien reservifunktion vahvistamiseksi. (Honkanen 2007, 208, 218–223.)

Marxilaisen työttömyysteorian kulmakivi on poliittisestikin merkittävä johtopäätös siitä, että työttömyys on kapitalismissa välttämätön ilmiö, koska se palvelee pääoman kasautumista. Teorian käsitys työttömyydestä poikkeaa hegemonisesta talousteoriasta, jonka mukaan työttömyys syntyy liian korkeista palkoista. Marxilainen teoria hyväksyy käsityksen, että työpaikoista kilpailevien työttömien määrä sääntelee palkkoja. Se ei kuitenkaan katso palkkatason olevan työttömyyden perussyy. Työvoimareservi yhtäältä toimii tarvittavan työvoiman lähteenä ja toisaalta se sääntelee työssä olevien asemaa ja palkkoja. Työttömien ja työllisten välinen kilpailu haittaa molempia osapuolia, mutta kapitalistille se on rikastumisen väline. Käytännössä marxilainen oletus työttömyyden välttämättömyydestä vastaa todellisuutta: esimerkiksi politiikassa yleisesti hyväksytty yleensä julkilausumaton tavoite on, että täystyöllisyys ei ole toivottavaa. (Honkanen 2007, 78–86, 207–208.) Näin ollen yhteiskunta hyväksyy perustavanlaatuisen rakenteellisen eriarvoisuuden: kapitalismissa työtä ei koskaan riitä kaikille.

3.4 Työvoimareservi suhdannevaihteluissa ja rakennemuutoksissa

Samalla, kun tuottavuuden kasvu syrjäyttää työläisiä työttömyyteen, kapitalisti etsii alati kasvavalle pääomalleen uusia tuottavia sijoituskohteita. Pääoman sijoittaminen uusiin tuotantoihin sitoo jälleen työtöntä työvoimaa töihin. Työttömyysluvut eivät säily vakioina, vaan riippuen taloussuhdanteista ja rakennemuutoksesta kapitalistinen järjestelmä siirtää joustavasti työvoimaa töihin tai työttömyyteen hetkittäisten tarpeidensa mukaan. (Marx 1957, 414–426, 538–539, 548.)

Uusia sijoituskohteita etsiessään kapitalismi pyrkii laajenemaan uusille alueille ja uusille tuotannonaloille. Samalla uusia työvoimia ja luontoa pyritään valjastamaan yhä enemmän ja enemmän lisäarvoa tuottamaan. (Marx 1986A, 342–344.) Koska lisäarvolla on jatkuva taipumus kasvaa, niin myös työhön tarvittavalla työvoimalla on pitkällä aikavälillä taipumus kasvaa. Talouskasvu siis yleensä edellyttää kasvavaa työtätekevän väestön määrää. Jatkuva väestönkasvu turvaa työvoiman saatavuuden pitkällä aikavälillä, kun taas väestön väheneminen uhkaa kapitalismin jatkuvuutta (Marx 1986B, 91). Siksi esimerkiksi väestön ikääntyminen on ongelma kapitalismin jatkuvuuden näkökulmasta.

Pääoman kasvaessa nopeasti – esimerkiksi korkeasuhdanteessa – kapitalistit palkkaavat enenevässä määrin työläisiä saadakseen pääoman tuottamaan. Tällöin työvoimareservin koko pienenee ja työvoiman kysyntä voi ylittää tarjonnan, jolloin puhutaan työvoimapulasta. Kapitalistit joutuvat kilpailemaan työvoimasta nostamalla palkkoja. Palkkatason kasvaessa pääoman kasautuminen hidastuu, kun työvoimakustannusten nousu heikentää kapitalistin sijoitukselleen saamaa lisäarvoa. Pääoma liikakasaantuu: sitä on liikaa suhteessa mahdollisuuksiin sijoittaa sitä tuottavasti. Lopulta tämä johtaa kriisiin: palkkojen nousun myötä kustannukset nousevat niin, että tuotannon kasvattaminen ei ole enää kannattavaa eli lisäarvo ei kasva. Tällöin tuotantoa lopetetaan ja työvoimaa irtisanotaan. Taluskriisi kasvattaa siis työvoimareserviä, jonka kasvulla on taipumus jälleen hillitä palkkatasoa ja näin tehdä työvoiman palkkaamisesta taas kannattavaa. Näin ollen työttömyyttä sääntelevät suhdannevaihtelut ovat kapitalismille ominaisia ja toistuvia: kapitalistinen tuotantotapa ei voi löytää pysyvää harmoniaa, vaan pelkästään hetkellisen tasapainon. (Marx 1957, 567–590; 1976, 244–268; 1986A, 346–358, 379–383.)

Kriisit syntyvät lopulta väistämättä pääoman liikakasaantumisen ja työvoimareservin hupenemisen myötä – vaikka kriiseille altistavia syitä on toki muitakin. Kriisiytyminen voi johtua myös siitä, että työtön työvoima ja sijoituskohdettaan etsivä pääoma eivät kohtaa

– esimerkiksi työvoiman koulutus ei vastaa kapitalismin tarpeita tai työvoima sijaitsee väärällä alueella. Kriisien myötä talouden rakennetta muutetaan tuottavammaksi saattamalla työvoima ja pääoma uudelleen yhteen siten, että pääoma voi kasautua. Toisin sanoen yhdenlainen elinkeinorakenne kypsyy ajan myötä ja on pakotettu uusiutumaan kriisin kautta. Kriisejä pyritään ratkaisemaan muun muassa työn tuottavuutta eli esimerkiksi koulutustasoa kasvattamalla, työvoimakustannuksia alentamalla ja sijoittamalla pääomaa tuottavampiin kohteisiin. Kapitalismi ratkoo sisäisiä ristiriitojaan joko siirtämällä tuotantoa uusille alueille ja tuotannonaloille – tai tehostamalla ja muuttamalla olemassa olevaa tuotantoa. Kriisi ratkeaa, kun pääoma löytää keinon jatkaa kasautumistaan tuottavissa olosuhteissa. (Harvey 1975, 9–11, 17; 1981, 6–7; 2001, 315–318.)

Suhdannevaihtelut eivät ilmene joka alalla tai paikassa samanaikaisesti, vaan pääomaa ja työvoimaa voidaan siirtää taantuvilta aloilta tai alueilta tuottavampiin. Vapaa kilpailu sekä pääoman ja työvoiman joustava liikkuvuus edistävät pääoman kasautumista. (Marx 1976, 199–200, 211; 1986B, 130–132.) Työtön työvoima muuttuu taas tuottavaksi, jos se saadaan siirrettyä joustavasti uusiin tuottaviin kohteisiin (Koistinen 2014, 213). Käytännössä markkinoiden ja liikkuvuuden vapauden tavoite näkyy nykyään esimerkiksi hinta- ja palkkasääntelyn purkamisena, työvoiman ja pääoman liikkuvuuden turvaamisena, työsuhteiden epävarmuutena, talouden globalisaationa, globaaleina muuttoliikkeinä ja valtion sääntelyroolin heikkenemisenä (Honkanen 2007, 153–161). Käytännössä koko yhteiskunta rakentuu ja muuttuu jatkuvasti talouskasvun tavoittelun vuoksi.

Kapitalismissa järjestelmä on jatkuvassa rakennemuutoksessa ja yhdellä hetkellä tuottava elinkeinorakenne korvautuu ajan myötä (Harvey 1975, 13). Marxilainen teoria ei siis pidä työttömyyttä jatkuvasti pahenevana, vaan prosessimaisena ja suhdanteista riippuvana ilmiönä. Työttömyys toimii samalla rakennemuutoksen vauhdittajana: esimerkiksi talouskriisissä elinkeinorakenne muuttuu siten, että tuotannosta tulee jälleen kannattavaa. Työpaikkoja häviää joiltakin aloilta ja niitä pyritään lisäämään toisille aloille. (Honkanen 2007, 184, 209–210.) Työttömyyslukuissa tapahtuvien muutosten voidaan siis todeta johdettavan kokonaistalouden tasolla tapahtuvista muutoksista työvoiman kysynnässä ja tarjonnassa (Baronian 2013, 139–140). Kokonaistalouden tilanne heijastuu kuitenkin myös yksittäisiin kapitalisteihin: kiristynyt taloustilanne voi ajaa kapitalistit esimerkiksi kehittämään työn tuottavuutta lisääviä ja työvoiman tarvetta vähentäviä teknologioita, mikä voi puolestaan lisätä työttömyyttä (Sasaki 2013, 168). Näin ollen työn tuottavuuden kasvuun liittyvä työttömyys ja suhdannevaihteluihin liittyvä työttömyys syntyvät usein samanaikaisesti saman prosessin seurauksena – ne ovat osa samaa ilmiötä.

4 Tutkimusasetelma

Tässä luvussa esittelen tutkimusasetelman. Aluksi rajaan tutkimustehtävän ja tarkastelen tutkimuksen metodologisia lähtökohtia. Sen jälkeen esittelen aineiston ja sitten tutkimusmenetelmän sekä analyysin. Luvun lopuksi pohdin tutkimuseettisiä lähtökohtia.

4.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset valinnat

Tutkimustehtävänä on selvittää, millaiseksi ongelmaksi työttömyys representoidaan Suomen valtakunnanpoliittisen päätöksenteon piirissä. Lisäksi tehtävänä on tunnistaa representoidun työttömyysongelman perusteella sosiaalityölle ja -palveluille rakentuva asema. Tulkitsen työttömyyttä rakenteellisella tasolla kapitalistisesta tuotantotavasta johdettavaksi sosiaalisen tasa-arvon ongelmaksi sen sijaan, että se ymmärrettäisiin pelkästään yksilölliseksi tai taloudelliseksi ongelmaksi (ks. Marx 1957, 180). Tämä on politiikassa esiintyvää yksilökeskeistä työttömyysdiskurssia kriittisesti tarkasteleva lähestymistapa (Prendergast 2020, 262–266). Tässä suhteessa tarkoitus on tarjota aiheesta vaihtoehtoisia näkökulmia myös sosiaalityön käytäntöjä tukemaan. Sosiaalityön näkökulmasta tutkimus kytkeytyy siis rakenteellisen sosiaalityön ja marginalisoitujen ihmisten puolustamisen tavoitteisiin (Juhila 2002), mutta myös käytännön sosiaalityö voi hyötyä tutkimuksesta.

Tutkimustehtävä ohjaa tarkastelemaan aihetta poliittista hegemoniaa kritisovasta näkökulmasta. Siksi analyysi ei voi sivuuttaa aiheen poliittisuutta. Aineistodokumenttien sävy on tyypillisesti sellainen, ettei yksittäisten poliitikkojen tai poliittisten kamppailujen ääni niissä selkeästi kuulu. Dokumentit on laadittu jokseenkin neutraaliin sävyyn esittäen poliittiset asiat epäpoliittisiksi totuuksiksi ja kaikkien hyödyksi. Esimerkiksi talouskasvun narratiivi on omaksuttu kyseenalaistamattomaksi tavoitteeksi politiikkaan (Jackson 2019, 236). Näin ollen on tarkasteltava kriittisesti aineiston asiasisältöjä ja ilmaisua: mitä ja miten puhutaan ja minkälaista maailmankuvaa representoidaan.

Metodologisesti tutkimus nojautuu sosiaalityön kriittisen tutkimuksen perinteeseen. Sille keskeistä on rakenteiden analyysi ja sortavien käytäntöjen vastustaminen. Marxilaiseen teoriaan pohjautuen tutkimuksen taustana on erityisesti historiallisen materialismin perinne, joka tulkitsee sosiaalisen ja materiaalisen todellisuuden rakentuneen kapitalismin ehdoilla. Kapitalismin rakentama yhteiskunta ja vaurauden epätasainen jakautuminen määrittävät näin ollen keskeisesti tulkintaa todellisuudesta. (Payne 2014, 320–326.)

Tutkimus nojautuu myös konstruktionistisiin ja poststruktuurallisiin oletuksiin siitä, että kielelliset käytännöt rakentavat todellisuutta ja toimivat väestönhallinnan strategisina välineinä (Payne 2014, 103–107). Kielenkäyttö on tiedotettua tai tiedostamatonta poliittista toimintaa. Keskeistä on, millaiset valtasuhteet erilaiset puhettavat ja diskursiiviset ideat saavat ja miten ne rakentavat todellisuutta käyttäen valtaa. (Kuortti ym. 2008, 26–28.) Kielellinen ilmaisu on myös valtion käyttämä strateginen keino rakentaa kapitalistista todellisuutta. Puhuttu todellisuuskuva omaksutaan kollektiiviseksi ajattelutavaksi ja todellisuus rakentuu sen perusteella osana kapitalismin historiallis-materialistista kehitystä. (Jessop 2002, 37–42.) Tavoitteenani on siis kriittisesti tarkastella, miten aineistossa esiintyvät sisällöt ja kieli representoivat kapitalistista todellisuutta.

4.2 Aineisto

Aineisto koostuu Suomen valtioneuvoston ja ministeriöiden tasolla laadituista strategia- ja suunnitelmadokumenteista. Sen olen kerännyt marraskuussa 2021 valtioneuvoston Valto-julkaisuarkistosta. Aineiston keruussa käytin Valto-palvelun asiasanahakua. Asiasanoiksi valitsin laajan joukon aihepiiriin soveltuvia avainsanoja, jotta kaikki olennaiset dokumentit tulisivat löydetyiksi ja huomioituiksi. Asiasanahaussa olen huomionnut sanojen erilaiset kirjoitusmuodot, kuten ison alkukirjaimen sekä yksikkö- ja monikkomuodon. Käytettyjen asiasanojen lista on seuraava:

aktiivimalli
aktiivinen sosiaalipolitiikka
aktiivinen työvoimapolitiikka
aktivointi
hallitusohjelma
sosiaaliala
sosiaalietuudet
sosiaalihuolto
sosiaalipalvelut
sosiaalipolitiikka
sosiaaliturva
sosiaalityö
sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö
sosiaali- ja terveyspalvelut
sote-palvelut
sote-uudistus
strategia
talouskasvu
tasa-arvo
toimintasuunnitelma
työelämä
työllistyminen

työllisyys
työmarkkinapolitiikka
työmarkkinat
työpolitiikka
työttömyys
työttömät
työvoima
työvoimapolitiikka
työ- ja elinkeinoministeriö
työ- ja elinkeinotoimisto
valtiovarainministeriö

Asiasanahaun tulosten pohjalta valikoin aineistoksi kaikki tutkimuksen kannalta olennaisiksi arvioimani suomenkieliset dokumentit, jotka on julkaistu huhtikuun 2011 ja marraskuun 2021 välisenä aikana. Huhtikuu 2011 toimii rajauksena silloin järjestettyjen eduskuntavaalien vuoksi. Näin ollen tutkimus kiinnittyy ajallisesti Kataisen-Stubbin, Sipilän ja Rinteen-Marinin hallituskausien aikaan. Tutkimuksen kannalta olennaisiksi olen katsonut kaikki työttömyyttä, työvoimapolitiikkaa, tasa-arvoa, talouskasvua ja sosiaalityön asemaa käsittelevät dokumentit, joiden katsantotapa on strateginen ja tulevaisuusorientoitunut. Strategiset ja tulevaisuusorientoituneet dokumentit pyrkivät linjaamaan tulevaisuuden poliittisia suuntaviivoja, joten ne kertovat tutkimusaiheen kannalta antoisalla tavalla poliittisista tahtotiloista ja ideologisista ajattelutavoista.

Aineiston painopiste on strategia- ja suunnitelmadokumenteissa, joten aineiston ulkopuolelle valikoituivat menneeseen aikaan keskittyvät loppuarvioidokumentit ja seurantaraportit. Myös tieteelliseen sävyyn kirjoitetut tutkimusselvitykset jätin aineiston ulkopuolelle, sillä niiden strategispoliittinen tausta on epäselvempi. Aineiston ulkopuolelle karsiutuivat säännöllisesti julkaistavat lyhyen aikavälin ennusteet ja toimintasuunnitelmat, koska niiden painopiste on lyhyen aikavälin suunnittelussa, eikä niinkään pidemmän aikavälin strategispoliittisissa suuntaviivoissa. Jotta aineistosta ei olisi tullut tarpeettoman laaja, niin dokumenttien valikoinnissa painotin lisäksi niiden käyttökelpoisuutta tutkimustehtävän näkökulmasta. Sen vuoksi epäolennaisina karsiutuivat pois myös yksilöidysti jotakin tiettyä toimialaa – esimerkiksi matkailualaa – käsittelevät dokumentit sekä yritys- ja innovaatiopolitiikkaa käsittelevät dokumentit. Koska tutkimusaihe keskittyy työttömien asemaan, niin pois karsiutuivat esimerkiksi työsuojelua ja työympäristön kehittämistä käsittelevät dokumentit. Koska tutkimuksen tarkoitus on pitäytyä valtiollisen tason politiikassa yleisellä tasolla, niin myös Euroopan unionin politiikkaan koskevat dokumentit sekä esimerkiksi osatyökykyistä ja ulkomaa-laistaustaista työvoimaa käsittelevät dokumentit jätin aineiston ulkopuolelle. Aineistoon valikoituneet 25 dokumenttia on esitetty oheisessa taulukossa (taulukko 1).

Taulukko 1. Aineistoon valikoituneet 25 hallituspoliittista dokumenttia aikajärjestyksessä.

Julkaisu	Julkaisun nimi	Kuvaus ja konteksti
VNK 2011	Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma	Kataisen hallitusohjelma
STM 2012A	Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2012–2015	Kataisen hallituksen tasa-arvo-ohjelma
STM 2012B	Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012-2015	KASTE-kehittämisohjelman suunnitelma-dokumentti Kataisen kaudelta
TEM 2012	Työelämän kehittämisstrategia vuoteen 2020	Työelämä 2020 -hankkeen mukainen strategia Kataisen hallituskaudelta
VNK 2014	Pääministeri Alexander Stubbin hallituksen ohjelma	Stubbin hallitusohjelma Kataisen hallitusohjelman jatkoksi
VNK 2015A	Ratkaisujen Suomi : Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015	Sipilän hallitusohjelma
VNK 2015B	Strategia Suomelle	Stubbin hallituksen tilaama talouspolitiikan strategia
STM 2016	Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019	Sipilän hallituksen tasa-arvo-ohjelma
VNK 2017	Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa : Jaettu ymmärrys työn murroksesta	Sipilän hallituksen tulevaisuusselonteko
STM 2018	Eheä yhteiskunta ja kestävä hyvinvointi : Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuus-katsaus	STM:n tulevaisuus-katsaus
TEM 2018A	Kestävän kasvun agenda	TEM:n laatima talouspoliittinen suunnitelma
TEM 2018B	Murroksesta uuteen kasvuun Työ- ja elinkeinoministeriön tulevaisuus-katsaus	TEM:n tulevaisuus-katsaus
VM 2018	Työ, hyvinvointi ja tulevaisuus : Valtiovarainministeriön tulevaisuus-katsaus	VM:n tulevaisuus-katsaus
VNK 2018	Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 2. osa : Ratkaisuja työn murroksessa	Sipilän hallituksen tulevaisuusselonteko
STM 2019A	Sosiaalityön tulevaisuus : Sosiaalityö julkisena hallintotehtävänä	STM:n sosiaalityön tulevaisuusselvitys
STM 2019B	Tiekartta 2030 : Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuusselvitys	STM:n sosiaalityön tulevaisuusselvitys
TEM 2019A	Työ- ja elinkeinoministeriön näkemys Suomen työmarkkinoista	TEM:n virkamiesten Sipilän kaudella laatima strateginen dokumentti
TEM 2019B	Uudistumiskykyisen elinkeinoelämän ja korkean työllisyyden Suomi	TEM:n virkamiesten työvoimapolitiittinen katsaus
VNK 2019	Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019 : Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta	Marinin hallitusohjelma. Julkaistiin aiemmin vuonna 2019 Antti Rinteen hallitusohjelmalla samansisältöisesti.
STM 2020	Suomi tasa-arvon kärkimaaksi : Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023	Marinin hallituksen tasa-arvo-ohjelma
TEM 2020	TE-palvelustrategia : Valtion työvoima- ja yrityspalveluita koskeva palvelustrategia vuosille 2021–2023	TE-palveluiden strategia
TEM 2021	Kestävä talouskasvu ja hyvinvointimme tulevaisuus	TEM:n talouskasvun edellytyksiä tarkasteleva dokumentti
VNK 2021A	Hallituksen kestävyystiekartta	Marinin hallitusohjelmaa täydentävä dokumentti
VNK 2021B	Suomen kestävä kasvun ohjelma : Alustava elpymis- ja palautumissuunnitelma	Marinin hallitusohjelmaan perustuva taloussuunnitelma
VM 2021	Talouskasvun edellytykset tulevaisuudessa – lähtökohdat, suunnat ja ratkaisut	VM:n selvitys talouskasvun tulevaisuusnäkökymistä

4.3 Menetelmä ja analyysi

Analysoin aineiston hyödyntäen Carol Bacchin (2009) kehittämää WPR-metodia (“What’s the problem represented to be?”/”Millaiseksi ongelma representoidaan” -metodi). Representaatio tarkoittaa etenkin kielellisesti tuotettua asian esittämisen sosiaalisesti rakentunutta tapaa (Saari ym. 2021, 551). Sen sijaan, että sosiaaliset ongelmat otettaisiin luonnollisina ja kyseenalaistamattomina totuuksina, WPR-metodi ohjaa tarkastelemaan, miksi ja miten sosiaalisista ilmiöistä on syntynyt ”ongelmia” poliittisen toiminnan seurauksena. Toisin sanoen sosiaalisia ongelmia, kuten työttömyyttä, ei oleteta politiikasta irrallisiksi ilmiöiksi, joihin politiikan tehtävä on löytää ratkaisuja. WPR-metodissa huomio kiinnittyy siihen, millaisin representaatioin sosiaalisista ilmiöistä rakennetaan ”ongelmia”. Poliittikka on keskeinen osa ongelmanmäärittelyä – ei vain arena, jossa ongelmia ratkotaan. (Bacchi 2009, 1.)

Näin ollen sosiaalisen ongelman – esimerkiksi työttömyyden – käsite tulee tämän tutkimuksen yhteydessä ymmärtää siten, että ”ongelma” on poliittisesti rakentunut konstruktio (ks. Leinonen 2017, 214). Representoidun ongelman perustana oleva ilmiö ei ole välttämättä ongelmallinen, jos sitä katsotaan jostakin vaihtoehtoisesta näkökulmasta. Myöskään politiikassa esillä olevat ongelman representaatiot eivät esiinny aina samanlaisina, vaan ne voivat saada eri konteksteissa poikkeavia merkityksiä (Selin ym. 2019, 207).

WPR-metodi koostuu kuudesta metodikysymyksestä. Ensimmäinen niistä on: mikä on representoitu ongelma? Tämä ohjaa tarkastelemaan, miksi ja miten ongelmanasettelu muotoutuu jonkin ilmiön ympärille. Ongelman valikoituminen ohjaa keskeisesti sitä, millaisia ratkaisuehdotuksia ongelmalle voidaan esittää. Toinen kysymys on: minkä oletusten pohjalle ongelman representaatio rakentuu? Tämä ohjaa tarkastelemaan kyseenalaistamattomana otettuja ”totuuksia”, jotka taustoittavat ongelmanasettelun. Esimerkiksi poliittisten ideologioiden varaan rakentuvat diskurssit ja käsitteet rakentavat kuvaa ongelmasta. Ongelma voidaan representoida esimerkiksi yksinkertaistavien kategorisointien ja dikotomisten käsiteparien avulla. Näin ollen WPR-metodi kytkeytyy lähelle diskurssianalyysin lähtökohtia. Kolmas kysymys on: miten ongelman representaatio on syntynyt? Tämä kysymys ohjaa tarkastelemaan ongelmanasettelujen historiallista rakentumista suhteessa poliittiseen kontekstiin. (Bacchi 2009, 2–12.)

Neljäntenä kysymyksenä WPR-metodissa on: mitä ongelman representaatio jättää problematisoimatta? Tämä ohjaa tarkastelemaan vaihtoehtoisia tapoja ymmärtää sosiaalisia

ongelmia. Representaatiota kyseenalaistavat kriittiset ja vaiennetut näkökulmat kertovat mahdollisuudesta ymmärtää toisin ”totuuksina” näyttäytyviä poliittisia oletuksia representaation taustalla. Viides kysymys on: mitä vaikutuksia tuotetaan ongelman representaatiolla? Bacchi jaottelee vaikutukset diskursiivisiin, subjektifikaatioon liittyviin ja elettyihin vaikutuksiin. Diskursiiviset vaikutukset kuvaavat, kuinka representaatiot muovaavat ihmisten ajattelu- ja puhetapoja. Diskurssit rakentavat ihmisille subjektipositioita – subjektifikaation eli asemoitumisen ja samastumisen kategorioita. Subjektipositiot osoittavat ihmisille, miten heidän toivotaan yksilöinä asemoituvan ja toimivan ongelman ratkaisemiseksi. Eleytävät vaikutukset viittaavat siihen, miten representaatiot esimerkiksi poliittisen päätöksenteon kautta muovaavat käytännössä ihmisten elämän järjestymistä ja konkreettisia mahdollisuuksia toimijuuteen. Kuudes kysymys on: miten tai missä ongelman representaatiota tuotetaan ja ylläpidetään? Etenkin representaatiota legitimoivat diskurssit ovat keskeisiä ongelman tuottamisessa – ja niiden muuttaminen on keino muuttaa representaatioita. (Bacchi 2009, 12–19.)

Ongelman representaatio rakentaa sosiaalista kansalaisuutta eli määrittää kollektiivisesti hyväksytyä tapaa saavuttaa täysiarvoinen sosiaalinen osallisuus yhteiskunnassa (Lindh 2021, 97–98). WPR-metodi pohjautuu jälkistrukturalistiselle Michel Foucault’n filosofiaan perustuvalla oletuksella siitä, että ongelman representaatiot toimivat poliittisina hallinnan välineinä. Representaation tuottaminen on esimerkiksi valtion, poliitikkojen ja asiantuntijoiden poliittista vallankäyttöä. Se pyrkii muovaamaan todellisuutta politiikassa hyväksytyjä ”totuuksia” levittävien representaatioiden varaan. Ihmiset ovat näennäisen vapaita yksilöitä, jotka kuitenkin suurelta osin tiedostamattaan omaksuvat vallitsevan representaation ja siten yhdenlaisen poliittisen maailmankuvan. Vapaat yksilöt ovat siis todellisuudessa vallankäytön tuotteita ja sen uusintajia. Kielelliset representaatiot rakentavat ei-diskursiivisia seurauksia muovatessaan todellisuutta esimerkiksi poliittisen päätöksenteon seurauksena. WPR-metodissa sosiaalisia ongelmia ei siis oleteta luonnollisiksi totuuksiksi, vaan kielellisten käytäntöjen rakentamiseksi sosiaalisiksi konstruktioiksi. (Bacchi 2009, 25–44.) Usein ongelmia representoivat käytännöt juontavat merkityksensä syvältä kulttuurisista oletuksista (ks. Selin ym. 2019, 207), eikä käytäntöjen uusintaminen ole tiedostettu prosessi.

WPR-metodi on käyttökelpoinen sosiaalisten ongelmanasettelujen tutkimiseen politiikan ja poliittisten asiakirjojen pohjalta (esim. Leinonen 2017, 213–215; Lindh 2021, 96–98; Saari ym. 2021, 551). Perustan analyysin WPR-metodin edellä esitettyjen metodikysymysten varaan. Tutkimuskysymyksenä olen selvittämässä, millaiseksi ongelmaksi

työttömyys representoidaan ja millaiseksi sosiaalityön ja -palveluiden asema työttömyyspolitiikassa rakentuu. Siksi hyödynnän erityisesti WPR-metodin ensimmäisen, toisen ja neljännen metodikysymyksen lähestymistapoja. Toisin sanoen selvitän, mikä on ongelman representaatio, mitä oletuksia siihen liittyy ja mitä jätetään problematisoimatta. WPR-metodikysymykset ovat nähdäkseni moniulotteisia ja osin päällekkäisiä, joten tulokset sivuavat kaikkia kuutta kysymystä. Kysymykset toimivat analyysin ohjenuorina, joita vasten analysoin aineiston suhteessa teoreettiseen taustaan – erityisesti marxilaisen työttömyysteorian oletuksiin. Varsinkin neljättä kysymystä – mitä jätetään problematisoimatta – tulkiten marxilaisen teorian näkökulmasta. Analyysin kohteena on työttömyyden representaatio politiikassa – ei niinkään käytännön ratkaisuehdotukset ”ongelman” ratkaisemiseksi, vaikka ratkaisuehdotukset osaltaan representoivat työttömyyttä.

WPR-metodi kysymyksineen ei ohjaa tarkasti sitä, miten analyysi tulisi käytännössä toteuttaa. Poliittiset representaatiot rakentuvat kielessä ja sen sisällöissä (Bacchi 2009, 25–32), joten metodin avulla voi tarkastella esimerkiksi diskursseja tai kielen välittämiä sisältöjä. Diskursiivinen kielen syvämerkitysten tutkimus vaatisi perusteellista sanallisten valintojen, kielellisen merkityksenannon, metaforien ja kontekstin analyysiä (Kuorti ym. 2008, 31–32). Diskurssianalyysin toteutus olisi tässä yhteydessä hankalaa ottaen huomioon aineiston kielellinen sävy – neutraaliin ilmaisuun pyrkivä kieli – ja aineiston laajuus. Siksi on tarkoituksenmukaista tutkia aineiston sisältöjä tukeutuen WPR-metodin yhteydessä sisällönanalyysiin. Sisällönanalyyttistä menetelmää on useissa aiemmissa poliittisten representaatioiden tutkimuksissa käytetty onnistuneesti yhdessä WPR-metodin kanssa (esim. Leinonen 2017, Lindh 2021, Saari ym. 2021).

Toteutan analyysin teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysin kytkeminen teoriataustaan ja WPR-metodiin antaa nähdäkseni aineistolähtöistä sisällönanalyysiä moniulotteisempia ja kriittisempiä tuloksia, vaikka sisällönanalyysin onkin kritisoitu olevan usein yllätyksetöntä aineiston luokittelua (Salo 2015). Sisällönanalyysin tavoite on systemaattisesti järjestellä aineisto mielekkäällä tavalla siten, että sen avulla voidaan vastata tutkimuskysymyksiin. Pyrkimys on kuvata aineistoa sanallisesti havainnollisella ja yksinkertaistavalla tavalla. Näin ollen analyysi piilottaa aineistosta sellaisia sisältöjä, jotka eivät ole tutkijan tulkinnan mukaan olennaisia tutkimuksen kannalta. Teoriaohjauksessa sisällönanalyysissä aineisto ensin systemaattisesti järjestellään aineistolähtöisesti ilman ennalta valittuja kategorioita. Kuitenkin aineiston järjestelyn jälkeen löydetty teemakokonaisuudet yhdistetään teoreettisen viitekehyksen käsitteisiin ja oletuksiin. Siten aineistosta saadut tutkimustulokset ja johtopäätökset yhdistyvät teoreettiseen taustaan.

Toisin sanoen analyysiä lähdetään toteuttamaan suhtautuen aineiston informaatioon avoimin mielin, mutta analyysin edetessä tehdyt löydökset yhdistetään teoreettiseen taustaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117–135.)

Käytännössä olen toteuttanut analyysin keräämällä ensin kaikki aineiston työttömyyteen liittyvät sisällöt yhteen noin 60 sivua pitkään Word-tiedostoon. Sisällöt olen poiminut avainsanoina, sanallisina kuvauksina ja suorina sitaatteina. Sen jälkeen olen luokitellut sisällöt neljään yläkäsitteeseen ja 12 teemaan, jotka kuvastavat työttömyysongelman representaatiota ja sosiaalipalveluiden merkitystä työttömyyspolitiikassa. Yläkäsitteet ja suluissa olevat teemat ovat:

- työttömyys taloudellisena ongelmana (talouskasvun ongelma, kohtaanto-ongelma, poistettava vai pysyvä ongelma)
- työttömyys sosiaalisena ongelmana (hyvinvoinnin ongelma, tasa-arvon ongelma, hyvinvoinnin riippuvuus taloudesta)
- työttömyys yksilön ongelmana (aktiivisuuden ongelma, osaamisen ongelma, työttömyyden riskiryhmät)
- työttömyys sosiaalipalveluiden näkökulmasta (palvelujärjestelmän kehittäminen, aktiivoiva sosiaaliturva, sosiaalityön asema)

Aineistolähtöisen luokittelun jälkeen olen analysoinut sisällöt suhteessa WPR-metodin kysymyksiin ja teoreettiseen viitekehykseen. Näin olen muodostanut teorian ja aineiston yhdistäviä tutkimustuloksia. Analyysin pohjalta löydetty tutkimustulokset esittelen seuraavissa luvuissa. Tuloslukujen rakenne ei mukaile suoraan analyysissä hyödynnettyä jaottelua neljään yläkäsitteeseen ja 12 teemaan, koska tulosten esittelyssä olen huomionnut myös teoreettisen viitekehyksen, tutkimuskysymykset, WPR-metodikysymykset ja tulosten havainnollisuuden.

4.4 Tutkimuseettiset lähtökohdat

Tutkimuksen aineisto koostuu julkisista kaikkien saatavilla olevista dokumenteista, eikä aihetta tarkastella yksittäisten ihmisten tasolla. Siksi tutkimukseen ei liity erityisiä tutkimuslupa-asioita, jotka tulisi ratkaista yksityisyyden ja itsemääräämisoikeuden suojaamiseksi. Näin ollen tätä tutkimusta koskevat eettiset kysymykset liittyvät kaikkea tieteellistä tutkimusta koskevien tutkimuseettisten valintojen tekemiseen. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012.) Reflektiivisesti tiedostava tutkimus edellyttää eettisen harkinnan ja eettisten valintojen pohtimista tutkimusprosessin eri osissa: keskeistä on

kyseenalaistaa omia oletuksia ja ajattelua perustellen, miksi tutkimuksessa on päädytty tehtyihin ratkaisuihin (Fook 2013, 3).

Olen valinnut tutkimusaiheen, jossa yhteiskunnan epätasa-arvoisia rakenteita tarkastellaan kriittisesti. Tutkimusasetelman yhteys eriarvoisuuden vastustamiseen, markkina-arvojen kyseenalaistamiseen ja hyvinvoinnin edistämiseen liittyy sosiaalityön perinteeseen eettisenä toimintana (Raunio 2009, 87–89). Tavoitteena on nostaa työttömien eli yhteiskunnassa jossain määrin marginalisoitujen ihmisten näkökulmaa näkyväksi työttömyyspolitiikassa. Sosiaalityön eettinen periaate on kohentaa marginalisoitujen ihmisten asemaa ja tuoda heidän ääntään kuuluviin (Juhila 2002, 11–13). Heikko-osaisten aseman parantamiseen tähtäävä sosiaalityö edellyttää kriittistä ja eettisesti tiedostavaa lähestymistapaa yhteiskunnallisiin ilmiöihin (Pohjola 2014, 16–18).

Eettiset kysymykset ja tieteellisen tiedon vaatimukset on huomioitava myös tutkimusasetelman rakentamisessa ja metodologisia valintoja tehtäessä. Tavoitteena on luoda sekä tieteellisesti perusteltua tietoa että eettisesti kestävää tietoa (ks. Raunio 2009, 82–85). Aineisto määrittää teorian ohella keskeisesti sitä, millaista tietoa tutkimusaiheesta pystytään saavuttamaan. Tieteellisen ja eettisesti kestävä tiedon tavoite on huomioitu aineiston keruussa: aineiston keruu on toteutettu mahdollisimman laajaa hakusanajoukkoa käyttäen, jotta lopullisen aineiston valinta voidaan tehdä monipuolisen dokumenttijoukon pohjalta. Lopulliseen aineistoon valitut dokumentit on valittu ennalta suunniteltua valintamenettelyä toteuttaen karsimalla pois sellaiset dokumentit, jotka eivät ole olennaisia tutkimusasetelman kannalta. Toisaalta minulla on tutkijana ollut harkintavaltaa sen suhteen, mitä dokumentteja aineistoon otan.

Tutkimus käsittelee poliittista aihetta, eikä tutkimuksessa voi siksi vältyä ottamasta tiettyä poliittisideologista näkökulmaa todellisuuteen. Tutkijan positio ei ole objektiivinen suhteessa tutkimusaiheeseen, vaan tutkimus osaltaan rakentaa kuvaa todellisuudesta (Payne 2014, 20, 99). Näin ollen esimerkiksi tarkasteltaessa työttömyyttä marxilaisen teorian näkökulmasta on syytä muistaa, että rakentuva kuva todellisuudesta olisi erilainen, jos teoreettisena taustana olisi vaikkapa usklassisen teoria. Teoria perustuu ja se rakentaa yhdenlaista kuvaa todellisuudesta – näin ollen teorian valinta on samalla eettinen tiedon rakentumista ohjaava valinta (Raunio 2009, 129–136). Toisaalta, jos tutkimusaihetta lähestyttäisiin poliittista hegemoniaa tukevasta teoreettisesta näkökulmasta, olisi sekin yhtä poliittista (Sorsa 2013, 66–68). Poliittisuudelta ei voi yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa vältyä. Vaikka tutkimusasetelma teoreettisine lähtökohtineen perustuu

eettis-poliittiseen harkintaan, olen pyrkinyt myös teorian suhteen reflektiiviseen lähestymistapaan esimerkiksi pohtimalla teorian vaihtoehtoja ja rajoitteita.

Koska työttömyys on diskursiivisesti herkkä aihe, olen kiinnittänyt erityistä huomiota kielellisiin valintoihin. Kielelliset valinnat rakentavat kuvaa todellisuudesta (Fook 2013, 3–4). Kielen käyttö on siksi eettinen valinta (Kuortti ym. 2008, 27–31). Olen pyrkinyt käyttämään kieltä harkitusti ja kunnioittaen marginalisoitujen ihmisten asemaa. Mikäli olen valinnut käytettäväksi poliittisideologisesti värittyneitä käsitteitä – esimerkiksi ”sosiaalinen ongelma” – olen avannut käsitteiden ja valintojen tarkoitusperiä. Olen pyrkinyt alleviivaamaan sitä, ettei kielellisiä konstruktioita ole tarkoitettu ymmärrettäväksi absoluuttisina totuuksina, vaan monimerkityksellisinä ja todellisuutta rakentavina eettisesti virittyneinä valintoina.

5 Työttömyys taloudellisena ja osin sosiaalisenakin ongelmana

Tässä luvussa esitän aineistoanalyysin pohjalta tuloksia liittyen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: millaiseksi ongelmaksi työttömyys representoidaan Suomen hallituspoliittisissa linjauksissa? Ensin tulkitsen, miten työttömyys representoidaan ensisijaisesti taloudelliseksi ongelmaksi. Talousnäkökulman jälkeen tuon esiin, millaisia sosiaalisen ongelman elementtejä työttömyyteen toisaalta liitetään. Aineistossa rakentuu työttömyyden subjektipositioita, joita tarkastelen luvun keskivaiheilla. Sen jälkeen tulkitsen, miten aineistossa suhtaudutaan mahdollisuuteen poistaa työttömyys kokonaan. Lopuksi esitän yhteenvedon työttömyyden representaatiosta.

5.1 Taloudellinen ongelma

Aineistossa rakentuva representaatio työttömyydestä kytkeytyy vahvasti talouspolitiikkaan ja uusliberalistiseen ideologiaan (ks. Marthinsen 2019, 350–353). Keskeisiksi tavoitteiksi asettuvat talouskasvu ja kilpailukyvyyn kasvattaminen suhteessa kilpailijamaihin. Taloudellisen menestyksen ajatellaan lisäävän yhteiskunnan kokonaisvaltaista hyvinvointia. Kapitalistisen talouskasvun ideaa ei kyseenalaisteta, vaan se muodostuu luonnonlain kaltaiseksi välttämättömäksi pakoksi (vrt. Sayer 2004, 27–34; Sorsa 2013; Jackson 2019, 236–237). Talouskasvun ja kilpailukyvyyn esteiksi esitetään liian matala työllisyys ja heikko työn tuottavuus.

Talouskasvun edistämiseksi ovat työelämän kehittämisen näkökulmasta tehokkaimpia keinoja ne, jotka tukevat samanaikaisesti kahta tärkeintä talouskasvun osatekijää – tuottavuuden kasvua ja työhön osallistumisastetta. (TEM 2012, 5.)

Väestön ikääntyminen ja työikäisen väestön väheneminen rakentuvat uhkakuviksi: aiempaa pienempi osa väestöstä tekee tuottavaa työtä ja aiempaa suurempi osa elää tulonsiirtojen varassa. Työllisyyttä halutaan kasvattaa pidentämällä työuria alusta, keskeltä ja lopusta siten, että ihmiset viettävät elämästään yhä suuremman osan työssä ja yhä pienemmän osan työn ulkopuolella. Esimerkiksi eläkeikää halutaan nostaa sekä työttömyys- ja opiskeluaikoja lyhentää. Työvoimapolitiittiset uudistukset legitimoidaan vaihtoehdottomiksi vetoamalla väestön ikääntymiseen. Ikääntymisen aiheuttaman huolen taustalla vaikuttaa kapitalismin riippuvuus työvoiman uusiutumisesta (ks. Marx 1957, 182–183). Uhkaksi esitetään myös Suomen joutuminen Etelä-Euroopan ”kriisimaiden” joukkoon, jos kilpailukykyä ei saada nostettua työllisyyttä parantamalla.

Työttömyys esitetään talouskasvua ja kilpailukykyä hidastavaksi rakenteelliseksi ongelmaksi. Rakenteellisella työttömyydellä ei kuitenkaan tarkoiteta kapitalismin tarvitsemaa työvoimareserviä (vrt. Marx 1957, 583–591) eikä työttömien moninkertaista määrää verrattuna avoimien työpaikkojen määrään Suomen työmarkkinoilla (vrt. Kotiranta 2008, 15; Suomen virallinen tilasto 2020A; 2020B). Aineistossa rakenteellinen työttömyys tarkoittaa työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuuden ongelmaa. Yhteiskunnassa on samanaikaisesti työvoimapulaa eli työn patoutunutta kysyntää sekä työttömyyttä eli työn patoutunutta tarjontaa – ja yhteiskunnan toimimattomat rakenteet ylläpitävät kohtaanto-ongelmaa aiheuttaen työttömyyden ilmiönä. Rakenteiksi esitetään kaikki tekijät, jotka estävät yrityksiä palkkaamasta työvoimaa ja työttömiä hakeutumasta töihin. Työttömyys itsessään esitetään jopa kohtaanto-ongelman syyksi ja työvoimapulaa aiheuttajaksi – ei vain kohtaanto-ongelman seuraukseksi.

Rakenteellinen työttömyys kuormittaa Suomen julkista taloutta, rajoittaa talouden kasvua työvoimapulaa kautta ja syrjäyttää ihmisiä työmarkkinoilta pysyvästi. (TEM 2019A, 16.)

Rakenteellista työttömyyttä halutaan vähentää purkamalla haitallisiksi esitettyjä rakenteita, jotka aiheuttavat työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuutta. Käytännössä tavoitteena on vaikuttaa lähinnä työvoiman tarjontaan – kysynnän ajatellaan syntyvän automaattisesti, jos sopivaa työvoimaa on tarjolla. Työvoiman osaamisen kehittäminen ja työurien pidentäminen ovat aineistossa tarjontaa parantavia käytännön keinoja. Työttömien työnteon kannusteet esitetään heikoiksi ja niitä halutaan lisätä. Esimerkiksi pienituloisten työn verotuksen keventäminen, aktivointitoimet ja työssä jaksamisen kehittäminen nähdään keinoiksi parantaa työttömien halukkuutta hakeutua töihin. Työoloja ja työllisyyttä kehittävät toimet nähdään investoinneiksi talouskasvun vuoksi, ei suoranaisesti työntekijöiden itsensä vuoksi.

Työhyvinvointiin ja terveyteen panostetaan hyvin toimivissa työyhteisöissä: nämä panostukset tuottavat itsensä takaisin. (TEM 2012, 3.)

Myös työvoiman kysyntään halutaan vaikuttaa, mutta yleensä tarjonnan kautta. Keskeisimmäksi työttömyyden vähentämisen keinoksi esitetään palkkatason hillintä ja paikallisen sopimisen myötä mahdollistuva palkkojen ja työehtojen joustavuus. Työläisten näkökulmasta matalampi palkkataso lisää työn kysyntää, mutta siksi, että se työnantajien näkökulmasta lisää edullisen työvoiman tarjontaa. Aineistossa tukeudutaan uusliberalistiseen oletukseen siitä, että työnantajat toimivat puhtaasti rationaalisesti etsiessään edullisemman ja osaavamman työvoiman tarjontaa (ks. Honkanen 2007, 116–117,

124). Siksi työvoiman kysyntään vaikuttavia toimenpiteitä esitetään niukasti. Työnantajien ajattelaaan laskevan työvoiman palkkaamisen kannattavuutta puhtaasti lukujen valossa. Uusia työpaikkoja esitetään syntyvän automaattisesti, jos työvoiman tarjonta on kunnossa. Palkkatason hillinnässä vedotaan kaikkien yhteiseen hyötyyn ja yhteiseen vastuuseen Suomen menestyksen hyväksi.

Työttömyys voi johtua työvoiman väliaikaisesta heikosta kysynnästä, jolloin työntekijän palkkaamisesta syntyvä arvonlisä on pienempi kuin siitä aiheutuvat kustannukset. Tehokkailla työmarkkinoilla työvoimakustannukset määräytyvät joustavasti sellaiselle tasolle, jolla yritysten on kannattavaa palkata uusia työntekijöitä. [—] Jos hinnat eivät jouta vapaasti, työmarkkinoille aiheutuu tehottomuutta ja talouden suhdanteiden vaikutukset työllisyyteen vahvistuvat. (VM 2021, 27.)

Palkanmuodostuksen pitkän aikavälin kestävyys on turvattava. Historian kuluessa Suomen työmarkkinaosapuolet ovat yleensä kyenneet kantamaan yhteiskunnallisen vastuunsa kun maa on ollut haasteiden edessä. (VNK 2015B, 29.)

Työllisyyden ohella työn tuottavuuden parantaminen esitetään välttämättömäksi taloudelle. Tuottavuus esitetään jokseenkin erilliseksi ilmiöksi suhteessa työvoimaan: työvoiman merkitys talouskasvun tuottamisessa nähdään toissijaiseksi suhteessa tuottavuuden kasvuun. Tuottavuuden kasvua tavoitellaan osana rakennemuutosta kohti korkean teknologian, digitalisaation, automatisoinnin ja joustavien työehtojen yhteiskuntaa. Rakennemuutosta pyritään kaikin tavoin edistämään (ks. Harvey 2001), vaikka samalla tiedostetaan, että teknologia hävittää työpaikkoja etenkin keskitason ja matalan osaamistason aloilta. Työpaikkojen häviämisestä ei olla kovinkaan huolissaan, kun talous kasvaa siitä huolimatta. Kun perinteisen palkkatyön merkitys heikkenee, tilalle visioidaan yksilönvastuuta lisäävän yrittäjätyylinen freelancer-työn nousua. Samalla väläytellään jopa luopumista perinteisistä palkkatyön ja työttömyyden käsitteistä. Tuottavuuden kasvaessa yhä suurempi osa tuotetusta arvonlisästä menee omistavalle luokalle ja yhä pienempi osuus työntekijöille, mutta tämä esitetään tavoiteltavaksi talouskasvun vuoksi (ks. Marx 1957, 474; 1976, 121–123; Honkanen 2007, 106).

Älykäs robotisaatio ja automaatio muuttavat työn synnyttämää lisäarvoa pääomavaltaiseksi. Yksi mahdollinen skenaario on tilanne, jossa työntekijät saavat yrityksen arvonlisästä aiempaa pienemmän osuuden [—]. (VNK 2017, 13.)

Työpaikat vähenevät ja ammatinkuvat hämärtyvät, työn merkitys korostuu, talouskasvua syntyy ilman perinteistä työtä, muodostuu väliaikaisia organisaatioita ja yhteisöjä. (VNK 2017, 22.)

Työvoimaan osallistumisen astetta – eli työllisten ja työttömien yhteismäärää – halutaan kasvattaa, vaikka rakennetyöttömyys on korkeaa ja työtä ei riitä kaikille. Toisin sanoen

työvoimaan kuuluu jo ennestään suuri joukko työtöntä työvoimareserviä, mutta työvoimareserviä halutaan silti kasvattaa esimerkiksi ulkomaisen työvoiman maahanmuuton avulla. Taustalla on strategia: mitä enemmän työtöntä työvoimaa on, sitä hillitympi on palkkataso (ks. Marx 1957, 415, 583–591).

Yhä useamman henkilön osallistuminen työmarkkinoihin voi myös ehkäistä talouden elpymisessä helposti syntyviä työvoimakapeikkoja, jotka näkyvät palkkojen nousuna työehtosopimuksista riippumatta. (VNK 2015B, 13.)

Kokonaisuutena hallituspolitiikka nojautuu siis uusliberalistiseen ja uusklassiseen näkemykseen työttömyydestä taloudellisena ongelmana. Syitä työttömyyteen haetaan etenkin markkinoiden joustamattomuudesta ja liian korkeasta palkkatasosta (ks. Honkanen 2007, 51–75, 114–124; Koistinen 2014, 187–209). Työttömyyden määrittäminen sosiaalisesti ongelmaksi jää kokonaisuutena talousnäkökulman jalkoihin.

5.2 Taloudesta riippuvainen sosiaalinen ongelma

Teoriakatsauksessa työttömyyden sosiaaliin vaikutuksiin on liitetty muun muassa vähävaraisuus, yksinäisyys, tyytymättömyys elämään, psyykkinen kuormitus, terveydelliset ongelmat, elämönhallinnan vaikeudet ja kasautuva huono-osaisuus (Honkanen 2007, 50; Alanko & Outinen 2016, 418–419; Hult ym. 2016, 111–112; Grover 2019, 337–347; Taht ym. 2020, 2364–2370; Välimäki ym. 2020, 1353–1360). Toisaalta työttömyys on yksilöllinen kokemus: joillekin se voi olla mieluista (Hult ym. 2016, 113–116; Sage 2019). Vaikka työttömyys esitetään aineistossa etupäässä taloudelliseksi ongelmaksi, sen sosiaaliset vaikutukset huomioidaan kuitenkin myös ongelmiksi. Työttömyyden ja syrjäytymisen esitetään lisäävän palvelujärjestelmän kuormitusta ja sisäisen turvallisuuden riskejä. Työttömyyden tiedostetaan altistavan muun muassa yksinäisyydelle, vähävaraisuudelle, terveysongelmille ja elämönhallinnan ongelmille – myös ylisukupolvisesti.

Huono-osaisuus, työttömyys, pienituloisuus, yksinäisyys ja heikko terveys nivoutuvat usein yhteen. Köyhyyden lisääntyminen, pitkäaikaistyöttömyyden kääntyminen uudelleen kasvuun ja epätyypillisten työsuhteiden yleistymisen ovat lisänneet monien ihmisten elämän epävarmuutta ja syrjäytymisen uhkaa. [—] Huolestuttavaa on se, että hyvinvointia ja terveyttä heikentävät elämäntavat ja ongelmat siirtyvät perheissä seuraavalle sukupolvelle. (STM 2012B, 15.)

Palkkatyö esitetään keskeiseksi sosiaalisen hyvinvoinnin lähteeksi. Työ määritetään parhaaksi sosiaaliturvaksi ja kaikilta työhön kykeneviltä edellytetään halua osallistua

työelämään. Talouskasvun ajatellaan turvaavan hyvinvointivaltion rahoituksen, jolla tarjotaan välttämättömät palvelut työhön kykenemättömille. Hyvinvointivaltion rahoitukseen vetoaminen aineistossa on keino legitimoida palkkoja ja työehtoja hillitseviä toimenpiteitä. Julkiset palvelut käyttäjiineen esitetään taloutta kuormittavaksi kulueräksi. Toisaalta palvelut ajatellaan investoinniksi yhteiskunnan sosiaaliseen eheyteen. Esimerkiksi työttömyyteen liitettyjen sosiaalisten ongelmien lievittäminen palveluilla nähdään pitkällä aikavälillä talouskasvua edistäväksi tekijäksi.

Ihmisten hyvinvointiin ja osallisuuteen ei ole investoitu vain siksi, että siihen on ollut varaa, vaan jotta vaurastuisimme kansakuntana. Hyvinvointivaltion rahoitus pohja on monien haasteiden edessä. (VNK 2019, 143.)

Aineistossa ristiriitaisia merkityksiä saa kysymys siitä, onko talous olemassa ihmistä varten vai ihminen taloutta varten – onko talouskasvu väline vai päämäärä (ks. Finn 2000; Sayer 2004, 41–42). Talouskasvun välineellisyys ja talouden olemassaolo ihmistä varten ovat toki julkilausuttuja periaatteita. Siitä huolimatta talouskasvun ajatellaan luovan edellytykset sosiaaliselle hyvinvoinnille. Esimerkiksi sosiaalipalvelut ja työllisyystilanne esitetään riippuvaisiksi talouden menestyksestä. Hyvinvointi ja talouskasvu liitetään useissa yhteyksissä jopa synonyymeiksi keskenään.

Hyvinvoinnin kasvu edellyttää kuitenkin selvästi viime vuosia nopeampaa, resursseja säästävää tuottavuuden kasvua ja korkeampaa työllisyysastetta. Hyvinvoinnin kasvuun liittyy myös ympäristön kestävyys ja se, että kansalaiset pääsevät laajasti osallisiksi hyvinvoinnista. Tavoitteeksi olisi asetettava BKT:n kasvuvauhdin kaksinkertaistaminen noin 2 prosenttiin koko alkaneen vuosikymmenen ajaksi ja vähintään 76 prosentin työllisyysaste. (TEM 2021, 11.)

Työttömyyteen sosiaalisena ilmiönä liittyy hyvinvoinnin ohella myös tasa-arvo. Aineistossa tasa-arvo liitetään kuitenkin ensisijaisesti sukupuoleen – luokkaan tai sosioekonomiseen asemaan liittyvä tasa-arvo on hyvin vähän esillä. Sosioekonomisten erojen kohdalla puhutaan ennemminkin eriarvoisuudesta kuin tasa-arvosta. Työttömyyteen liittyvää eriarvoisuutta halutaan vähentää, mutta harvemmin edistää työelämän tasa-arvoa luokkakysymyksenä (vrt. Marx 1957, 180). Aineistossa rakentuva tavoite on mahdollisuuksien tasa-arvo, ei absoluuttinen tasa-arvo (ks. Patnaik 2015, 164–166). Mahdollisuuksien tasa-arvon tavoite on edistää kaikkien yhtäläisiä mahdollisuuksia tavoitella taloudellista ja sosiaalista hyvinvointia, mutta sen toteutumisesta esiintyy aineistossa keskenään ristiriitaisia tulkintoja jopa saman hallituksen aikana.

Suomessa kansalaiset ovat myös päässeet laajasti osallisiksi hyvinvoinnin kasvusta. Mahdollisuuksien tasa-arvo on toteutunut hyvin ja tuloerot ovat pienet. (TEM 2021, 20.)

Yhteys sosioekonomisen perhetaustan ja myöhemmän elämän välillä kertoo mahdollisuuksien tasa-arvon puutteesta. (VNK 2021A, 20.)

Puhe eriarvoisuudesta ja mahdollisuuksien tasa-arvosta korostaa, että tulo- ja hyvinvointieroja halutaan kaventaa, mutta täydellistä tasa-arvoa ei yritetä saavuttaa. Taustalla vaikuttaa uusliberalismin idea, joka korostaa tasa-arvon edistämisen sijaan yksilöiden vastuuta oman sosioekonomisen asemansa kohentamisessa (Sayer 2004, 27–34; Jackson 2019, 236–237). Aineiston lähestymistapa eroaa marxilaisesta työttömyysteoriasta, jonka lähtökohta on luokkaerojen poistaminen tasa-arvon vuoksi.

5.3 Työmarkkinoiden positiot – aktiivisuus ja osaaminen tavoitteina

Aineistossa työmarkkinoiden subjektipositiot rakentuvat kaksinapaisesti. Tavoiteltava positio on korkeasti koulutettu ja innovatiivinen ”osaaja”, josta työnantajat ja valtiot kilpailevat. Osaajat löytävät aina töitä, eikä heitä uhkaa työttömyys. Sen sijaan työttömyyden suhteen riskialttiiksi esitetyt ryhmät muodostavat ei-toivotun position, josta heidän halutaan pyrkivän aktiivisuudella ja osaamisen kehittämällä pois. Työttömyysongelman representointi on vallankäytön väline, joka pyrkii ohjaamaan yksilöt toimimaan itseohjautuvasti toivottujen tavoitteiden saavuttamiseksi (ks. Bacchi 2009, 25–44; Paju ym. 2020, 10–12).

Yhtäältä on huippuosaajia, jotka ovat motivoituneita jatkuvaan oppimiseen ja toisaalta on henkilöitä, joilla on haasteita suoriutua muutoksista työelämässä. (TEM 2012, 21.)

Korkea osaaminen esitetään välttämättömäksi työllisyyden ja tuottavuuden kasvulle. Sekä työllisiltä että työttömiltä edellytetään jatkuvaa valmiutta elinikäiseen oppimiseen. Osaamisen kehittäminen nähdään tärkeäksi myös työssäkäyville, koska se vähentää työttömyyden riskiä ja lisää tuottavuutta. Koulutus esitetään investoinniksi – osaamista ei tavoitella sivistyksen, vaan talouden vuoksi. Työttömyyden ajatellaan vähenevän ja työpaikkojen syntyvän osaamisen kautta: kun riittävän edullista osaavaa työvoimaa on tarjolla, työn kysyntää, investointeja ja innovaatioita syntyy automaattisesti. Osaaminen edistää aineistossa tavoiteltua teknologista rakennemuutosta. Etenkin ulkomaisten osaajien houkuttelu on keskeinen tavoite, koska suomalaista osaamista ei ajatella riittävän korkeatasoiseksi alati kasvaviin tuottavuuden tavoitteisiin nähden.

On tunnistettava, että pienestä ja alati pienenevästä nuorisoikäluokasta ei välttämättä löydy riittävästi osaajia kaikille aloille. Varsinkin tieteessä keskeiseksi

nousee kansainvälisten opiskelijoiden ja osaajien rekrytointi. Toisaalta suomalais-ten osaamistasoa voidaan nostaa tukemalla erityisesti jatko-opintoja ja tutkijavierailuja kansainvälisissä yliopistoissa. (VM 2021, 64.)

Työttömyyden suhteen riskiryhmiksi aineistossa mainitaan etenkin nuoret, pitkäaikaistyöttömät, ikääntyvät, kouluttamattomat maahanmuuttajat, osatyökykyiset ja romanit. Nuoret ja pitkäaikaistyöttömät on tunnustettu jo aiemmissa tutkimuksissa aktiivoinnin kohderyhmiksi (Paju ym. 2020, 14–17; Ylistö & Husu 2021, 1–4). Riskiryhmillä esitetään olevan heikko osaaminen ja kyvykkyys, mikä estää työllistymistä etenkin tulevaisuuden teknologiayhteiskunnassa. Aktivointitoimia ja osaamisen kehittämistä kohdistetaan etenkin heihin. Työttömyyden ajatellaan automaattisesti heikentävän osaamista ja työvalmiutta: pitkään työttömänä olleet representoidaan homogeeniseksi ryhmäksi, jonka osaaminen on jäänyt työmarkkinoista jälkeen. Syyksi pitkäaikaistyöttömyyteen esitetään nimenomaan heikko osaaminen, eikä esimerkiksi työnantajien epäluuloisuus työttömiä kohtaan (vrt. Honkanen 2007, 42–43, 223) – työnantajienhan oletetaan toimivan puhtaan rationaalisesti osaamista etsiessään.

Rakenteellinen työttömyys merkitsee myös inhimillinen (sic) pääoman rapautumista, mikä vaikeuttaa yritysten osaavan työvoiman saatavuutta [—]. (TEM 2018A, 29.)

Riittämätön koulutus, työkokemus tai puutteet muissa työn vaatimissa taidoissa ovatkin usein rekrytointiongelmien taustalla. Työnantajien mukaan noin puolessa ongelmista ovat taustalla⁴ myös hakijoiden henkilökohtaiset ominaisuudet ja puutteelliset sosiaaliset taidot. (TEM 2019A, 24.)

Toisaalta aineistossa esitetään, että teknologisessa rakennemuutoksessa on löydettävä palkkatyön ohella myös uusia tapoja kiinnittyä osalliseksi yhteiskuntaan. Kaikkien ei ajatella olevan kyvykkäitä muuntumaan teknologisen osaajayhteiskunnan tarpeisiin. Välttämättömäksi esitetty rakennemuutos tulee syrjäyttämään enenevissä määrin ihmisiä työttömyyteen, koska heidän kyvykkyytensä nähdään riittämättömäksi. Tässä suhteessa näyttäytyy kyseenalaisena väite, että talouskasvun tavoittelun syy olisi edistää sosiaalista hyvinvointia.

Aktivointipolitiikka ohjaa ihmisiä muuntautumaan osaajien subjektipositioon. Aineisto tukeutuu uusliberaaliin diskurssiin, jossa palkkatyö nähdään sosiaalisen kansalaisuuden huipentumaksi ja työttömyys moraalisesti kyseenalaiseksi positioksi (ks. Finn 2000, 384–390; Julkunen 2004, 237–250; Cole 2008, 34–40; Peters & Besley 2013, 779–780; Garrett 2014, 505–506). Työmarkkina-aseman parantamisen esitetään olevan yksilön moraalisesta vastuusta ja ahkeruudesta kiinni. Uusliberalismin hengessä tavoitteena on työttömien vapaus tehdä vastuullisia valintoja työmarkkinakelpoisuutensa

parantamiseksi. Palveluilla ja sosiaaliturvalla pyritään edistämään työttömien motivaatiota, vastuuta ja ahkeruutta oman tilanteensa ratkaisemisessa. Osallistavaa sosiaaliturvaa halutaan kehittää, mutta myös alueellinen liikkuvuus, yrittäjäyys ja koulutus ovat rakennemuutosta edistäviä keinoja (ks. Harvey 1975; 1981; 2001). Aktivoinnin tavoite on parantaa työvoiman tarjontaa – purkaa kohtaanto-ongelmaa, jotta edullista ja tuottavaa työvoimaa olisi paremmin saatavilla talouskasvun tarpeisiin.

5.4 Voiko työttömyyttä poistaa?

Aineistossa työttömyys esitetään jokseenkin marginaaliseksi ilmiöksi kääntämällä huomio työllisyyteen. Toisaalta työttömyydestä puhutaan usein etenkin nuorisotyöttömyyden kontekstissa osana laajemmin ymmärrettävää ”syrjäytymistä” (ks. Liang ym. 2017, 561–564; Välimäki ym. 2020, 1347–1348). Syrjäytymiselle vastakkainen osallisuuden käsite tarkoittaa aineistossa käytännössä työssäoloa. Työllisyyden ja syrjäytymisen käsitteet ikään kuin häivyttävät työttömyyttä talous- ja sosiaalipoliittisena ongelmana ehkä tarkoituksellakin taka-alalle. Taustalla vaikuttanee ajatus siitä, ettei kapitalismissa työttömyyttä ole edes toivottavaa poistaa kokonaan – työttömyys on tarpeellinen ongelma (ks. Finn 2000, 385–386; Taira 2001, 69–71; Honkanen 2007, 78–86, 207–208).

Vastaus kysymykseen, onko työttömyyttä mahdollista tai edes toivottavaa poistaa, representoidaan aineistossa ristiriitaisesti. Yhtäältä korostetaan, että jokaisen työpanos tulee hyödyntää talouskasvun ja yhteiskunnan kehittämisessä. Toisaalta täystyöllisyyttä ei pidetä mahdollisena. Täystyöllisyys esitetään tilanteeksi, jossa työttömyyttä edelleen on, mutta kohtaanto-ongelmaan liittyvää rakenteellista työttömyyttä on lievitetty, työpaikkojen väliset siirtymät ovat joustavia ja työttömyysajat ovat siten lyhentyneet.

Tavoitteenamme on maailman paras työelämä: onnellisten ja hyvinvoivien ammattilaisten Suomi, missä jokaisen tiedot ja taidot ovat työelämän käytössä. (VNK 2019, 8.)

Vuoteen 2035 mennessä tulee tavoitella 78 prosentin työllisyysastetta. [—] Työttömyysaste olisi tuolloin noin 3,5 prosenttia ja työvoimaosuus yli 70 prosenttia. Tällöin Suomi on käytännössä päässyt täystyöllisyystasolle. (TEM 2019B, 12.)

Teknologinen rakennemuutos, jossa perinteiset työn muodot pikkuhiljaa häviävät, esitetään tulevaisuudessa työttömyyttä lisääväksi ilmiöksi. Sen myötä keskitason ja matalan osaamisen työpaikkojen ennakoidaan radikaalisti vähenevän. Tästä huolimatta rakennemuutos ja tuottavuutta lisäävä teknologinen kehitys esitetään koko yhteiskunnan eduksi

(vrt. Harvey 2001). Täystyöllisyyden mahdollisuus karkaa siis yhä kauemmas tulevaisuudessa, mutta työttömien kohtalo jätetään avoimeksi, koska se nähdään toissijaiseksi suhteessa talouskasvun ja kilpailukyvyn edistämiseen.

Miten järjestetään hyvinvointiyhteiskunta, jos talouskasvusta huolimatta kasvava osa ihmisistä jää perinteisen työelämän ulkopuolelle ja palkkatyön verotuksesta saatava rahoituspohja murenee? (VNK 2017, 37.)

Aineistosta siis ilmenee kapitalismiin sisäänrakennettu ristiriita: työttömyydestä haluttaisiin eroon, mutta täystyöllisyys tuhoaisi talouskasvun (Marx 1957, 592–595; 1986B, 87–88, 208; Honkanen 2007, 78–86, 207–208). Sen vuoksi osan ihmisistä kohtalona on jääminen tahtomattaan työelämän ulkopuolelle. Työttömyyttä pyritään lievittämään, mutta sitä ei haluta kokonaan poistaa, koska se ei tukisi talouskasvun tavoitteita.

5.5 Työttömyysongelman representaatio – yhteenveto

Työttömyyden representaatio rakentuu läpi aineiston pääosin yhtenäiseksi, eikä suuria linjaeroja esiinny. Pieniä linjaeroja hallitusten välillä kuitenkin on. Linjaerot heijastuvat kulloinkin vallinneista yhteiskunnallista puheenaiheista. Esimerkiksi nuorten syrjäytymisen oli Kataisen hallituksen aikaan keskeinen poliittinen kysymys. Sen aikana työttömyys määrittyi syrjäytymistä aiheuttavaksi sosiaaliseksi ja taloudelliseksi ongelmaksi. Työttömyys käsitteenä oli tuolloin korvattu suurelta osin syrjäytymisen käsitteellä. Syrjäytymisen sosiaaliset vaikutukset näkyvät Kataisen ajan dokumenteissa melko laajasti taloudellisten vaikutusten rinnalla. Syrjäytymiseen liittyvät sosiaaliset ongelmat nostettiin jopa hallituksen pääteemaksi talouskasvun tavoitteiden rinnalle.

Hallituksen toimintaa ja kaikkea päätöksentekoa yhdistää kolme keskeistä kokonaisuutta. Nämä kokonaisuudet ovat köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentäminen; julkisen talouden vakauttaminen; sekä kestävä talouskasvun, työllisyyden ja kilpailukyvyn vahvistaminen. (VNK 2011, 7.)

Sipilän hallituksen aikana lähestymistapa muuttui, vaikka perusoletus työttömyyden ongelmallisuudesta taloudelle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille on säilynyt. Sipilän hallituksen pääteema oli sääntelyn vähentäminen. Työttömyyden osalta sääntelyn vähentämisen sijaan korostui kuitenkin pyrkimys poistaa taloudellisia kannustinloukkuja ja lisätä aktivointia. Tuolloin korostui oletus, että työttömyys on yksilöllinen ongelma, josta voi päästä itseohjautuvalla aktiivisuudella pois. Työttömyys esitettiin siis taloudelliseksi

ongelmaksi sosiaalisten vaikutusten jäädessä vähälle huomiolle. Varsinkin oletus osaamisen puutteesta liitettiin Sipilän aikana työttömiin aiempaa vahvemmin.

Rinteen-Marinin hallituksen aikana työttömyyden käsittäminen pääosin taloudelliseksi osaamisen ongelmaksi on niin ikään jatkunut, mikä näkyy jo hallitusohjelman nimessä ”*Osallistava ja osaava Suomi*” (VNK 2019). Työttömyyden sosiaalisia vaikutuksia ja eriarvoisuutta on kuitenkin tuotu Sipilän hallitusta enemmän esiin. Rinteen-Marinin hallituksen päätavoitteeksi on asetettu taloudellinen, sosiaalinen ja ekologinen kestävyys, mutta taloudellinen näkökulma korostuu käytännössä eniten työttömyyden ympärillä.

Kokonaisuutena työttömyys representoidaan rakenteelliseksi taloudelliseksi ongelmaksi, jolla on myös negatiivisia sosiaalisia vaikutuksia. Rakenteellisuus tarkoittaa aineistossa kohtaanto-ongelmaa. Näin ollen rakenteellinen käsitys työttömyydestä on erilainen kuin marxilainen rakenteellinen oletus työttömyyden välttämättömyydestä (vrt. Marx 1957, 592–595; 1986B, 87–88, 208). Kohtaanto-ongelman syyt liitetään pääosin työvoiman tarjontaan, yksilöiden osaamiseen ja aktiivisuuteen. Kaksi tekijää – työvoiman liian korkeat palkkavaatimukset ja liian heikko osaamistaso – aiheuttavat työttömyyden aineiston perusteella.

Palkkatason hillintää ja osaamisen vahvistamista esitetään täsmäratkaisuuksi työttömyyden vähentämiseen ja talouskasvun tavoitteluun. Työntekijäpuolen vastuuseen vedotaan palkkatason hillitsemiseksi. Palkkamalattia legitimoidaan väestön ikääntymisellä ja hyvinvointivaltion rahoituksen haasteilla. Osaamisen parantamiseksi vedotaan niin ikään yksilöiden vastuuseen osaamisensa kohentamiseksi. Koska osaavaa työvoimaa on oltava riittävän edullisesti tarjolla, työttömyyttä ei haluta kokonaan poistaa – se johtaisi työvoimapulan pahanemiseen ja palkkojen nousuun. Tähän liittyen myös teknologista rakennemuutosta halutaan edistää talouskasvun vuoksi, vaikka se lisää työttömyyttä (vrt. Honkanen 2007, 85–86, 135–139, 171).

Representaatio työttömyydestä perustuu uusklassiseen talousteoriaan: korkea palkkataso heikentää yritysten mahdollisuuksia palkata työvoimaa, mutta matala palkkataso ei houkuttele työttömiä töihin verrattuna sosiaaliturvan tasoon (Honkanen 2007, 51–75, 114–124; Koistinen 2014, 202–204). Palkkatason hillintää rajoittaa se, etteivät työntekijät suostu liian pienellä palkalla töihin: palkkataso ei voi laskea elinkustannuksiin nähden riittämättömäksi (Marx 1957, 182–186; Honkanen 2007, 103–106, 114–120). Toisaalta palkkatyön ja sosiaaliturvan kannattavuus kilpailevat keskenään. Valtion tehtäväksi

aineistossa rakentuu pyrkimys varmistaa, että työmarkkinat ovat riittävän joustavat, jotta yritykset saavat edullisen ja osaavan työvoimansa ja syntyy talouskasvua (ks. Jessop 2002, 37–45). Ihmiset halutaan siis edulliseksi työvoimaksi talouskasvun tarpeisiin: työtä tulee tehdä taloudellisen menestyksen, ei ensisijaisesti sosiaalisen hyvinvoinnin vuoksi (ks. Peters & Besley 2013, 779).

Tuottavuuteen perustuva talouskasvu representoidaan aineistossa välttämättömäksi, vaikka se voi lisätä työttömyyttä (vrt. Marx 1957, 574–588; 1976, 215–228). Toisaalta tuottavuuden kasvattamiseksi tarvitaan enemmän ja enemmän osaavaa työvoimaa: osaava työvoima tuottaa korkeamman lisäarvon suhteessa palkkatasoonsa (ks. Marx 1957, 474). Tuottavuuden kasvattaminen osaavan työvoiman avulla vahvistaa marxilaisen oletuksen: kapitalismin pyrkimys on samanaikaisesti tehdä työvoimasta tarpeetonta tuottavuutta lisäämällä (teknologinen rakennemuutos luo työttömyyttä), mutta samanaikaisesti lisätä osaavan työvoiman tarjontaa äärimmilleen (talouskasvu edellyttää osaavaa ja edullista työvoimareserviä) (ks. Honkanen 2007, 80–86, 113–114). Riittävä työvoimareservi pitää palkkatason matalana (Marx 1986B, 91). Näin ollen aineistossa representoituu kapitalistinen työnjako: tuottavien ja osaavien työläisten halutaan tekevän ”liikaa” töitä heidän elintarpeidensa täyttämiseen nähden samalla, kun työttömät eivät voi tehdä ollenkaan töitä (Honkanen 2007, 180–181, 239–241).

Tuottavuuden ja teknologian vauhdittama rakennemuutos representoituu aineistossa keskeiseksi tavoitteeksi. Työmarkkinoiden sääntelyä halutaan purkaa tuottavuuden edistämiseksi (ks. Honkanen 2007, 153–161). Kapitalismissa pääoma hakeutuu jatkuvan rakennemuutoksen kautta tuottavampiin kohteisiin ylläpitäen talouskasvua (Harvey 1975, 9–11, 17; 1981, 6–7; 2001, 315–318). Rakennemuutosta vaikeuttaa kuitenkin työvoiman ominaisuudet: ihmiset ovat luontokappaleita – eivät robotteja, jotka voitaisiin helposti muuttaa työvoimaksi kulloinkin vallitsevan kasvurakenteen tarpeisiin (ks. Marx 1986B, 91). Siksi rakennemuutokseen liittyy taipumus syrjäyttää työvoimaa työttömyyteen. Aineistossa esiintyvä osaamisen tavoite pyrkii subjektifioimaan työvoimaa muuntumaan itseohjautuvasti rakennemuutoksen tarpeisiin.

6 Sosiaalityö ja -palvelut työttömyyden lievittäjinä

Toinen tutkimuskysymys on: millaisena sosiaalityön ja -palveluiden asema työttömyyspolitiikan toteuttajana näyttäytyy työttömyysongelman representaation perusteella? Tässä luvussa esitän vastauksia tähän kysymykseen. Analysoin aineistoa ensin sosiaaliturvan aktivointitavoitteiden näkökulmasta. Sen jälkeen tulkitseen palvelujärjestelmän kehittämistä sosiaali- ja työllisyyspalveluita integroivaksi kokonaisuudeksi. Sitten selvitän, millaista erityisosaamista sosiaalityön ajatellaan työttömyyspolitiikkaan tuovan. Luvun lopuksi tarkastelen aihetta kokonaisuutena peilaten sitä teoriaan ja esittelen aineistossa esiintyviä pienimuotoisia linjajeroja.

6.1 Sosiaaliturva – aktiivoinnin ja rakennemuutoksen edistäjä

Sosiaaliturva – mukaan lukien palvelut – halutaan aineistossa liittää osaksi vastikkeellisen aktivointipolitiikan tavoitteita. Tavoite on ehkäistä työttömyyden pitkittymistä sekä parantaa joustavaa työllistymistä. Työttömien sosiaaliturva mainitaan kalliiksi ja sitä halutaan tehostaa. Näin ollen aineiston käsitys sosiaaliturvasta pohjautuu uusliberaaliin diskurssiin sosiaalipolitiikan tehottomuudesta, yksilönvastuusta ja vastikkeellisen aktiivoinnin lisäämisestä (ks. Grover 2019, 335–336; Prendergast 2020, 262–266). Resursseja halutaan suunnata vastikkeettomista etuuksista palveluihin, minkä ajatellaan edistävän aktivoinnin tuloksellisuutta (ks. Kotiranta 2008, 169–172; Fredriksson 2021, 13–14). Kehittämällä palveluita etuuksien sijasta tavoitellaan säästöjä ja vaikuttavuutta.

Suomessa palvelut ja etuudet ovat liian erillään toisistaan. Etuuksiin kuluu paljon rahaa, kun taas palvelujen sisältöön ei ole panostettu tarpeeksi. (STM 2019B, 84.)

Työttömiksi joutuneiden palveluntarve halutaan arvioida kokonaisvaltaisesti heti työttömyyden alussa ja ohjata heidät ennaltaehkäisevästi eri tason palveluiden piiriin – esimerkiksi aktivoiviin palveluihin ja sosiaalityön asiakkuuteen. Näin ollen aineisto ei tue aiemmin vallinnutta periaatetta lisätä palveluita ja velvoitteita pikkuhiljaa työttömyyden pitkittyessä (vrt. Kananen 2012, 559–562). Palvelujärjestelmän halutaan jakavan työttömät heti alussa intensiivistä tukea tarvitseviin ja vähäisempää tukea tarvitseviin. Intensiivistä tukea tarvitseville halutaan kohdentaa yksilöllisiä aktivointitoimia ja palveluita. Varhainen puuttuminen palveluntarpeisiin liittyy oletukseen nopeasta työkyvyn heikkenemisestä työttömyyden pitkittyessä. Vähäisemmän tuen tarvisijoiden aktiivisuuteen luotetaan eli heidät voidaan pitää esimerkiksi digitaalisen ohjauksen varassa.

Asiakkaiden profiloinnilla halutaan kohdentaa palvelut vaikuttavasti niin sanotuille riskiryhmille, joiden katsotaan niitä eniten tarvitsevan.

Sosiaaliturvasta muotoutuu aktivoivan työttömyyspolitiikan strateginen väline. Kohdenetetut palvelut henkivät selektivismii: aktivointi ei ole vain etuuksien leikkaamista, vaan sosiaaliturvan kohdentamista ja aktivoitumista edistäviä palveluita (Kuivalainen & Niemelä 2010, 263–264; Alanko & Outinen 2016, 416–417; Fredriksson 2021, 2–3). Palveluiden idea on ohjata työttömiä kohti vastuullista aktiivisen ja osaavan kansalaisen subjektipositiota: päävastuu työttömyyden selättämisestä on yksilöiden harteilla ja palveluiden tehtävä on vain tukea vapaita yksilöitä vastuunsa kantamisessa. Toisaalta erilaiset yksilölliset elämäntilanteet huomioidaan.

Vastikkeellinen sosiaaliturva koetaan Suomessa oikeudenmukaiseksi, mutta sitäkin on kehitettävä. Jotta vastikkeellisuutta voidaan vaatia, on sosiaaliturvaa saavia ihmisiä tuettava riittävästi. [—] Vastikkeellisuuden uudistamisessa otetaan huomioon nykyistä paremmin ihmisten yksilölliset tilanteet ja tosiasialliset mahdollisuudet toimia vastikkeellisuuden edellyttämällä tavalla. (STM 2018, 12–13.)

Taloudellisen sosiaaliturvan korkea taso ja siitä syntyvät kannustinloukut nähdään työttömyyden pitkittymistä ja työttömien passivoitumista aiheuttaviksi uhkiksi erityisesti niin sanottujen riskiryhmien kohdalla. Heitä ohjataan itseohjautuvaan vastuun ottamiseen. Julkisella vallalla katsotaan olevan oikeus laskelmoida strategisesti sosiaaliturvan kustannuksia ja hyötyjä työllisyyden edistämiseksi. Sen sijaan työttömien laskelmoivaa toimintaa paheksutaan vastuuttomaksi. Työttömiltä edellytetään aktiivisuutta, kunhan se vain kohdistuu työelämään – ei esimerkiksi vapaa-aikaan. Paheksuntaa aiheuttavat kannustinloukut eli jos työttömät laskelmoivat lyhyen aikavälin taloudellista etua välttellen sellaista työtä, josta saatava palkka ei ole välttämättä sosiaaliturvaa parempi.

Työttömyysturva ja verotus muodostavat kannustinongelmia etenkin silloin, jos työtön työnhakija arvostaa vain lyhyen aikavälin taloudellista etua. (TEM 2019A, 47.)

Sosiaaliturvaa halutaan kehittää yrityslähtöisesti seuraamalla niiden työvoima- ja osaamistarpeita sekä tukemalla kasvupyrkimyksiä. Sosiaaliturvasta halutaan rakentaa ”osaamisturvaa”, joka kannustaa työttömiä omaehtoiseen osaamisen kehittämiseen. Työttömien palkkaamista yrityksiin pyritään edistämään esimerkiksi palkkatukijärjestelmän ja palkkattomien työharjoitteluiden avulla. Vastikkeellisuuden lisääminen esitetään välttämättömäksi sosiaaliturvan rakenteelliseksi uudistukseksi. Vastikkeellisuuden ohella tavoite on hillitä palkkatasoa: mitä heikommat etuudet, sitä pienemmällä palkalla työttömät hakeutuvat töihin.

Myös työnteon kannusteiden tulisi merkittävästi parantua, mikä on vaikeaa toteuttaa ilman sosiaaliturvan vähimmäistason laskua. (TEM 2019A, 21.)

*Työelämälähtöisellä osaamisturvalla parannetaan osaavan työvoiman saata-
vuutta ja tuetaan ihmisten mahdollisuuksia selviytyä työn muutoksesta.
Painopisteenä on työpaikoilla tapahtuva osaamisen kehittäminen, joka pohjautuu
tunnistettuun osaamiseen ja osaamistarpeisiin. (TEM 2019B, 32.)*

Teknologinen rakennemuutos edellyttää aineiston perusteella sosiaaliturvan uudista-
mista. Tulevaisuudessa palkkatyön merkityksen ennakoitaan heikkenevän: ihmiset
joutuvat etsimään toimeentuloa esimerkiksi yrittäjyydestä, projekteista ja digitaalisista
alustatöistä. Osaamisen kehittämiseen ja alueelliseen liikkuvuuteen velvoittava sosiaali-
turva on rakennemuutoksen edistämisen väline. Rakennemuutos hävittää perinteisiä
työpaikkoja ja voi lisätä työttömyyttä. Kannustinloukkuja poistava sosiaaliturva esitetään
välttämättömäksi tulevaisuudessa, koska työtä ei ennakoida riittävän kaikille.

*Askel eteenpäin on viedä sosiaaliturvajärjestelmää suuntaan, jossa peruslähtö-
kohtana ei ole palkkatyösuhde, vaan eri toimeentulon muotoihin suhtaudutaan
neutraalimmin. Tämän lisäksi sosiaaliturvajärjestelmän täytyy tulevaisuudessa
ohjata yksilön oppimiseen ja kehittymiseen [—]. (VNK 2018, 36.)*

Koska työtä ei ennakoida tulevaisuudessakaan riittävän kaikille, ratkaisuksi sosiaalitur-
van haasteisiin kaavailaan perustuloa. Perustulo on keino muuttaa sosiaaliturvaa
sellaiseksi, että se kannustaa oman vastuun, aktiivisuuden ja yritteliäisyyden kehittämi-
seen ilman kannustinloukkuja. Näin ollen perustuloa kehitellään sen taloudellisen hyödyn
vuoksi – ei sen vuoksi, että se voisi parantaa työttömien hyvinvointia ja ottaa pesäeroa
aktivointipolitiikkaan (vrt. Sage 2019, 221–223).

6.2 Työllisyyspalveluihin integroitava sosiaalityö

Aineistossa rakentuu kuva pirstaleisesta sosiaalipalveluiden järjestelmästä, joka kaipaa
muutosta. Keskeinen tavoite on integroida eri virastojen ja organisaatioiden palvelut sau-
mattomaksi työllistymistä edistäväksi kokonaisuudeksi (ks. Genova 2008).
Aikuissosiaalityöltä ja sosiaalipalveluilta edellytetään vahvempaa yhteistyötä etenkin
TE-palveluiden ja Kelan kanssa. Myös terveydenhuolto, koulutusorganisaatiot, yritykset,
kolmas sektori sekä talous- ja velkaneuvontapalvelut mainitaan palvelukokonaisuuteen
integroitaviksi kumppaneiksi. Integroinnista huolimatta palveluiden kehittämistä ohjaa
niin sanottu yhden luukun periaate: vastuu asiakkuudesta halutaan pitää yhdellä organi-
saatiolla. Integraatiolla halutaan vastata etenkin työttömyyden riskiryhmien yksilöllisiin

palveluntarpeisiin sekä lisätä palveluiden laatua ja tehokkuutta. Integroinnissa painotetaan ennaltaehkäisevää ja varhaista puuttumista.

Työllisyyttä tukevat ja vaikuttavat palvelut rakennetaan toimivaksi ja pysyväksi osaksi sosiaali- ja terveydenhuoltoa sekä TE-palveluja. Yhteistyötä vahvistetaan Kelan suuntaan. [—] Asiakkaalle rakennetaan yksilölliset palvelupolut käyttäen hyväksi asiakasosallisuuden menetelmiä. Työllistymistä tukevaa sosiaalihuollon palvelupolkua vahvistetaan [—]. Keskiössä ovat matalankynnyksen (sic) ja ennalta ehkäisevien palveluiden vahvistaminen, työkyvyn tarpeen varhainen tunnistaminen, palvelutarpeen arviointi ja palveluiden saatavuuden varmistaminen. (VNK 2021B, 138–139.)

Organisaatioiden yhteistyö asettuu tavoitteeksi työttömän alkuvaiheen palveluntarpeen kartoituksessa. Pitkäaikaistyöttömien ja työttömyyden riskiryhmien palvelut halutaan sijoittaa enenevässä määrin kuntien tai alueiden ja sosiaalipalveluiden vastuulle. Sosiaalipalveluiden vastuulle asetetaan varsinkin erityisen tuen asiakkaat, kun taas TE-palveluiden asemaksi vahvistuu aiempaa selkeämmin yrityslähtöisen talouskasvun tukeminen edistämällä osaavan työvoiman tarjontaa. TE-palveluiden asiakkaisiksi mielletään työttömien ohella myös työnantajat.

Työllistymistä edistävä palvelujärjestelmä on uudistettu kasvupalveluksi, jonka tavoitteena on nopea työllistyminen ja yritysten työvoiman saatavuus. Moniammatillisen palvelun järjestämiseksi on muodostettu toimivat kasvupalvelun ja sote-palvelujen yhteistoimintamallit. (TEM 2019A, 33.)

TE-palveluista rakennetaan siis yrityslähtöistä ”osaajien” välittäjää, kun taas sosiaalipalvelut vastaavat heikossa asemassa olevien ja passiivisiksi miellettyjen työttömien palveluista. Työttömien subjektipositiot ohjaavat siinä, mitä palveluita heille tarjotaan. Kokonaisuutena integroinnin tavoite on edistää talouskasvua kohdentamalla asiakkaat tehokkaasti heidän palveluntarpeidensa mukaisiin palveluihin.

6.3 Sosiaalityön erityisosaaminen työttömien palveluntarpeissa

Aineistosta ilmenee sosiaalityöhön levinneet uusliberalistiset ideat (ks. Marthinsen 2019, 354–357). Aikuissosiaalityön tarpeellisuutta perustellaan sillä, että se ajatellaan investoinniksi yritysten kasvun ja osaavan työvoiman tuottamisen tarpeisiin. Sosiaalityön perimmäiseksi tehtäväksi rakentuu tukea heikossa asemassa olevien asiakkaiden polkua kohti palkkatyötä (ks. Fredriksson 2021, 5–8). Työllistymisessä erityistä tukea tarvitsevien – usein niin sanottujen riskiryhmien – työllistymistä nähdään vaikeuttavan moninaiset elämänhallinnan ja toimintakyvyn haasteet. Nämä haasteet halutaan päihittää,

jotta työllistyminen tulisi realistiseksi. Sosiaalityön asema työttömyyspolitiikassa on siis erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden työkyvyn ja aktiivisuuden tukeminen työllistymisen vuoksi. Aineisto tukee uusliberalistista ideaa aktivoinnista ja sosiaalipalveluiden vastikkeellisuudesta: sosiaalityön tehtävä on tukea aktivoitumaan ja välttää passivoivaa työtapaa (ks. Raitakari ym. 2019, 265, 269–270). Sosiaalityön työttömät asiakkaat ajatellaan yhteiskunnasta syrjäytyneiksi ja passivoituneiksi – kun taas työllistyminen tarkoittaa yhteiskunnallisen paikan ja unelmien löytämistä.

Yhteistyössä työvoimapalvelujen kanssa sosiaalityöntekijän on käytettävä osallisuutta luovia ja kannustavia menettelytapoja sekä autettava ihmisiä löytämään omat unelmansa ja paikkansa yhteiskunnassa. Mitä korkeampi työllisyystavoite yhteiskunnalla on, sitä merkittävämpi rooli on sosiaalityöllä ja toimintakyvyn tukemisella. (STM 2019B, 28.)

Sosiaalityön halutaan yhdessä monialaisten toimijoiden kanssa vahvistavan erityistä tukea tarvitsevien työttömien terveydellistä, sosiaalista ja ammatillista kuntoutumista. Kuntouttamisen idea esiintyy vahvasti aineistossa. Yksilölähtöisestä sosiaalityöstä käytetään toisinaan käsitettä ”kuntouttava sosiaalityö”, jolla korostetaan pyrkimystä kuntouttaa työttömiä asiakkaita työmarkkinoille (ks. Kotiranta 2008, 21–25; Liang ym. 2017, 262–263). Laaja-alaisen sosiaalisen kuntoutuksen asemaa halutaan vahvistaa, koska kuntouttavan työtoiminnan ajatellaan olevan liian työkeskeistä suhteessa asiakkaiden moninaisiin palveluntarpeisiin. Niin sanotut työttömyyden riskiryhmät ajatellaan sosiaalisen kuntoutuksen tarvitsijoiksi melko matalalla kynnyksellä. Perimmäiseksi tavoitteeksi sosiaalisessa kuntoutuksessa rakentuu työllistymisen saavuttaminen (ks. Paju ym. 2020, 17–26), mutta aineistossa kuitenkin tiedostetaan, että osa sosiaalityön asiakkaista tarvitsee pitkäaikaista ja intensiivistä tukea ennen kuin työllistyminen on realistista.

Kuntouttavan työtoiminnan järjestelmä uudistetaan sosiaalisella kuntoutuksella, jossa otetaan huomioon pitkäaikaistyöttömän tai heikossa työmarkkina-asemassa olevan henkilön yksilöllinen kuntoutustarve työelämävalmiuksien vahvistamiseksi ja yhteiskunnallisen osallisuuden turvaamiseksi. (VNK 2019, 133.)

Sosiaalityön asemaa työttömyyspoliittisena toimijana halutaan kokonaisuutena lisätä. Alan vahvuudeksi esitetään yksilöllisyys palveluntarpeiden tunnistamisessa ja erityisosaaminen kaikkein heikko-osaisimpien auttamisessa. Sosiaalityön asiantuntijuus nousee tarpeelliseksi etenkin siinä vaiheessa, jos työttömyyteen liittyy sosiaalisia elämänhallinnan ja toimintakyvyn rajoitteita. Sosiaalityön kykyä käyttää harkintavaltaa aktivointipolitiikassa arvostetaan verrattuna esimerkiksi Kelaan, jonka katsotaan toimivan kaavamaisesti huomioimatta yksilöllisiä elämäntilanteita. Sosiaalityö esitetään aineistossa jopa ikään kuin se olisi ainoa ala, joka kykenee huomioimaan asiakkaiden

yksilöllisiä tilanteita kokonaisvaltaisesti. Sosiaalityö on eräänlainen viimesijainen pelastaja: sitä tarvitaan, jos muiden toimijoiden keinot vastata asiakkaiden palveluntarpeisiin loppuvat. Näin ollen sosiaalityön yhteistyötä halutaan vahvistaa esimerkiksi Kelan, TE-palveluiden ja terveydenhuollon kanssa.

Laillistetun sosiaalityöntekijän osallistuminen työttömien moniammatilliseen työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointiin perusterveydenhuollossa tulee turvata työttömien väliinpuotoamisen ehkäisemiseksi ja kuntoutuksen aikaistamiseksi. (STM 2019B, 56–57.)

Työttömyyspoliittinen asema muovaa sosiaalityötä instituutiona. Sosiaalityön edellytetään tunnistavan työllisyyspalveluiden eri toimijat ja niiden tehtävät. Sen asemaa esimerkiksi ura- ja koulutusneuvonnassa halutaan vahvistaa palvelujärjestelmän vaikuttavuuden lisäämiseksi. Aktivointitoimenpiteiden käytännön toteutus jatkuu sosiaalityössä aineiston perusteella: esimerkiksi asiakas- ja aktivointisuunnitelmien laatiminen, toimeentulotuen perusosan alentaminen ja kuntouttaviin palveluihin velvoittaminen liitetään osaksi sosiaalityön tehtäväkenttää.

Sosiaalityö ei siis ole pelkkää heikossa asemassa olevien asiakkaiden tukea, vaan ala integroituu aiempaa vahvemmin aktivointipolitiikkaan. Aineistossa tiedostetaan aktivoivan sosiaalityön ristiriitaisuus (ks. Kotiranta 2008, 168–169; Garrett 2014, 514–515). Vähälle huomiolle jätetään kuitenkin se, että aktivointi voi lisätä asiakkaiden huono-osaisuutta ja psyykkistä kuormitusta (Adkins & Ylöstalo 2021, 380–384; Ylistö & Husu 2021, 8–13), mikä on sosiaalityön periaatteiden vastaista. Sosiaalityön mainitaan kamppailevan tuen ja kontrollin ristipaineessa. Tukiroolin ottava sosiaalityö mielletään inhimilliseksi, mutta toisaalta sitä kritisoidaan passivoivaksi. Sen sijaan kontrolloivan sosiaalityön nähdään etäännyvän sosiaalityön perinteisestä auttamisroolista. Kontrolloivaa aktivointia ei siis nähdä pelkästään hyväksi asiaksi.

Työllistymiseen liittyvät tehtävät voivat toisaalta ohjata sosiaalihuollon ja aikuis-sosiaalityön toteutusta tavalla, joka voi toimia kaikkein heikoimmassa asemassa olevia asiakkaita vastaan: huolenpidon sosiaalityölle ei jää riittävästi tilaa. (STM 2019A, 32.)

Aineistossa huomioidaan myös yhteisöllisen ja rakenteellisen sosiaalityön merkitys. Yhteisösosiaalityön vahvuudeksi tunnistetaan, että se saavuttaa sellaisia erityisen heikossa asemassa olevia työttömiä asiakasryhmiä, jotka muuten jäisivät herkästi palvelujärjestelmän ulkopuolelle. Rakenteellisen sosiaalityön esitetään puolestaan muovaavan palvelujärjestelmän käytäntöjä paremmiksi järjestelmän tehokkuuden ja asiakkaiden edun näkökulmasta.

Tulevaisuuden sosiaalityöllä on selkeä rooli sosiaali- ja terveydenhuollossa, ihmisten työ- ja toimintakykyä sekä työllistymistä edistävissä palveluissa ja muilla hallinnonaloilla. Sosiaaliturvan ja palvelujen vaikuttava toimeenpano sekä jatkuva kehittäminen edellyttävät ihmisten ja paikallisyhteisöjen arjen sekä yhteiskunnallisten ilmiöiden, kuten köyhyyden ja eriarvoistumisen prosessien syvällistä ymmärtämistä. (STM 2019B, 25.)

Mainitusta rakenteiden syvällisen ymmärtämisen tavoitteesta huolimatta rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuutta paneutua yhteiskunnan syvärakenteisiin ei tunnisteta. Rakenteiden muuttaminen ei aineistossa tarkoita irtautumista kapitalistisen yhteiskunnan perusrakenteista, kuten talouskasvun ja työelämäkeskeisyyden ideoista. Luoviin ja radikaaleihin rakennemuutoksiin ei pyritä. Aineiston esittämä rakenteellinen sosiaalityö tukeutuu näköalattomasti tavanomaiseen työyhteiskunnan eetokseen.

6.4 Sosiaalityön ja -palveluiden asema – yhteenveto

Aineisto vahvistaa aiempia havaintoja siitä, että uusliberaalissa työmarkkina- ja sosiaali-politiikassa ei esiinny merkittäviä eroja puolueiden ja hallitusten välisissä poliittisissa linjauksissa (Outinen 2012, 629; 2017, 402–403; Kaitila 2019; Varjonen ym. 2020). Aineiston perusteella hallitusten linjaerot suhteessa työttömien sosiaalipalveluihin ovat lieviä ja usein symbolisia. Kataisen hallituksen dokumenteissa otetaan vain vähän kantaa työttömien sosiaalipalveluihin sellaisenaan. Tuolloin huolenaiheet yksilöityivät tiettyihin työttömien ryhmiin: esimerkiksi syrjäytymisuhkan vuoksi nuorten asemaa haluttiin parantaa takaamalla nuorten työllisyyspalveluiden toimivuutta niin sanotulla nuorisotakuulla. Kataisen aikana työttömyysturvaan kaavailtiin aluksi jopa korotuksia, mikä on ristiriidassa aineiston yleisen linjan kanssa. Kataisen hallituksen jatkaessa Stubbin hallituksena alkoi korostua aiempaa enemmän osallistavan ja vastikkeellisen sosiaaliturvan kehittäminen.

Sipilän hallituskaudella korostui selkeästi sosiaaliturvan kannustinloukkujen poistaminen aktivointia ja vastikkeellisuutta lisäämällä. Tuolloin hallituksella oli varsin ristiriitainen pyrkimys poistaa sosiaaliturvan sääntelyä perustuloa kehittämällä samalla, kun sääntelyä ja vastikkeellisuutta lisättiin niin sanotun aktiivimallin avulla. Rinteen-Marinin hallitus lupautui poistamaan Sipilän hallituksen kritisoidun aktiivimallin. Käytännössä tämä oli vain symbolinen uudistus, koska tilalle kehitettiin uusi vastikkeellisen työttömyysturvan malli. Rinteen-Marinin hallituksen tavoitteissa on korostunut työttömien yksilöllisen tilanteen huomioiminen vastikkeellisen sosiaaliturvan toteutuksessa.

Puretaan aktiivimallin leikkurit ja velvoitteet [—]. Tilalle valmistellaan malli, jossa työttömän työllistymissuunnitelmassa sovitaan henkilökohtaisesta työnhakovelvoitteesta ja palveluista, kuten esimerkiksi koulutuksesta ja kuntoutuksesta. Henkilökohtaisen palvelun resurssit TE-toimistoissa turvataan. (VNK 2019, 131–132.)

Vaikka merkittäviä linjaeroja ei aineistossa esiinny, ajankohtaiset teemat näkyvät jonkin verran. Esimerkiksi nuorten syrjäytymistä tuodaan esiin finanssikriisin jälkimainingeissa laadituissa dokumenteissa, kun taas tuoreissa dokumenteissa käsitellään muun muassa koronapandemian vaikutuksia. Eri ministeriöiden laatimat dokumentit lähestyvät työttömyyttä kunkin ministeriön hallinnonalaan liittyvästä näkökulmasta, mutta suuria eroja suhteessa kokonaiskuvaan ei esiinny. Sosiaalityön merkitystä tuodaan esiin etenkin sosiaalityötä käsittelevissä dokumenteissa, mutta mainintoja sosiaalityöstä on myös muualla aineistossa – etenkin sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuissa.

Kokonaisuutena aineisto monelta osin vahvistaa teoreettisen viitekehyksen luomaa kuvaa työttömien sosiaalipalveluista. Julkiset sosiaalipalvelut eivät suoranaisesti tuota taloudellista lisäarvoa, mutta ne osallistuvat kapitalistisen tuotantotavan uusintamiseen ylläpitäen sen edellytyksiä, kuten työvoiman saatavuutta (Marx 1957, 472; Jessop 2002, 37–45). Näin ollen sosiaalityö kytkeytyy kyseenalaistamattomana pidettyyn talouskasvun narratiiviin (ks. Jackson 2019, 236). Aikuissosiaalityön ja sosiaalipalveluiden tarpeellisuus perustellaan työttömyyspolitiikalla – osaamisen ja työkyvyn parantamisella. Työttömyyden riskiryhmiin liitetään oletus heikosta osaamisesta ja alentuneesta työkyvystä. Käytännössä ero heikon osaamisen ja alentuneen työkyvyn välillä on häilyvä, koska osaaminen viittaa esimerkiksi koulutuksen ja työkokemuksen ohella myös työelämätaitoihin. Osaamista ja työkykyä kohentava sosiaalityö pyrkii teoreettiseen viitekehykseen verrattuna lisäämään asiakkaidensa tuottavuutta eli edistämään yritysten mahdollisuuksia käyttää heitä tuottavana työvoimana (ks. Honkanen 2007, 129–130).

Aineistossa riskiryhmien työllistymistä esitetään vaikeuttavan myös heihin liitetty oletus epäaktiivisuudesta tai heikosta asenteesta työtä kohtaan. Näin ollen sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden tehtävä on osallistua aktivointiin. Aktivoivan sosiaaliturvan strateginen tavoite on tehdä työttömyydestä epämieluisaa. Toisin sanoen tavoite on vaikeuttaa jo ennestään heikossa asemassa olevien asemaa, mikä on sosiaalityön periaatteiden vastaista. Vastikkeellisuus kannustaa työttömiä työllistymään pienemmällä palkalla. Tähän liittyy uusklassiseen talousteoriaan pohjautuva pyrkimys heikentää taloudellista sosiaaliturvaa, koska sosiaaliturva ja ansiotyö kilpailevat keskenään houkuttelevuudessa (Honkanen 2007, 51–75, 114–124; Koistinen 2014, 202–204). Näin ollen sosiaaliturva ja

palvelujärjestelmä halutaan rakentaa edistämään edullisen ja osaavan työvoiman tarjontaa. Sosiaalityö siis edistää työttömien reserviarmeijafunktion vaikutusta (ks. Grover 2003; Honkanen 2007, 208, 218–223; Wiggan 2015, 375–385) ja työmarkkinoiden rakennemuutosta, joka voi osaltaan lisätä työttömyyttä (ks. Marx 1976, 199–200, 211; 1986B, 130–132). Verorahoitteiset palvelut ja sosiaaliturva voidaan tulkita tulonsiirroiksi työläisiltä kapitalistien hyväksi (Marx 1986B, 92–93): työläisten tuottamalla verovaroilla ylläpidetään kapitalistisen tuotannon uusintamisen edellytyksiä ja luokkajakoa.

Aikuissosiaalityö esitetään kuntouttavaksi ja aktivoivaksi palveluksi. Kuntoutuspolun päämäärä on työllistyminen tai itsensä elättäminen. Kuntoutukseen liittyy oletus, että pitkittynyt työttömyys tarkoittaa automaattisesti alentunutta toimintakykyä (ks. Kotiranta 2008, 21–23). Näin ollen aineistossa representoitu sosiaalityön tehtävä ei ole lisätä hyvinvointia hyvinvoinnin vuoksi, vaan työkyvyn ja työllistyvyyden vuoksi (ks. Fossati 2018). Sosiaalityön asiakkuuden päämääränä siintävä työllistyminen kuvaa kaikkien sosiaalisten ongelmien selättämistä. Samalla hylätään ajatus siitä, että joku voisi olla ansiotyön ulkopuolella omasta tahdostaan ja että työttömän hyvinvointi tai työkyky eivät aina ole alentuneita verrattuna työllisiin. Ansiotyönormiin tukeutuva sosiaalityö ylläpitää kapitalistista luokkajakoa ja pyrkii velvoittamaan asiakkaitaan myymään työvoimaansa kapitalisteille – marxilaisittain tulkittuna alihintaan (ks. Marx 1957, 523–578; 1976, 50–56). Näin sosiaalityö tekee pesäeron suhteessa sen perinteiseen tehtävään hyvinvoinnin, tasa-arvon ja osallisuuden edistäjänä niiden itseisarvon vuoksi.

7 Pohdintoja työttömyydestä, taloudesta, tasa-arvosta ja sosiaalityöstä

Tässä luvussa syvennyn pohtimaan ja vetämään yhteen tutkimustulosten ja teorian yhteneväisyyksiä. Luku jakautuu neljään alalukuun. Ensimmäiseksi pohdin työttömyyden ongelmallisuutta suhteessa aineistossa representoituun työttömyysongelmaan, marxilaiseen teoriaan ja Suomen työmarkkinoiden nykytilaan. Toisessa alaluvussa keskityn tarkastelemaan ihmisyydelle rakentuvaa merkitystä osana talousjärjestelmää. Kolmannessa alaluvussa käsittelen tutkimuksen antia tasa-arvokeskusteluun: huomioidaanko tasa-arvokeskustelussa työttömyyden vaikutusta? Neljännessä alaluvussa pohdin, miten sosiaalityön käytäntö voi hyötyä tämän tutkimuksen näkökulmasta ja tuloksista.

7.1 Onko työttömyys ongelma?

Tutkimustulosten perusteella työttömyys representoituu politiikassa ongelmaksi, koska kilpailukyvyn ja talouskasvun esitetään kärsivän heikosta työllisyydestä. Työttömyyden syiksi esitetään kaksi työvoiman tarjontaan ja kysyntään vaikuttavaa tekijää: työvoiman liian korkea hinta eli palkkataso ja työvoiman liian heikko osaaminen eli tuottavuus. Osaamisen kohottaminen ja palkkatason hillintä muodostuvat työttömyyden keskeisiksi torjuntakeinoiksi. Kun työläisten palkkatasoa hillitään, tuotannossa tuotetusta arvosta yhä pienempi suhteellinen osuus jää työläisille ja yhä suurempi osuus siirtyy kapitalistin voitoksi. Pienemmällä palkalla työläinen siis tuottaa suuremman voiton. Tällöin kapitalisti on valmis palkkaamaan lisää työvoimaa, mikä vähentää työttömyyttä. Toisaalta, mitä osaavampi eli tuottavampi työläinen on, sitä enemmän voittoa hän kapitalistille tuottaa. Tällöin kapitalisti on valmis vähentämään työttömyyttä palkkaamalla lisää osaavaa ja tuottavaa työvoimaa. (Marx 1957, 474; 1976, 121–123; Honkanen 2007, 106.) Koska osaaminen kasvattaa tuottavuutta, sosiaalityön ja palvelujärjestelmän tehtäväksi esitetään työttömien niin sanotun inhimillisen pääoman kasvattaminen.

Suomessa työttömiä on jatkuvasti moninkertainen määrä suhteessa avoimiin työpaikkoihin (Kotiranta 2008, 15; Suomen virallinen tilasto 2020A; 2020B). Tutkimustulosten perusteella työttömyyden poistaminen kokonaan ei selkeästi rakennu tavoitteeksi. Työttömyyden poistaminen ei ole toivottavaa talouskasvun näkökulmasta (Marx 1957, 592–595; 1986B, 87–88, 208). Kapitalismi on jatkuvassa rakennemuutoksessa, jossa se etsii aina vain tuottavampia sijoituskohteita. Uusien tuotantojen aloittaminen edellyttää edullisesti saatavilla olevaa työvoimareserviä, joka ehkäisee kapitalismille haitallista

työvoimapulaa. (Harvey 1975, 9–11, 17; 1981, 6–7; 2001, 315–318.) Työttömät suostuvat töihin lähtökohtaisesti halvemmalla kuin työlliset. Siksi työttömien ja työllisten välille kehittyy kilpailu työpaikoista, mikä hillitsee myös työllisten palkkatasoa (Marx 1957, 415, 583–591). Työvoiman tarjontaa ylläpitävä ja palkkoja hillitsevä työvoimareservi on välttämätön talouskasvun jatkuvuudelle: vaikka työttömyys esitetäänkin ongelmaksi, sen poistaminen kokonaan olisi myös ongelmallista kapitalismille.

Työvoimareservin ylläpito edellyttää, että työtön työvoima on edullista ja työhaluista. Sosiaaliturvan tason heikentäminen on keino lisätä työhalukkuutta ja hillitä palkkavaatiuksia. Toisaalta työhalukkuuden lisäämiseksi yhteiskuntaa representoidaan ansiotyönormin kautta (ks. Peters & Besley 2013, 779–780), kuten tutkimustuloksista käy ilmi. Tavoite on iskostaa työttömille, että heidän täytyy pyrkiä töihin ja kilpailla työpaikoista. Tätä korostaa tutkimustuloksista ilmenevä oletus siitä, että työttömyys on yksilölle aina kärsimystä (ks. Cole 2008, 29–31). Siksi sosiaalityön asemaksi rakentuu työttömyyden aiheuttaman kärsimyksen lievittäminen työllistymisen edellytyksiä – ja näin ollen myös kapitalistisen talouden tavoitteita – tukemalla. Marx ennakoii kyseenalaistamattoman talouskasvun narratiivin (ks. Jackson 2019, 236) sekä palkkatyönormin jo alun perin vuonna 1867 julkaistussa Pääoman 1. osassa.

Kapitalistisen tuotantotavan jatkuessa syntyy työväenluokka, joka kasvatuksellisen ja tottumuksellisen tekijän vaikutuksesta pitää tämän tuotantotavan vaatimuksia – kuten oman työvoimansa myyntiä kapitalisteille – itsestään selvinä luonnonlakeina. (Marx 1957, 675.)

Työläinen työskentelee osan työajastaan itsensä hyväksi ja osan kapitalistin hyväksi (Marx 1957, 179–206; 1976, 50–58; 1986A, 242–252, 392–394). Työläisen työstä saama palkka eli itsensä hyväksi tehdyn työn arvo kattaa marxilaisen teorian mukaan työläisen elintarpeet. Siksi työläisellä ei periaatteessa olisi tarvetta työskennellä enempää kuin itsensä hyväksi tehty työaika. Kuitenkin kapitalismissa työläisen on tehtävä työtä itsensä lisäksi myös kapitalistin voiton hyväksi. Siksi työläinen joutuu työskentelemään pidemmän työajan kuin haluaisi. Tuottavuuden kasvu esimerkiksi osaamisen ja teknologian avulla sitoo aiempaa vähemmän ihmistyötä, mikä mahdollistaisi periaatteessa työajan lyhentämisen ja kasvavan vapaa-ajan. Käytännössä näin ei ole, koska kapitalismin etu on pitää kaikkein tuottavimmat työläiset jatkuvasti töissä ja syrjäyttää heikosti tuottavat työläiset reserviksi työttömyyteen. (Marx 1957, 574–588; 1976, 215–228; Honkanen 2007, 85–86, 135–139, 171.) Siksi tuottavuuden kasvulla on taipumus luoda työttömyyttä, yhteiskunnan luokkajakoa ja epätasa-arvoista työnjakoa. Tuottavimmat työläiset tekevät pitkiä ja alipalkkattuja työpäiviä. Samalla työttömälle työvoimareserville ei jää

mahdollisuutta tehdä ollenkaan työtä. Työttömien osa yhteiskunnassa on hillitä työläisten palkkatasoa olemassaolollaan. Nähdäkseni tästä syystä aineistossa työttömyyttä ei representoida ongelmaksi, joka haluttaisiin poistaa kokonaan.

Toisin kuin hegemoninen talousteoria (Honkanen 2007, 115), Marx asemoi työn positiivisesti palkitsevaksi ja elämään myönteisiä sisältöjä tuottavaksi. Mutta jotta työ olisi palkitsevaa, sitä ei tulisi tehdä kapitalistien voiton hyväksi, vaan oman ja läheisten hyvinvoinnin vuoksi. Siksi kapitalismista luopuminen edustaa marxilaisessa teoriassa työttömyyden poistamista, työn uudelleenjakoa ja työajan lyhentämistä. (Marx 1986B, 94–96.) Jos yhteiskunta ei ole riippuvainen jatkuvasta talouden ja tuottavuuden kasvusta, on työtä mahdollista jakaa tasan ja työaika lyhenee. Kapitalismista johtuva ilmiö on epätasa-arvoinen työnjako, jossa osa ihmisistä tekee tahtomattaan liian pitkiä työpäiviä ja osa on tahtomattaan työttömänä. Tuloksista ilmenevät pyrkimykset pidentää työaika, kasvattaa huippuosaajien tuottavuutta ja edistää rakennemuutosta ovat siksi työttömyyttä ja epätasa-arvoista työnjakoa ylläpitäviä tavoitteita. Poliitikassa julkilausumaton tosiasia on, että kapitalismissa työtä ei riitä kaikille, koska osalla sitä on liikaa (Finn 2000, 385–386; Taira 2001, 69–71; Honkanen 2007, 78–86, 207–208).

Näin päästään jälleen kysymykseen siitä, onko työttömyys ongelma. Teorian ja tutkimustulosten pohjalta korostuu, että työttömyyden määrittäminen ongelmaksi riippuu katsontatavasta. Täysin vapaassa markkinataloudessa vallitsee periaate: mitä suurempaa työttömyys on, sitä pienempi on palkkataso ja sitä suurempaa on kapitalistien voitto. Tällöin työttömyys ei ole talouskasvun näkökulmasta ongelma. Suomen kaltaisessa sosiaalivaltiossa, jossa verovaroin turvataan työttömien minimielintaso, työttömyyden liian korkea taso uhkaa kuitenkin hillitä talouskasvun tavoitetta. Näin ollen liian korkea työttömyys on sosiaalivaltiossa taloudellinen ongelma. Toisaalta työttömyyttä ei ole silloinkaan tarpeen poistaa kokonaan, jotta työvoimapula ei nostaisi palkkoja niin, että talous taantuu. Kokonaisuutena sekä liian matala työttömyys että liian korkea työttömyys ovat molemmat talouden näkökulmasta ongelmallisia hyvinvointivaltiossa. Siksi aineistossa representoituu pyrkimys vähentää työttömyyttä, muttei poistaa sitä kokonaan.

Työttömyys voi lisätä yksilötasolla koettuja sosiaalisia ongelmia, jotka voivat lisätä verorahoitteisten palveluiden tarvetta. Toisaalta kaikki eivät koe työttömyyttä sosiaalisesti kärsimyksiksi, vaan osalle se voi olla mieluinen hyvinvointia ja vapautta lisäävä elämäntapa (Hult ym. 2016, 113–116). Siksi työttömyyden representointi sekä taloudelliseksi että sosiaalisesti ongelmaksi on kontekstisidonnaista. Nähdäkseni, kun sosiaalityön

tavoite on parantaa ihmisten hyvinvointia, niin sosiaalityön ei tulisi olettaa ansiotyötä automaattisesti hyvinvoinnin lähteeksi, vaan kunnioittaa asiakkaiden yksilöllistä oikeutta määrittää henkilökohtaiset preferenssinsä. Yksilön halukkuus irtautua ansiotyöstä ei ole välttämättä ongelma yhteiskunnassa, jossa työtä ei riitä kaikille ja työhaluisen työvoiman tarjonta on suurta. Yksilön työllistyminen ei muuta työttömyyttä rakenteellisena ilmiönä. Siksi sosiaalityön osallistuminen jo ennestään heikossa asemassa olevien ihmisten hyvinvointia heikentävään aktivointiin ei olennaisesti vaikuta kokonaistyöllisyyteen. Sen sijaan se nakertaa pohjaa sosiaalityöltä eettisenä hyvinvointia edistävänä ammattialana. Pyrkimys tehdä työttömyydestä epämieluisaa voi kääntyä työllistymistä vastaan: heikennys hyvinvointia tukeviin palveluihin voi merkitä heikennystä myös työkykyyn.

7.2 Talouden tahtoon alistuva ihmislaji

Hegemoninen talouskäsitys pyrkii edistämään talouskasvua ja hillitsemään työttömyyttä edistämällä markkinoiden vapautta ja purkamalla sosiaaliturvaa (Honkanen 2007, 51–75, 114–124; Koistinen 2014, 202–204). Valtio ja kapitalismi solmivat liiton, jossa molemmat tukevat toisiaan ohjaamalla ihmiset tuottamaan pääomaa ja verotuloja (Harvey 2001, 320; Jessop 2002, 37–48; Honkanen 2007, 214). Ihmisille ei jää aikaa tehdä työtä oman ja läheistensä hyvinvoinnin edistämiseksi, kuten aiemmin agraariyhteiskunnassa, koska nyt he tekevät työtä pääoman kasautumisen hyväksi saadakseen ostettua kapitalisteilta elintarpeet (ks. Sayer 2004, 31–39). Samalla heikko-osaisista huolehtiminen on ulkoistettu perheyhteisöiltä julkisille ja yksityisille organisaatioille. Marxilaisittain tulkittuna ihminen edustaa eläinlajia, joka alistetaan luonnollisesta vapaudestaan tuotantoeläimen tavoin talouskasvua tuottamaan (Marx 1957, 523–578; 1976, 50–56; Peters & Besley 2013, 779; Victoriano 2018, 797–801). Talouskasvu riippuu jatkuvasta ihmistyövoiman hyödyntämisestä ja myös muun luonnon jatkuvasti syvenevä riisto on pitkällä aikavälillä edellytys talouskasvulle. Näin ollen luonnosta tulee kapitalismissa pelkkä kohde – ei arvo sinänsä. (Marx 1986A, 343–344.) Kapitalismi ja ympäristön kestävyys eivät ole ristiriitaisia pelkästään luonnon riiston vuoksi: lisäksi ihmistyövoiman uusintaminen jatkuvan väestönkasvun mahdollisuuksia tukemalla koettelee maapallon kantokykyä.

Kapitalismi on riippuvainen ihmislajin uusiutumisesta. Palkka on investointi työvoimaan uusintamiseen (Marx 1957, 182–183, 481, 530–531; 1976, 239). Tulosten perusteella myös verorahoitteinen sosiaaliturva ja palvelut – mukaan lukien sosiaalityö – esitetään

työvoiman uusiutumista edistäviksi investoinneiksi talouden vuoksi – ei ensisijaisesti hyvinvoinnin edistämisen vuoksi (ks. Marx 1957, 472; Harvey 2001, 313). Toisaalta pyrkimys on pakottaa ihmiset pienemmällä palkkatasolla töihin heikentämällä sosiaaliturvaa. Muunlaiset elämäntavat kuin ansiotyö halutaan tehdä kannattamattomiksi. Työllisyyttä, työurien pidennystä ja kohtaanto-ongelman purkamista tavoitellaan etenkin väestön ikääntymisen aiheuttamien työvoiman uusiutumisen haasteiden vuoksi.

Tulosten perusteella politiikassa on omaksuttu kapitalistisen talouden tavoitteet valtion poliittisiksi tavoitteiksi ilman suuria puoluepoliittisia erimielisyyksiä (ks. Outinen 2012, 629; 2017, 402–403; Varjonen ym. 2020). Valtion tehtävä kapitalismissa on turvata työvoiman uusiutuminen ja saatavuus, tasata suhdannevaihteluita, edistää rakennemuutosta sekä välttää markkinoiden liiallista sääntelyä (Marx 1986B, 91; Harvey 1975, 9–11, 17; 1981, 6–7; 2001, 315–318, 323–324; Jessop 2002, 48–51; Honkanen 2007, 153–161). Nykyajan uusliberaali valtio purkaa hyvinvointivaltion kalliiksi moitittua sosiaaliturvaa sekä lisää sen vastikkeellisuutta ja selektivismää (Grover 2003, 21–23; Kuivalainen & Niemelä 2010, 263–264; Fredriksson 2021, 2–3). Rakennemuutoksen edistäminen esitetään välttämättömäksi talouskasvun vuoksi, vaikka sen tiedostetaan aiheuttavan työttömyyttä. Siksi ihmisten oikeus tehdä työtä on toissijainen tavoite suhteessa talouskasvuun. Puhe kestävyysvajeesta ja hyvinvointivaltion ongelmista legitimoit toimet, joilla rajataan yksilöiden oikeutta työhön ja sosiaaliturvaan. Näin ollen on kyseenalaista, kun aineistossa todetaan talouden olevan välinearvo ja hyvinvoinnin itseisarvo. Hyvinvointiin esitetään olevan mahdollisuus vain silloin, jos talous on kunnossa (ks. Finn 2000).

Ihmisyksilön vastuulle asettuu oman osaamisensa ja tuottavuutensa kehittäminen, jotta hänet voitaisiin hyödyntää taloudellisesti (ks. Julkunen 2004, 237–250; Paju ym. 2020, 10–12, 17–26; Prendergast 2020, 262–266). Tulosten perusteella tuottavuutta tavoitellaan etenkin osaamisen kehittämisellä. ”Huippuosaajia” hehkutetaan. Heidän ajatellaan tuottavan talouskasvua ja kannattelevan yhteiskunnassa niitä, joiden kyvykkyyttä ja osaamista ei katsota riittäviksi nykyajan vaatimuksiin. Työttömät leimataan osaamattomiksi ja osaamattomuus esitetään pääasialliseksi työllistymisen esteeksi – ei siis esimerkiksi työpaikkojen vähäisyys tai yritysten kielteiset asenteet työttömiä kohtaan (vrt. Honkanen 2007, 42–43, 223).

Herää kysymys, ovatko osaamisen ja tuottavuuden tavoitteet jo niin korkealla, ettei ihmislaji enää yksinkertaisesti kykene niihin taipumaan. Ihminen biologisena eläinlajina on sidottu luonnon antamiin resursseihin. Ihminen ei voi loputtomasti muuntua tuottavuuden

kasvun tavoitteisiin. Kapitalismissa tuottavuuden pitäisi kuitenkin jatkuvasti kasvaa. Näin ollen teknologisen huippuosaamisen tavoitteet voidaan liittää esimerkiksi keskusteluun robotisaatiosta ja tekoälystä. Huippuosaajien ajatellaan olevan niitä, jotka kehittävät älykästä teknologiaa, joka alkaa itsessään tuottamaan talouskasvua. Vaikka teknologian kehittyminen antaisi mahdollisuuden lisätä työläisten vapaa-aikaa, käytännössä näin ei ole (Honkanen 2007, 85–86, 135–139, 171). Aineistossa ennakoidaan, että tulevaisuudessa älykäs teknologia syrjäyttää työvoimaa työttömäksi ja työvoima jakautuu entistä vahvemmin huippuosaajiin ja heikko-osaisiin. Rakennemuutoksen myötä työttömäksi jäävien kohtalo jätetään kuitenkin auki: onhan heihin liitetty yksilöllinen vastuu taipua aina vain kasvaviin osaamisvaatimuksiin.

7.3 Yhteiskuntaluokat ja epätasa-arvoinen tasa-arvo

Marxilaisessa teoriassa kapitalismi ymmärretään rakenteellisen epätasa-arvon järjestelmäksi. Ensinnäkin kapitalismi jakaa ihmiset yhteiskuntaluokkiin – tuotantovälineet sekä muu pääoma kasautuu omistavalle luokalle työvoiman tekemän työn tuloksena (Marx 1957, 179–206, 523–578; 1976, 50–56). Kasautuva varallisuus irtaannuttaa työläisiä mahdollisuudesta rikastua työllään (Marx 1976, 265) ja vaikka rikastuminen olisikin mahdollista, eivät kaikki voi alkaa kapitalisteiksi: talouskasvun näkökulmasta täytyy olla olemassa suureneva joukko työläisiä tekemässä tuottavat työt. Luokkajakoa ja pääoman epätasa-arvoista kasautumista kuvastaa globaalin varallisuuden jakautuminen. Esimerkiksi Stierli ym. (2014, 11) toteavat, että rikkain prosentti maailman ihmisistä omistaa 48 prosenttia kaikesta varallisuudesta ja rikkain kymmenys omistaa 87 prosenttia – kun taas köyhin 50 prosenttia maailman ihmisistä omistaa alle 1 prosenttia maailman varallisuudesta. Luokkajaon ja varallisuuserojen ohella kapitalismin perustavanlaatuisista epätasa-arvoa ilmentää työttömyyden välttämättömyys järjestelmän toimivuudelle (Marx 1957, 592–595; 1986B, 87–88, 208).

Tutkimustulosten perusteella poliittinen keskustelu tasa-arvosta tukeutuu pääosin sukupuolten tasa-arvoon. Työttömyydestä ja varallisuuseroista puhutaan ennemminkin eriarvoisuuden kuin tasa-arvon ongelmana. Tässä yhteydessä toki huomioidaan työmarkkinoiden olennaisia tasa-arvo-ongelmia: esimerkiksi huono-osaisuuden periytyminen ja työttömyyden yhteydessä kasvava riski sosiaalisten ongelmien kohtaamiselle (ks. Taht ym. 2020, 2364–2370). Eriarvoisuuden käsitteen käyttö viittaa kuitenkin siihen, että

pyrkimys on vain lievittää ihmisten välisiä tulo-, varallisuus- ja hyvinvointieroja, mutta täydellistä tasa-arvoa ei haluta tavoitella. Taustalla vaikuttaa nähdäkseni oletus siitä, ettei luokkaeroja tai työttömyyttä ole toivottavaa poistaa kokonaan. Absoluuttisen tasa-arvon tavoittelu ja kapitalismi ovat keskenään mahdoton yhtälö.

Aineistossa puhutaan mahdollisuuksien tasa-arvon edistämisestä. Jokaisella halutaan siis olevan tasa-arvoiset mahdollisuudet saavuttaa taloudellinen menestys ja hyvinvointi. Paremman työmarkkina-aseman saavuttaminen edellyttää tämän näkökulman mukaan yksilön aktiivisuutta oman asemansa edistämisessä. Mahdollisuuksien tasa-arvo liittyy uusliberalistiseen yksilön vastuun ideaan: yksilöitä subjektiivoidaan aktiivisiksi kansalaisiksi korostamalla, että menestys on vain yksilöstä itsestään kiinni (Finn 2000, 384–390; Julkunen 2004, 237–247; Marthinsen 2019, 350–353; Paju ym. 2020, 10–12; Prendergast 2020, 262–266). Mahdollisuuksien tasa-arvo ulkoistaa vastuun taloudellisesta epätasa-arvosta yksilöille, vaikka todellinen vastuu epätasa-arvosta on nähdäkseni kapitalistisella järjestelmällä. Todellisuudessa ihmisten lähtökohdat rakentaa elämäänsä ovat jo lähtökohdiltaan niin epätasa-arvoiset, ettei mahdollisuuksien tasa-arvo voi toteutua (Patnaik 2015, 164–166). Mahdollisuuksien tasa-arvoon tukeutuvan aktivointipolitiikan epätasa-arvoisuutta korostaa Suomen kontekstissa aktivoinnin yleistymisen 1990-luvun lamassa, kun työttömyys kasvoi räjähdysmäisesti (ks. Outinen 2012, 630). Mainittakoon jälleen, että mahdollisuuksien tasa-arvo saa aineistossa myös kritiikkiä eli se ei ole koko poliittista linjaa läpileikkaava oletus.

Vaikka hyvinvointivaltio ei ole taannut tasa-arvoa, Suomessa eletään sikäli onnekaassa asemassa, että sosiaaliturvan ansiosta työttömyys ei vie ihmisiä äärimmäiseen köyhyyteen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita hyvinvointivaltion olevan ongelmaton. Sosiaaliturvan on kritisoitu häivyttävän luokkataistelua, muttei poistavan rakenteellista epätasa-arvoa (Rigakos & Ergul 2011, 332–334). Hyvinvointivaltio on kapitalistinen yhteiskunta, jossa talouskasvu esitetään ainoaksi keinoksi edistää tasa-arvoa ja hyvinvointia, vaikka useat tasa-arvon ja hyvinvoinnin ongelmat ovat alkujaan syntyneet nimenomaan kapitalistisesta talouskasvun tavoittelusta (Taylor-Gooby 2013; Jackson 2019, 241–245). Marx kritisoi aikanaan, että työttömien sosiaaliturva köyhdyttää verotuksen vuoksi työläisten luokkaa, vaikka työttömyys johtuu kapitalismista, josta työläisten luokka jo ennestään kärsii. Toisin sanoen sosiaaliturva ulkoistaa vastuun kapitalismin luomasta työttömyydestä työläisille. (Marx 1986B, 92–93.) Hyvinvointivaltion aktivointipolitiikan on kritisoitu siirtäneen sosiaalipolitiikan painopisteen hyvinvoinnin edistämisestä hyvinvoinnin heikentämiseen (Grover 2019, 347–349). Hyvinvointivaltion kaksijakoinen

suhde työttömyyteen korostuu myös aineistossa: toisaalta halutaan parantaa työttömien asemaa ja palveluita – toisaalta purkaa palveluita lisäten yksilönvastuuta.

Ammattieettisesti sosiaalityö perustuu marginalisoitujen ja heikko-osaisten ihmisten puolustamisen tavoitteisiin (Juhila 2002, 11–13; Pohjola 2014, 16–18). Toisaalta sosiaalityöhön liitetty aktivointi- ja kontrollitehtävä uhkaa heikentää sen perinteistä hyvinvoinnin ja tasa-arvon edistämisen eetosta (Adkins & Ylöstalo 2021, 380–384). Tulosten perusteella rakenteelliselle sosiaalityölle kaavaillaan entistä vahvempaa asemaa. Sen tehtäväksi esitetään työttömyyteen liittyvien rakenteellisten ongelmien lievittäminen. Nähdäkseni rakenteelliset tavoitteet ovat kuitenkin lillukanvarsia, jos sosiaalityössä ja sosiaalipolitiikassa ei kyetä menemään syvälle yhteiskunnan perusrakenteisiin sekä toteuttamaan korjaavien toimenpiteiden lisäksi myös ongelmia ehkäiseviä toimenpiteitä. Liian usein rakenteellinen sosiaalityö korkeintaan raapaisee rakenteiden pintaa. Historialliseen materialismiin perustuva lähestymistapa rakenteellisiin ongelmiin tarjoaa nähdäkseni alihyödynnetyn mahdollisuuden paitsi ymmärtää sosiaalisiksi ongelmiksi määriteltyjä ilmiöitä – niin myös löytää radikaaleja ja luovia ratkaisuja hyvinvoinnin, tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden lisäämiseen eriarvoistuvassa yhteiskunnassa.

7.4 Sosiaalityö työttömien asiakkaiden parissa

Vaikka kapitalismi perustuu tuottavalle työlle, kaiken työn ei tarvitse olla tuottavaa. Esimerkiksi verorahoitteiset palvelut ylläpitävät kapitalismin toimintaedellytyksiä, kuten työvoiman uusintamista. (Marx 1957, 472; Harvey 2001, 313.) Tutkimustulokset ilmentävät sosiaalityön asemaa tällaisena työvoimaa uusintavana työnä. Aikuissosiaalityön ydintehtäväksi rakentuu työmarkkinoilla heikossa asemassa olevien niin sanottujen työttömyyden riskiryhmien osaamisen kehittäminen ja työkyvyn edistäminen. Sosiaalityö osallistuu aktivointipolitiikkaan omaksuessaan etenkin riskiryhmiin kohdistuvan kontrollin (Finn 2000; Genova 2008; Kallio ym. 2013; Garrett 2014; Liang ym. 2017; Fossati 2018; Marthinsen 2019; Raitakari ym. 2019). Toisaalta sosiaalityöhön liitetään myös tuen ja kannustamisen tehtäviä. Näin ollen sosiaalityön asema perustuu samanaikaisesti rajoitettavaan ja tarjoavaan aktivointiin (ks. Alanko & Outinen 2016, 416–417). Siitä muodostuu strategista työvoimapolitiittista työtä sen tarjotessa joko keppiä tai porkkanaa ohjatessaan asiakkaita kohti aktiivisuuden subjektipositiota.

Sosiaalityöntekijöiden ja muiden katutason byrokraattien asenteet, puhuvat ja toiminta välittävät asiakkaille työttömyyspoliittista representaatiota. Usein sosiaalityöntekijöiden antama kuva työttömyyspolitiikasta on palkkatyökeskeinen sen perustessa valtion poliittisiin linjauksiin ja hegemoniseen diskurssiin. (Prendergast 2020, 268–270; Haikkola 2021, 263; Tarkiainen 2021, 362–363.) Tulosten perusteella sosiaalityön halutaan levittävän asiakkaille yksilökeskeistä maailmankuvaa vastuullistaen heitä oma-aloitteiseen työttömyysongelman ratkaisuun. Pahimmillaan sosiaalityö osallistuu työttömien stigmatisointiin, mikä heikentää oleellisesti heidän kokemaansa hyvinvointia (Cole 2008; Hult ym. 2016, 111–112; Sage 2019). Työttömät itsekin omaksuvat politiikan ja katutason byrokraattien levittämän maailmankuvan ja voivat ajatella olevansa yksilöinä epäonnistuneita työttömyytensä vuoksi (Elonen ym. 2017, 287), vaikka todellisuudessa yhteiskunnan rakenteet vaikuttavat oleellisesti siihen, ettei työtä riitä kaikille.

Nähdäkseni rakenteellisen sosiaalityön ohella myös työttömien parissa tehtävän käytännön sosiaalityön tulisi tiedostaa puhetapojen, asenteiden ja toiminnan vaikutus asiakkaiden ajattelutapoihin ja hyvinvointiin. Sosiaalityön ei periaatteessa tarvitse olla asiakkaita kontrolloivaa ja poliittiseen diskurssiin mukautuvaa, vaan se voi pyrkiä lisäämään asiakkaiden tietoisuutta rakenteista ja rohkaista poliittisesti kriittiseen ajatteluun. Työttömät asiakkaat voivat sosiaalityön tuella valtaistua tiedostamaan työttömyyden rakenteellista perustaa. Siten työttömyyden stigman aiheuttamaa hyvinvoinnin heikkenemistä voidaan ehkäistä. (Payne 2014, 294–346.) Sellaiset työttömät, jotka eivät omaksu palkkatyökeskeistä asennetta, kokevat hyvinvointinsa paremmaksi (Sage 2019).

Sosiaalityöllä poliittisena toimintana on mahdollisuus mennä poliittisen valtavirran mukana tai nostaa marginaalisia ajattelutapoja laajempaan tietoisuuteen. Sosiaalityön perinne hyvinvointia, tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta edistävänä ammattialana sopii heikosti uusliberalistiseen kontrolliin. Toisaalta sosiaalityö osana julkishallintoa joutuu jossain määrin mukautumaan kontrolliroolin tuomiin velvoitteisiin aktivointipolitiikan toteuttamisessa. Sosiaalityö on tuen ja kontrollin ristipaineessa, mikä ilmenee myös tutkimustuloksissa. Nähdäkseni sosiaalityössä tulisi tiedostaa historiallisen materialismin lähestymistapa politiikkaan. Vaikka kapitalismi edustaa epäpoliittisointua hegemoniaa, jonka varaan koko yhteiskuntajärjestys rakentuu, niin kapitalistinen yhteiskunta ei aina ole ollut, eikä se tule aina olemaan (Marx 1957, 180; Harvey 1975; 2001; Sorsa 2013). Siksi sosiaalityössä – kuten muussakin poliittisessä toiminnassa – tulisi tiedostaa, että kapitalismi ei ole vaihtoehdoton luonnonlaki, vaan kaikki voisi olla rakentunut toisin. Tämän tiedostaminen avaa mahdollisuuden aidolle rakennekriittiselle ajattelulle.

8 Päätelmät

Tutkimuksen tavoite on ollut selvittää hallituspoliittisista dokumenteista koostuvasta aineistosta vastauksia kahteen tutkimuskysymykseen, joista ensimmäinen on: millaiseksi ongelmaksi työttömyys representoidaan Suomen hallituspoliittisissa linjauksissa? Saatujen tulosten perusteella työttömyys esitetään ensisijaisesti talouden rakenteelliseksi kohtaanto-ongelmaksi: työttömyyttä ja pulaa osaavasta työvoimasta on samanaikaisesti. Työvoiman liian korkea palkka ja heikosti kysyntään vastaava osaamistaso esiintyvät ongelman ytimessä. Sosiaaliturvan heikentämisellä halutaan lisätä työttömien halukkuutta työllistyä ja palkkatason hillitsemisellä edistetään yritysten halukkuutta palkata työvoimaa. Osaamisen kehittämisellä halutaan muovata työvoimasta tuottavampaa. Kilpailukyky, talouskasvu ja väestön ikääntymisen aiheuttamat haasteet rakentuvat keskeisiksi perusteiksi vähentää työttömyyttä. Tulosten valossa työttömyyttä ei kuitenkaan olla poistamassa kokonaan. Sen esitetään syntyvän väistämättä tavoiteltavassa teknologisessä rakennemuutoksessa.

Tutkimustulosten perusteella olisi kuitenkin väärin väittää, että työttömyys representoidaan vain taloudelliseksi ongelmaksi, eikä lainkaan sosiaalisesti ongelmaksi. Työttömyyden esitetään aiheuttavan negatiivisia sosiaalisia vaikutuksia, kuten vähävaraisuutta, yksinäisyyttä, syrjäytymistä, terveysongelmia ja elämönhallinnan ongelmia. Toisaalta niistä ollaan huolissaan usein siksi, että ne lisäävät kalliiksi moititun sosiaaliturvan kuluja. Ratkaisuja sosiaalisiin ongelmiin haetaan kapitalistisen talousjärjestelmän puitteissa: esimerkiksi ansiotyö esitetään tavoitteeksi, joka ratkaisee suurelta osin sosiaaliset ongelmat. Koska hallituspoliittisissa linjauksissa tukeudutaan uusliberalistiseen yksilönvastuun ja aktivoinnin politiikkaan, keskeinen tavoite on subjektiivoida työttömiä kehittämään oma-aloitteisesti työllistettävyyttään töihin pääsyn edistämiseksi. Näin ollen työttömyyden esitetään olevan yksilön aktiivisuudesta riippuva ongelma.

Toisena tutkimuskysymyksenä on ollut: millaisena sosiaalityön ja -palveluiden asema työttömyyspolitiikan toteuttajana näyttäytyy representoidun työttömyysongelman perusteella? Sosiaalityö ja integroituvat palvelut muodostuvat tutkimustulosten pohjalta strategisiksi välineiksi edistää työttömyyspoliittisia tavoitteita. Koska kalliiksi moititun taloudellisen sosiaaliturvan esitetään luovan kannustinloukkuja, sosiaaliturvan painopistettä ollaan siirtämässä tuista palveluihin. Työttömien tilanteeseen yksilöityjä osaamista kehittäviä ja aktivoitumista tukevia palveluita halutaan lisätä samalla, kun taloudellista turvaa vastikkeellistetaan. Sosiaalipalveluiden vastaavuutta yrityksissä olevaan

työvoiman kysyntään pyritään parantamaan. Työttömyydestä halutaan tehdä yksilöille vähemmän houkuttelevaa. Sosiaaliturvan kontrollin lisääminen on varsin ristiriitaista suhteessa siihen, että työttömien sosiaalisesta hyvinvoinnista ilmaistaan huolta. Sosiaalityön erityistehtäväksi esitetään työmarkkinoilla kaikkein heikoimmassa olevien työttömien kuntouttaminen työkykyisiksi yksilöllisen tuen avulla. Sosiaalityön tehtävä on käyttää strategisesti sekä tukevia että kontrolloivia keinoja, jotta heikoimmassa asemassa olevat työttömät aktivoituisivat saavuttamaan työllistymisen. Myös sosiaalityön asiakkuuden päämääräksi representoituu työllisyys, jonka esitetään ratkaisevan sosiaaliset ongelmat.

Tulosten pohjalta rakentuva työttömyyden representaatio kytkeytyy kapitalistisen talouden sisäisiin ristiriitoihin. Marxilainen työttömyysteoria kritisoi kapitalismin tuottavan työttömyyttä esimerkiksi teknologisen tuottavuuskehityksen seurauksena (Marx 1957, 574–588; 1976, 215–228). Työttömyys on kapitalismissa välttämätön ilmiö, koska talouskasvu on riippuvainen työvoiman tarjonnasta ja työvoimareservi kilpailee työläisten kanssa työpaikoista hilliten palkkatason nousua (Marx 1957, 415, 583–591). Näin ollen työttömyys on strateginen väline säännellä työvoiman määrää ja hintaa talouskasvun edistämiseksi. Vaikka työttömyys representoidaan ongelmaksi, sitä ei haluta poistaa kokonaan, jotta talouskasvu ja työvoiman saatavuus eivät vaarantuisi. Työttömyys on kapitalismille tarpeellinen ongelma: työtä ei voi riittää kaikille halukkaille, mutta epätasaarvoisen työnjaon vuoksi osalla sitä on liikaa.

Sosiaalityön ja -palveluiden asema määrittyy tulosten perusteella kaksijakoiseksi. Yhtäältä sosiaalityön tulisi tukea työttömiä asiakkaitaan löytämään polkunsu työelämään. Toisaalta kaikki työttömät eivät voi mennä töihin, koska työtä ei riitä kaikille. Sosiaalityön ristiriitaiseksi tehtäväksi jää pyrkimys poistaa työttömyyttä aktivoimalla, kuntouttamalla ja kontrolloimalla asiakkaita, vaikka perimmäinen syy työttömyyteen olisi työpaikkojen puute. Pääasiallinen vastuu työttömyydestä sysätään työttömille itselleen uusliberalistisen yksilönvastuun hengessä. Työttömyyden syitä haetaan pääosin työttömistä itsestään – ei työnantajista tai kapitalismin rakenteista. Työttömiä syyllistetään herkästi passiivisiksi ja osaamattomiksi, vaikka perimmäinen syy työttömyyteen olisi työpaikkojen vähäinen määrä suhteessa työttömien määrään (vrt. Suomen virallinen tilasto 2020A; 2020B). Ansiotyö esitetään sosiaalisen kansalaisuuden ja hyvinvoinnin perustaksi, eikä muunlaisille elämäntavoille anneta sijaa.

Uusliberaali ihmisarvo kytkeytyy yksilön taloudelliseen hyödynnettävyyteen. Sosiaalityö omaksuu eriarvoisuutta ja luokkayhteiskuntaa tuottavan kapitalismin realiteetit joutuen toimimaan perinteisiä arvojaan vastaan. Esimerkiksi tasa-arvon, osallisuuden ja hyvinvoinnin tavoittelu niiden itsensä vuoksi on toissijaista, koska niitä tavoitellaan ensisijaisesti talouskasvun vuoksi. Kontrolliroolin omaksuva sosiaalityö voi kuormittaa asiakkaita ja heikentää heidän hyvinvointiaan, mikä on sosiaalityön periaatteiden vastaista.

Teoreettisen viitekehyksen perusteella olen tulkinnut, että työttömyys on perustaltaan eriarvoisuutta tuottava rakenteellinen ilmiö, jota ei voida poistaa ilman perustavanlaatuisia kapitalististen rakenteiden muutosta. Edes rakenteellisen sosiaalityön tehtäväksi ei kuitenkaan tutkimustulosten pohjalta muodostu kapitalistisen yhteiskunnan syvärakenteiden kyseenalaistamista: sosiaalityön halutaan omaksuvan uusliberaali kapitalismi vaihtoehdottomaksi luonnonlain kaltaiseksi järjestelmäksi, jolle ei vain voi mitään. Uusliberaalin kapitalismin periaatteet omaksuvaa sosiaalityötä vaivaa nähdäkseni näköalattomuus ja kriittisen näkökulman unohtaminen.

Olen tutkimuksessa tarkastellut työttömyyspolitiikkaan liitettyjä tavoitteita ja oletuksia kriittisistä lähtökohdista. Lähestymistavan tukena olen hyödyntänyt marxilaista työttömyysteoriaa ja uusliberalistista aktivointipolitiikkaa usein kritisoivaa tutkimusta. Näin ollen olen tulkinnut politiikassa rakentuvaa työttömyyden representaatiota ja sosiaalipalveluiden asemaa kriittisesti ottaen osaa myös poliittiseen keskusteluun. Käyttämäni lähestymistapa edustaa yhdenlaista näkökulmaa yhteiskunnalliseen todellisuuteen (vrt. Honkanen 2007, 51–76). Tutkimustulokset olisivat voineet rakentua erilaisiksi, jos tutkimuskysymyksiin olisi selvitetty vastausta jonkin muun teorian, aineiston tai menetelmän keinoin. Esimerkiksi positivistinen uusklassiseen talousteoriaan tukeutuva tutkimus olisi varmasti tulkinnut tutkimusaihetta toisella tavalla. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että poliittista hegemoniaa mukailevat tutkimusasetelmat olisivat vähemmän poliittisia (Sorsa 2013). Myös poliittinen hegemonia – esimerkiksi kapitalistinen talousjärjestelmä – on poliittinen siitä huolimatta, että se esitetään usein vaihtoehdottomaksi politiikasta irralliseksi luonnonlaiksi.

Jotta poliittisia rakenteita aidosti ymmärretään, tarvitaan sosiaalityöhön lisää tutkimusta, joka tarkastelee kriittisesti yhteiskunnan talous- ja valtarakenteiden vaikutusta sosiaalityöhön ja sen asiakkaiden asemaan. Rakenteellisen sosiaalityön ei tulisi pitäytyä pintarakenteissa kehitellen pelkästään esimerkiksi sosiaalityön palvelujärjestelmää

paremmaksi, vaikka sitäkin toki tarvitaan (ks. Pohjola 2014, 33). Ollakseen yhteiskuntatieteellisesti ja akateemisesti uskottavaa sosiaalityön tulisi käytäntöjen kehittelyn ohella säilyttää yhteys sosiologiaan ja sosiaalipolitiikkaan (ks. Kotiranta 2008, 166).

Marxilainen teoria on alihyödynnetty mutta mielestäni erittäin käyttökelpoinen sosiaalityön tutkimuksessa etenkin nykyajan uusliberalistisessa yhteiskunnassa (ks. Mäntysaari 2009). Sitä hyödyntävää tutkimusta ei tule ymmärtää profetalliseksi tulkinnaksi ja manifestiksi sosialismin puolesta (Honkanen 2007, 88). Teorian antoisuus piilee siinä, että se kieltäytyy näkemästä hegemonista kapitalismia epäpolitisoiduksi luonnonlaiksi, mikä avaa laajat mahdollisuudet ymmärtää yhteiskuntaa uudella tavalla. Sosiaalityön tutkimuksessa pitäisi nähdäkseni pyrkiä pois hegemoniaan tukeutuvasta näköalattomuudesta. Rakennekriittinen tutkimus auttaa säilyttämään uusliberaalissa yhteiskunnassa yhteyden sosiaalityön perinteisiin arvoihin, kuten oikeudenmukaisuuteen, tasa-arvoon ja heikko-osaisen aseman parantamiseen (Juhila 2002, 11–13; Pohjola 2014, 16–18). Marxilaisen teorian hyödyntäminen eri tutkimusasetelmissä avaa nähdäkseni laajat jatkotutkimuksen mahdollisuudet.

Tämä tutkimus avaa mahdollisuuksia jatkotutkimuksille myös muutoin kuin teoreettisen lähestymistapansa osalta. Rakenteellisesta näkökulmasta aiheen tarkastelua voisi syventää esimerkiksi tutkimalla, miten tutkimustulosten ilmentämä työttömyyden representaatio siirtyy konkreettisesti työttömyyttä ja sosiaalipalveluita koskeviin poliittisiin päätöksiin. Myös sosiaalityön käytäntöjen tarkastelu aiheen tiimoilta avaisi mahdollisuuden syventää ymmärrystä sosiaalityön ja työttömyyden suhteesta. Työttömyyttä voisi tutkia esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden representoimia puhetapoja ja käytäntöjä tulkiten. Kiinnostavaa olisi myös tutkia, miten työttömät asiakkaat itse merkityksellistävät työttömyyttä: pitävätkö he työttömyytensä syitä yksilöllisinä vai rakenteellisina – ja merkityksellistävätkö he työttömyyden vaikutuksia elämäänsä missä määrin taloudellisinä vai sosiaalisina kysymyksinä?

Sosiaalityön tutkimuksessa on viime vuosina käsitelty työttömyyttä verrattain vähän (Mäntysaari 2019, 185). Kuitenkin työttömyys on sosiaalityön kannalta erittäin merkityksellinen aihe, koska se koskettaa niin monia ihmisiä ja sillä on yhteys myös muiden sosiaalisten ongelmien syntyyn (ks. Hult ym. 2016, 111–112). Siksi sosiaalityön ei tulisi hylätä sitä tutkimusaiheena, vaikka useat muut aiheet ovatkin vallanneet työttömyystutkimukselta jalansijaa viime vuosikymmeninä.

Lähteet

- Adkins, Lisa & Ylöstalo, Hanna 2021: Experimenting with Wellbeing: Basic Income, Immaterial Labour and Changing Forms of Productivity. *Critical Sociology* 47 (3), 373–387.
- Alanko, Anna & Outinen, Sami 2016: Dualising activation. Responses to unemployment and mental health-related disability retirement in Finland at the turn of the millennium. *European Societies* 18 (5), 417–437.
- Bacchi, Carol 2009: *Analysing Policy: What's the problem represented to be?*. Pearson. Frenchs Forest.
- Baronian, Laurent 2013: *Marx and Living Labour*. Routledge. London & New York.
- Berglund, Tomas & Wallinder, Ylva 2015: Perceived Employability in Difficult Economic Times. The significance of education systems and labour market policies. *European Societies* 17 (5), 674–699.
- Burrows, Scott & O'Brien, Martin 2016: Youth as a reserve army of labour: Australia's regional unemployment conundrum. *Labour & Industry* 26 (2), 90–102.
- Byrne, David 1997: Social exclusion and capitalism: The reserve army across time and space. *Critical Social Policy* 17 (50), 27–51.
- Ceruti, Claire 2010: One class or two? The labour reserve and 'surplus population' in Marx and contemporary Soweto. *South African Review of Sociology* 41 (2), 77–103.
- Cole, Matthew 2008: Sociology contra government? The contest for the meaning of unemployment in UK policy debates. *Work, Employment and Society* 22 (1), 27–43.
- Colombini, Iderley 2020: Form and Essence of Precarization by Work: From Alienation to the Industrial Reserve Army at the Turn of the Twenty-First Century. *Review of Radical Political Economics* 52 (3), 409–426.
- Elonen, Noora & Niemelä, Jukka & Saloniemi, Antti 2017: Aktivointi ja pitkäaikaistyöttömien monenlainen toimijuus. *Janus* 25 (4), 280–296.
- Finn, Dan 2000: From full employment to employability: a new deal for Britain's unemployed? *International Journal of Manpower* 21 (5), 384–399.
- Fook, Jan 2013: *Critical reflection in context: contemporary perspectives and issues*. Teoksessa Fook, Jan & Gardner, Fiona (toim.): *Critical Reflection in Context. Applications in health and social care*. Routledge. London & New York, 1–11.
- Fossati, Flavia 2018: Who Wants Demanding Active Labour Market Policies? Public Attitudes towards Policies that put Pressure on the Unemployed. *Journal of Social Policy* 47 (1), 77–97.
- Fredriksson, Daniel 2021: Reducing unemployment? Examining the interplay between active labour market policies. *Social Policy & Administration* 55 (1), 1–17.
- Garrett, Paul Michael 2014: Re-Enchanting Social Work? The Emerging 'Spirit' of Social Work in an Age of Economic Crisis. *British journal of social work* 44 (3), 503–521.
- Genova, Angela 2008: Integrated Services in Activation Policies in Finland and Italy: A Critical Appraisal. *Social Policy & Society* 7 (3), 379–392.
- Grover, Chris 2003: 'New Labour', welfare reform and the reserve army of labour. *Capital & Class* 79, 17–23.
- Grover, Chris 2019: Violent proletarianisation: Social murder, the reserve army of labour and social security 'austerity' in Britain. *Critical Social Policy* 39 (3), 335–355.
- Haikkola, Lotta 2021: Classed and gendered transitions in youth activation: the case of Finnish youth employment services. *Journal of Youth Studies* 24 (2), 250–266.
- Harvey, David 1975: The geography of capitalist accumulation: a reconstruction of the Marxian theory. *Antipode* 7 (2), 9–21.

- Harvey, David 1981: The spatial fix – Hegel, Von Thünen, and Marx. *Antipode* 13 (3), 1–12.
- Harvey, David 2001: The geopolitics of capitalism. Teoksessa Harvey, David (toim.): *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. Routledge. New York, 312–344. (Alkuperäinen julkaisu 1985).
- Honkanen, Pertti 2007: Työttömyys ja arvoteoria. Tutkielma työttömyydestä, talusteorioista ja sosiaalipolitiikasta. Turun yliopiston julkaisuja C 252. Turku.
- Hult, Marja & Saaranen, Terhi & Pietilä, Anna-Maija 2016: Työttömien kokemuksia terveydestä ja hyvinvoinnista: haastattelututkimus. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 53 (2), 108–118.
- Hyötyläinen, Mika 2022: Labour-saving technology and advanced marginality – A study of unemployed workers’ experiences of displacement in Finland. *Critical Social Policy* 42 (2), 285–305.
- Jackson, Tim 2019: The Post-growth Challenge: Secular Stagnation, Inequality and the Limits to Growth. *Ecological Economies* 156, 236–246.
- Jessop, Bob 2002: *The Future of the Capitalist State*. Polity. Cambridge.
- Juhila, Kirsi 2002: Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): *Marginaalit ja sosiaalityö*. SoPhi 65. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 11–19.
- Julkunen, Raija 2004: Suunnanmuutoksen moraalitalous. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.): *Moraalitalous. Vastapaino*. Tampere, 235–253. (Alkuperäinen julkaisu 2000).
- Kaitila, Joel 2019: From innovation to labour costs: Change of emphasis in Finnish competitiveness policy ideas after the Eurocrisis. *Competition & Change* 23 (1), 47–70.
- Kallio, Johanna & Blomberg, Helena & Kroll, Christian 2013: Social workers’ attitudes towards the unemployed in the Nordic countries. *International Journal of Social Welfare* 22 (2), 219–229.
- Kallio, Johanna & Saarinen, Arttu 2014: Street-level bureaucrats’ attitudes towards the Finnish labour market allowance. *International Journal of Sociology and Social Policy* 34 (11/12), 817–834.
- Kananen, Johannes 2012: Nordic paths from welfare to workfare: Danish, Swedish and Finnish labour market reforms in comparison. *Local Economy* 27 (5–6), 558–576.
- Kantola, Johanna & Koskinen Sandberg, Paula & Ylöstalo, Hanna 2020: Johdanto: Tasa-arvopolitiikka muutoksessa. Teoksessa Kantola, Johanna & Koskinen Sandberg, Paula & Ylöstalo, Hanna (toim.): *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Gaudeamus, 7–30.
- Koistinen, Pertti 2014: Työ, työvoima & politiikka. *Vastapaino*. Tampere.
- Koskinen Sandberg, Paula 2020: Korporatistinen järjestelmä ja samapalkkaisuuden politiikka. Teoksessa Kantola, Johanna & Koskinen Sandberg, Paula & Ylöstalo, Hanna (toim.): *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia. Talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Gaudeamus, 169–187.
- Kotiranta, Tuija 2008: Aktivoinnin paradoksit. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 335. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Kuivalainen, Susan & Niemelä, Mikko 2010: From universalism to selectivism: the ideational turn of the anti-poverty policies in Finland. *Journal of European Social Policy* 20 (3), 263–276.
- Kuortti, Joel & Mäntynen, Anne & Pietikäinen, Sari 2008: Kielen rakennustelineillä: kielellisen ja yhteiskunnallisen käänteen merkitys. *Tiedotustutkimus* 31 (3), 25–37.
- Leinonen, Emilia 2017: Jotain uutta, jotain vanhaa, jotain lainattua – ikääntyneiden perhehoito Suomessa. *Gerontologia* 31 (3), 210–224.

- Liang, Jianqiang & Ng, Guat Tin & Tsui, Ming-sum & Yan, Miu Chung & Lam, Ching Man 2017: Youth unemployment: Implications for social work practice. *Journal of Social Work* 17 (5), 560–578.
- Lindh, Jari 2021: Vammaisten työmarkkinakansalaisuus poliittisena ongelmana. Teoksessa Teittinen, Antti & Kivistö, Mari & Tarvainen, Merja & Hautala, Sanna (toim.): *Vammaiset ihmiset kansalaisina*. Vastapaino. Tampere, 89–112.
- Marthinsen, Edgar 2019: Neoliberalisation, the social investment state and social work. *European Journal of Social Work* 22 (2), 350–361.
- Marx, Karl 1957: Pääoma – Kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen osa – Pääoman tuotantoprosessi. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike. Petroskoi. (Alkuperäinen julkaisu 1867).
- Marx, Karl 1976: Pääoma – Kansantaloustieteen arvostelua. Kolmas osa – Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi. Kustannusliike Edistys. Moskova. (Alkuperäinen julkaisu 1894).
- Marx, Karl 1986A: Vuosien 1857–1958 taloudelliset käsikirjoitukset (”Grundrisse”). Osa I. Kustannusliike Progress. Moskova. (Alkuperäinen julkaisu 1939).
- Marx, Karl 1986B: Vuosien 1857–1958 taloudelliset käsikirjoitukset (”Grundrisse”). Osa 2. Kustannusliike Progress. Moskova. (Alkuperäinen julkaisu 1941).
- Mäntysaari, Mikko 2009: Marx sosiaalityön tutkimuksessa. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus. Jyväskylä, 85–108.
- Mäntysaari, Mikko 2019: Sosiaalityö ja työttömyys. *Janus* 27 (2), 181–187.
- Outinen, Sami 2012: Labour market activation in Finland in the 1990s: Workfare reforms and labour market flexibilization. *Local Economy* 27 (5–6), 629–636.
- Outinen, Sami 2017: From steering capitalism to seeking market acceptance. *Social Democrats and employment in Finland, 1975–1998*. *Scandinavian Journal of History* 42 (4), 389–413.
- Paju, Elina & Näre, Lena & Haikkola, Lotta & Krivonos, Daria 2020: Human capitalisation in activation: Investing in the bodies, selves and skills of unemployed youth in Finland. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 7 (1), 9–30.
- Patnaik, Prabhat 2015: Capitalism and Inequality. *Agrarian South: Journal of Political Economy* 4 (2), 153–168.
- Payne, Malcolm 2014: *Modern social work theory*. 4. painos. 1. painos 1990. Palgrave Macmillan. Hampshire & New York.
- Peters, Michael A. & Besley, Tina 2013: Marx and Foucault: subjectivity, employability and the crisis of youth unemployment in the great global recession. *Policy Futures in Education* 11 (6), 779–784.
- Pohjola, Anneli 2014: Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa: Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.): *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Unipress. Kuopio, 16–36.
- Prendergast, Louise 2020: A self-governing reserve army of labour? The commodification of the young unemployed through welfare policy, practice and discourse. *People, Place and Policy* 14 (3), 262–281.
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi & Räsänen, Jenni-Mari 2019: Responsibilisation, social work and inclusive social security in Finland. *European Journal of Social Work* 22 (2), 264–276.
- Raunio, Kyösti 2009: *Olennainen sosiaalityössä*. 2. painos. 1. painos 2004. Gaudeamus. Helsinki.
- Rigakos, George S. & Ergul, Aysegul 2011: Policing the industrial reserve army: An international study. *Crime Law and Social Change* 56 (4), 329–371.

- Saari, Tiina & Tammelin, Mia & Mustosmäki, Armi & Koivula, Minna & Parviainen, Tiina & Villi, Mikko 2021: Työelämän digitalisoituminen ja media-alan työ työmarkkinajärjestöjen ulostuloissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (5–6), 548–558.
- Sage, Daniel 2019: Unemployment, wellbeing and the power of the work ethic: Implications for social policy. *Critical Social Policy* 39 (2), 205–228.
- Saikku, Peppi & Karjalainen, Vappu 2012: Network governance in activation policy – health care as an emergent partner. *International Journal of Sociology and Social Policy* 32 (5/6), 299–311.
- Salo, Ulla-Maija 2015: Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Högbäck, Riitta (toim.): *Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Nuorisotutkimusverkoston ja Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 164. Tampereen yliopisto. Tampere, 167–190.
- Sasaki, Hiroaki 2013: Cyclical growth in a Goodwin-Kalecki-Marx model. *Journal of Economics* 108 (2), 145–171.
- Sayer, Andrew 2004: Moraalitalous ja poliittinen talous. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.): *Moraalitalous*. Vastapaino. Tampere, 23–52. (Alkuperäinen julkaisu 2000).
- Sayers, Sean 2007: The Concept of Labor: Marx and His Critics. *Science & Society* 71 (4), 431–454.
- Selin, Jani & Hellman, Matilda & Lerkkanen, Tuulia 2019: Monopolin vahvistaminen kilpailun nimissä. Rahapeliyhteisöjen yhdistämisprosessin oikeuttaminen politiikka-asiakirjoissa ja mediassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (2), 206–213.
- Sorsa, Ville-Pekka 2013: Mitä on poliittinen talous ja miksi sen tutkimusta tulee edistää?. *Poliittinen talous* 1 (1), 66–80.
- Sounela, Raimo 2001: Työllisyys talouspoliittisessa retoriikassa. Työllisyystavoite Suomen valtion budjettiperusteluissa ja Kansantaloudellisen aikakauskirjan talouspoliittisessa kirjoittelussa vuosina 1991–1997. *Acta Universitatis Tamperensis* 847. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Stierli, Markus & Shorrocks, Anthony & Davies, James B. & Lluberás, Rodrigo & Koutsoukis, Antonios 2014: *Global Wealth Report 2014*. Credit Suisse Research Institute. Zurich.
- Suomen virallinen tilasto 2019: Työvoimatutkimus. Työllisyys ja työttömyys 1959–2018. Tilastokeskus. Helsinki. http://www.stat.fi/til/tyti/2018/16/tyti_2018_16_2019-12-03_tie_001_fi.html. Viitattu 15.9.2022.
- Suomen virallinen tilasto 2020A: Avoimet työpaikat. 4. vuosineljännes 2019. Tilastokeskus. Helsinki. http://www.stat.fi/til/atp/2019/04/atp_2019_04_2020-02-18_tie_001_fi.html. Viitattu 15.9.2022.
- Suomen virallinen tilasto 2020B: Työvoimatutkimus. Työllisyys ja työttömyys 2019. Tilastokeskus. Helsinki. http://www.stat.fi/til/tyti/2019/13/tyti_2019_13_2020-05-07_kat_002_fi.html. Viitattu 15.9.2022.
- Taht, Kadri & Xanthopoulou, Despoina & Figgou, Lia & Kostouli, Marialena & Unt, Marge 2020: The Role of Unemployment and Job Insecurity for the Well-Being of Young Europeans: Social Inequality as a Macro-Level Moderator. *Journal of Happiness Studies* 21 (7), 2355–2375.
- Taira, Teemu 2001: Täystyöllisyydestä yksilödiskurssin voittokulkuun? Yksilöllistymispuheen artikulaatiot, työttömyys ja uusliberalistisen globaalitalouden kulttuuri. *Tiedotustutkimus* 24 (4), 64–75.
- Tarkiainen, Laura 2021: Motivated, resistant, unfortunate and blameworthy – Positions constructed for Finnish long-term unemployed individuals through the employability discourse. *Nordic Social Work Research* 11 (4), 361–373.
- Taylor-Gooby, Peter 2013: Why Do People Stigmatise the Poor at a Time of Rapidly Increasing Inequality, and What Can Be Done About It?. *Political Quarterly* 84 (1), 31–42.

- Tosun, Jale & Unt, Marge & Wadensjö, Eskil 2017: Youth-oriented Active Labour Market Policies: Explaining Policy Effort in the Nordic and the Baltic States. *Social Policy & Administration* 51 (4), 598–616.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. 1. painos 2002. Tammi. Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkauspäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki.
- Varjonen, Sampo & Kangas, Olli & Niemelä, Mikko 2020: Partisanship, continuity, and change: Politics in Finnish unemployment benefit reforms 1985–2016. *Social Policy & Administration* 54 (1), 119–133.
- Vehkalahti, Pertti 2000: Töihin vaikka omaksi tappioksi. Aamulehden ”Työttömän sivun” julkisuus kriittisen diskurssianalyysin kohteena. *Tiedotustutkimus* 23 (4), 22–33.
- Victoriano, Felipe 2018: Critical Labour in Capital: A Reading of Marx’s Life in His Work. *Open Cultural Studies* 2 (1), 797–804.
- Välämäki, Vesa & Kivijärvi, Antti & Aaltonen, Sanna 2020: The links between structural and social marginalisation – social relations of young Finnish adults not in employment or education. *Journal of Youth Studies* 23 (10), 1347–1365.
- Wiggin, Jay 2015: Reading active labour market policy politically: An autonomist analysis of Britain’s Work Programme and Mandatory Work Activity. *Critical Social Policy* 35 (3), 369–392.
- Ylistö, Sami & Husu, Hanna-Mari 2021: Negative emotional consequences of labour market activation policies for long-term unemployed young adults in Finland. *International journal of sociology and social policy* 41 (13/14), 1–15.

Aineistolähteet

- STM 2012A: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2012–2015. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM 2012B: Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämissuohjelma KASTE 2012–2015. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM 2016: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM 2018: Eheä yhteiskunta ja kestävä hyvinvointi. Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskaatsaus. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM 2019A: Sosiaalityön tulevaisuus. Sosiaalityö julkisena hallintotehtävänä. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM 2019B: Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuusselvitys. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- STM 2020: Suomi tasa-arvon kärkimaaksi. Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- TEM 2012: Työelämän kehittämissuategia vuoteen 2020. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- TEM 2018A: Kestävän kasvun agenda. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- TEM 2018B: Murroksesta uuteen kasvuun. Työ- ja elinkeinoministeriön tulevaisuuskaatsaus. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- TEM 2019A: Työ- ja elinkeinoministeriön näkemys Suomen työmarkkinoista. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- TEM 2019B: Uudistumiskykyisen elinkeinoelämän ja korkean työllisyyden Suomi. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- TEM 2020: TE-palvelusuategia. Valtion työvoima- ja yrityspalveluita koskeva palvelusuategia vuosille 2021–2023. Työ- ja elinkeinoministeriö.

- TEM 2021: Kestävä talouskasvu ja hyvinvointimme tulevaisuus. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- VM 2018: Työ, hyvinvointi ja tulevaisuus. Valtiovarainministeriön tulevaisuus katsaus. Valtiovarainministeriö.
- VM 2021: Talouskasvun edellytykset tulevaisuudessa – lähtökohdat, suunnat ja ratkaisut. Valtiovarainministeriö.
- VNK 2011: Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia.
- VNK 2014: Pääministeri Alexander Stubbin hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston kanslia.
- VNK 2015A: Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Valtioneuvoston kanslia.
- VNK 2015B: Strategia Suomelle. Valtioneuvoston kanslia.
- VNK 2017: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa. Jaettu ymmärrys työn murroksesta. Valtioneuvoston kanslia.
- VNK 2018: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 2. osa. Ratkaisuja työn murroksessa. Valtioneuvoston kanslia.
- VNK 2019: Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston kanslia.
- VNK 2021A: Hallituksen kestävyystiekartta. Valtioneuvoston kanslia.
- VNK 2021B: Suomen kestävä kasvun ohjelma. Alustava elpymis- ja palautumissuunnitelma. Valtioneuvoston kanslia.